

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

IVANA TAŠEVSKÁ

**Porovnání situace matek a otců pečujících o děti
formou střídavé péče v České republice**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Petr Pavlík, Ph.D.

PRAHA 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Ivana Taševská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce, Ing. Petru Pavlíkovi, Ph.D., za cenné rady, kterými mne zásoboval během vypracovávání jednotlivých částí, i za drahý čas, který strávil nad jejich následnou kontrolou.

Mé díky dále patří všem dotazovaným, kteří se mnou hovořili na téma střídavá péče, stejně jako Ing. Elišce Rezkové, která mi pomohla s formální úpravou této diplomové práce.

OBSAH

ABSTRAKT

1.	ÚVOD	8
2.	TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1	RODINA	11
2.1.1	<i>Moderní rodina</i>	<i>12</i>
2.1.2	<i>Typy soužití v České republice</i>	<i>18</i>
2.1.3	<i>Rozpad vztahu mezi mužem a ženou.....</i>	<i>20</i>
2.1.3.1	Rozvod	20
2.1.3.2	Rozchod.....	23
2.1.3.3	Typy péče o děti po rozpadu vztahu, „zájem dítěte“	25
2.2	RODIČOVSTVÍ.....	27
2.2.1	<i>Genderové odlišnosti mateřství a otcovství.....</i>	<i>27</i>
2.2.1.1	Mateřství.....	30
2.2.1.2	Otcovství	32
2.3	STRÍDAVÁ PÉČE	33
2.3.1	<i>Předpoklady úspěšné střídavé péče.....</i>	<i>36</i>
2.3.2	<i>Pozitivní a negativní stránky střídavé péče.....</i>	<i>23</i>
2.3.3	<i>Rodičovství v rámci střídavé péče.....</i>	<i>41</i>
2.3.3.1	Výživné obecně a výživné rodičů pečujících o děti formou střídavé péče ..	41
3.	EMPIRICKÁ ČÁST	46
3.1	METODOLOGIE	46
3.1.1	<i>Metodologická východiska</i>	<i>46</i>
3.1.2	<i>Použitá metoda.....</i>	<i>48</i>
3.1.3	<i>Sběr dat</i>	<i>49</i>
3.1.3.1	Výběr vzorku.....	49
3.1.3.2	Provádění rozhovorů	51
3.1.4	<i>Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat</i>	<i>53</i>
3.1.5	<i>Hodnocení kvality výzkumu.....</i>	<i>54</i>
3.1.5.1	Etické otázky výzkumu	55
3.2	ANALÝZA ROZHOVORŮ	56
3.2.1	<i>Praktické aspekty střídavé péče</i>	<i>57</i>

3.2.2	<i>Rozhodnutí o střídavé péči</i>	59
3.2.2.1	Důvody zažádání o střídavou péči	59
3.2.2.2	Vliv společnosti na rozhodnutí	61
3.2.2.2.1	Vliv soudů	63
3.2.2.2.2	Vliv sociálních odborů a nestátních organizací	66
3.2.2.2.3	Vliv médií	69
3.2.2.3	Vliv genderových stereotypů v myšlení rodičů	70
3.2.3	<i>Materiální stránka života rodiny se střídavým samoživitelstvím</i>	72
3.2.3.1	Zaměstnání	73
3.2.3.2	Přístup zaměstnavatele	75
3.2.3.3	Výživné	76
3.2.3.4	Neformální výživné	77
3.2.3.5	Celková finanční situace	79
3.2.4	<i>Sociální stránka života neúplné rodiny</i>	79
3.2.4.1	Komunikace respondenta s druhým rodičem	80
3.2.4.2	Výchova dětí	40
3.2.4.2.1	Prožívání střídavé péče dětmi	85
3.2.4.2.2	Zapojení dětí do péče o domácnost	87
3.2.4.3	Vliv prostředí původní rodiny otce, matky	88
3.2.4.4	Interakce s ostatními členy rodiny	89
3.2.4.5	Interakce s širším okolím	91
3.2.5	<i>Hodnocení střídavé péče</i>	92
3.2.6	<i>Diskurzivní rozdíly mezi otci a matkami</i>	98
3.2.7	<i>Shrnutí analýzy rozhovorů</i>	82
4.	ZÁVĚR	106
5.	POUŽITÁ LITERATURA	109
6.	PŘÍLOHA Č.1	117

ABSTRAKT

Rozpad rodiny není z genderové perspektivy neutrální záležitost. Převážnou měrou jsou děti po rozchodu partnerů svěřovány do výlučné péče jednoho z rodičů, a to matky. Zákon o rodině sice upravuje také jiné formy péče, ale v praxi se možnosti společné, nebo střídavé péče v České republice zatím příliš nevyužívají. V posledních letech je však patrná tendence tento stav změnit. V této souvislosti se ve veřejném prostoru objevují argumenty zastánců i odpůrců střídavé péče, ale poměrně málo pozornosti bylo dosud věnováno těm, komu má být primárně určena, rodičům. Těžištěm mého výzkumu proto bylo porovnání zkušeností mužů a žen starajících se o děti formou střídavé péče.

Konkrétně jsem chtěla zkoumat, zda stejně jako v zahraničí, i u nás prožívají oba rodiče tuto zkušenost rozdílně. Zda se například otcové setkávají s vysokou podporou okolí a netrpí finanční tísní, zatímco matky jsou převážně okolím za střídavou péči kritizovány a mohou pociťovat větší finanční tíseň. Můj výzkum byl explorativní a proto jsem se jej rozhodla postavit na výzkumných rozhovorech, které byly zaměřeny na zkušenosti obou rodičů, na materiální i sociální faktory, které by mohly jejich vnímání vlastní situace a její praktikování ovlivnit. Následná analýza ukázala, že jak materiální, tak sociální faktory ovlivňující prožívání „střídavého samoživitelství“ jednotlivcem vykazovaly rozdílné dopady na skupinu otců a skupinu matek. Stejně tak měl na ně rozdílný dopad vliv státních i nestátních institucí na skupinu žen a skupinu mužů.

Split-up of family is not a gender-neutral phenomenon. In most cases, children are confided to the care of mother after the split-up. The family law recognizes also other forms of care, but both joint-custody parenting is rarely used in the Czech Republic. However, there is a tendency to change the state affairs in recent years. Supporters and opponents of joint custody voice their arguments in the public sphere, but relatively little attention has been paid so far to those who are supposed practice joint custody parenting, the parents. That is why the focus of my research has been a comparison of experience of mothers and fathers practicing joint custody of their children in the Czech Republic.

Concretely, I wanted to study whether, similarly with foreign studies, the mothers and the fathers experience joint custody differently. For example, whether the fathers have received a bigger support from their family and friends than have the mothers and whether the fathers

experience less financial stress than the mothers. My research is explorative which is why I decided to base it on interviews, which were focused on experiences of both parents, on material and social factors, which could have influenced their perception of situation and their practices. The analysis indicated both material and social factors having impact on experience being “alternate parent” were of different intensity related to mothers or fathers. Differences could also be seen in the impact of governmental and non-governmental institutions on women and men.

KLÍČOVÁ SLOVA: rodina, genderové rozdělení rolí v rodině, mateřství, otcovství, rozpad partnerského svazku, střídavá péče

1. ÚVOD

Rozpad rodiny, ať už z důvodů smrti partnera, rozvodu, nebo rozchodu, je vždy velkým psychickým otřesem pro všechny zúčastněné. Rodiče v takovéto situaci mají navíc kromě změny své finanční situace (jakýmkoliv směrem) náhle pozměněnou odpovědnost za výchovu dětí, které jsou na nich závislé. V České republice se s takovou situací musí vyrovnávat až 25 % rodin, což lze charakterizovat jako potenciálně jeden z nejpálčivějších sociálních problémů.

Rozpad rodiny přitom není z genderové perspektivy neutrální záležitost. Převážnou měrou jsou po rozchodu partnerů děti svěřovány do výlučné péče jednoho z rodičů, a to matky. Od roku 1998 sice Zákon o rodině upravuje také jiné formy péče o děti, v praxi se však možnosti společné, nebo střídavé péče v České republice příliš nevyužívají, i když obliba tohoto institutu v posledních letech vzrostla (Zelená, 2007).

Zvýšený zájem o problematiku střídavé péče je však zřetelný od roku 2010, kdy se připravovala a od ledna roku 2011 začala být v Poslanecké sněmovně projednávána (v březnu 2011 prošla do druhého čtení a byla předána k projednání Stálé komisi pro rodinu a rovné příležitosti) novela Zákona o rodině, která navrhuje mimo jiné prosazení střídavé péče jako standardní formy péče o děti po rozpadu rodičovského svazku. V souvislosti s tím vypukla mediální šarvátka mezi zastánci střídavé péče a jejími odpůrci. Od ledna do března 2011 se také objevilo několik protinávrhů k dané novele. Klíčovým bodem sporu mezi zastánci a odpůrci je otázka, zda je skutečně přínosné, aby se tato forma péče stala soudy plošně prosazovanou formou výchovy dětí, které se ve své práci také dotknou. Těžištěm mého výzkumu však jsou rozhovory s muži a ženami, kteří mají zkušenosti se střídavou péčí o děti.

Proč chci zkoumat zkušenosti jak otců, tak matek? Protože rodina je sociální jednotkou a sociálním prostorem, který je výrazně genderově strukturovaný, a není žádoucí ji podrobit zkoumání pouze z jednoho pohledu, otce či matky, pokud chceme pochopit, jak funguje, k jaké dělbě rolí, práce a povinností v ní dochází či jak ji oba rodiče prožívají. Obecným cílem uplatnění genderové perspektivy je přitom zpochybnění „vžitých“ pravd o vztazích mezi muži a ženami a případné odhalení stereotypů v myšlení a konání (Maříková, 1999). Stereotypní představy o příslušnících vlastního i opačného „pohlaví“, které tvoří součást myšlenkového vesmíru společnosti, ve které žijeme, mají jistě svůj výrazný „individuální rozměr“, jsou však i obecně sdílené. Stereotypní představy o sobě samých i o těch druhých proto musíme zkoumat v jejich vzájemné interakci (Maříková, 1999).

Zkoumání postojů obou rodičů a jejich názorů na střídavou výchovu po rozvodu je obecně zajímavá oblast zkoumání zvláště v českém kontextu, kde je podobných výzkumů jako šafránu. Téma střídavé péče má však pro mne i osobní rozměr. Od roku 2004 se totiž starám o dvě děti formou střídavé péče s jejich otcem, což ovlivňuje mou pozicionalitu badatelky. Po sedmileté zkušenosti s tímto uspořádáním mohu například říct, že pro mě i pro děti pozitiva střídavé péče převažují nad negativy, a to jak emocionálně, tak materiálně. Nicméně jsem si vědoma, že má zkušenost zdaleka nemusí být obvyklou zkušeností s tímto institutem. Mé zkušenosti se mohou lišit od zkušeností některých dotazovaných v důsledku odlišného věku, společenské třídy, národnosti, úrovně vzdělání, vztahů s bývalým partnerem a podobně. Během výzkumu se proto budu snažit vystříhat ovlivňování dotazovaných v tomto směru a stejně tak se pokusím o reflexi vlastní „zatíženosti“ během analýzy rozhovorů. Cílem vědecké práce není vyzdvihování či negování střídavé péče; tím je porovnání situace mužů a žen starajících se o děti formou střídavé péče. Nicméně toto porovnání může vést k tomu, že vyniknou negativa či pozitiva dané varianty porozvodové péče o děti.

Kromě rozhovorů se ve své práci opírám o dostupnou odbornou literaturu. Z pohledu genderových studií je výmluvné, že přestože je rozvodovost v České republice velmi vysoká, je známa pouze jedna větší sociologická studie sledující situaci rodičů a dětí po rodinném rozvratu; jde o projekt „Rodičovství po partnerském rozchodu – rodičovské role a identity rozvedených matek a otců“, která zahrnuje také část dané problematiky (Rodičovství po rozvodu, 2005). S tématem střídavé péče ale pracuje ve svých článcích například také Tereza Dudová ze Sociologického ústavu AV ČR (Dudová, 2005b) a existuje rovněž řada bakalářských a diplomových prací zabývajících se alespoň okrajově touto problematikou (Klepáčová, 2004; Zelená, 2007; Martínková, 2008; Smolíková, 2009 atd.).

V diplomové práci se na některé diplomové či bakalářské práce odkazují právě z důvodu nedostatku publikovaných prací týkajících se střídavé péče v českých realitách, ač chápu problematičnost takového odkazování. Pojetí rodičovství ve střídavé péči z podobného úhlu pohledu, jaký nabízím ve své diplomové práci, tedy porovnání zkušeností matek a otců při praktikování střídavé výchovy po strážce sociální a materiální, jsem však v těchto textech nenalezla.

Podle některých zahraničních výzkumů (Ehrenberger, 1996, Cherlin, 1991) prožívají ženy a muži „střídavé samoživitelství“ odlišně¹, podobně jako u samoživitelství (Renzetti,

¹ Pojem „střídavé samoživitelství“ jsem zavedla jako synonymum pro institut rodičovství pečující o děti formou střídavé péče z důvodu jeho stručnosti. Daný pojem jsem nepřevzala z žádné mně dostupné literatury.

Curran, 2003). Otcové pečující o děti po rozvodu samostatně jsou například častěji vyššího vzdělání, zaměstnaní na plný úvazek a nezažívají finanční tíseň; navíc se setkávají obvykle s velkou podporou přátel, příbuzných a sousedů, kteří je považují svým způsobem za výjimečné. Otcové si ovšem stěžují na to, že je ostatní lidé nepovažují za kompetentní rodiče a že rodičovství omezuje jejich společenský a profesionální život. Co se týče matek, ty musejí počítat s menší podporou ostatních lidí a mohou pociťovat jistou osamělost. Mají navíc větší starosti s udržením původní finanční situace vzhledem k tomu, že často zastávají hůře placené pozice v zaměstnání, jsou hůře uplatnitelné na trhu práce, a tak jejich hlavním problémem jsou peníze (Renzetti, Curran, 2003: 237 - 238).

Platí tyto výsledky výzkumů i u nás, opravdu se vyrovnávají s nastalou situací lépe muži než ženy, a má někdo z nich pocit větší podpory, psychické nebo materiální, od nejbližšího okolí, od rodiny a přátel, od zaměstnavatele? Jak vnímají oni sami svoji situaci, vidí ji rozdílně v závislosti na pohlaví? Existuje obecně vzato rozdíl v reakcích okolí i rodiče samotného na jeho rodičovství, a pokud ano, je dán pohlavím rodiče?

Ve své práci se pokouším nastínit tentativní odpovědi na dané otázky. Strukturuji ji přitom standardně do dvou hlavních částí, teoretické a empirické. V teoretické části vymezuji základní teoretická východiska, přičemž nejprve představím informace vztažené k tématu rodina, rozpad vztahu mezi mužem a ženou a péče o děti po rozpadu vztahu. Samostatnou kapitolu věnuji problematice rodičovství, zvláště pak genderovým odlišnostem mateřství a otcovství. Poté se podrobněji zabývám rodičovstvím v rodině se střídavou péčí o děti. Prezentuji zde také specifika rodičů v těchto sociálních jednotkách a otázky výživného.

V empirické části nejprve pojednávám o zvolené metodě výzkumu, poté následuje analýza provedených rozhovorů a shrnutí informací z rozhovorů ve spojitosti s mými výzkumnými otázkami a teoretickými východisky. Základní výzkumnou metodou jsou polostrukturované rozhovory, které se zaměřují na vnímání střídavé péče matkami a otci, kteří tuto formu porozvodové péče praktikují.

2. TEORETICKÁ ČÁST

Problematika střídavého samoživitelství je součástí širšího tématu rodina v moderní společnosti. Nejprve představuji toto širší téma (rodina, rozpad vztahu mezi mužem a ženou a péče o děti po rozpadu vztahu), přičemž samostatnou kapitolu věnuji problematice rodičovství, zvláště pak genderovým odlišnostem mateřství a otcovství. Poté se podrobněji věnuji rodičovství v rodině se střídavou péčí o děti. Prezentuji zde také specifika rodičů v těchto sociálních jednotkách a dotýkám se i otázky výživného.

2.1 RODINA

Kdy vlastně můžeme začít hovořit o rodině? Až do přelomu 18. a 19. století se v tradiční společnosti² pojem „rodina“ tak, jak jej známe dnes, nepoužíval. V dávných spisech se se slovem „familia“ sice setkáme, ale ne ve smyslu čistě příbuzenských vztahů (zahrnovalo mimo jiné i služebnictvo). Latinské „familia“ označovalo spíše dům, domácnost, hospodářství. Skutečnost, že tradiční společnost neznala slovo „rodina“ ve smyslu jak jej bereme dnes, vypovídá nejen o tehdejší jazyku, ale o instituci rodiny obecně (Horský, Seligová, 2000). Pro danou sociální jednotku v tradiční společnosti budu přesto pro zjednodušení používat pojmenování tradiční rodina.

Popis tradiční rodiny uvádí například Možný (2006). V tomto uskupení byl hlavou a jedinou autoritou otec. Tradiční rodina sloužila mnohem více než dnes jako jednotka ekonomická, muž a žena byli na sobě závislí, jeden bez druhého mohl stěží fungovat a přežít. V tomto pojetí byly jejich role méně nerovné než v dalším období (Horský, Seligová, 2000; Maříková, 1999).

S nástupem industrializace se však tradiční společnost postupně v průběhu 18. a 19. století začala měnit na moderní občanskou společnost. V důsledku přechodu od hospodářství zemědělského k hospodářství průmyslovému došlo jednak k oddělení pracoviště od domova, a jednak ke snížení rozsahu příbuzenských vztahů. Oddělení sféry práce od sféry soukromé mělo za následek ekonomickou závislost ženy na manželovi, neboť muž odcházel za prací mimo domov a staral se o finanční zajištění rodiny, zatímco žena doma pečovala o děti a domácnost. Docházelo tím ke zdůraznění domova jako soukromé sféry a k důrazu na emocionalitu uvnitř rodiny (Cheal, 2002). S rozpadem tradiční rodiny v souvislosti

² Tradiční preindustriální společnost má počátek v období neolitu a dají se v ní identifikovat některé prvky jako existence měst, dělba práce, hierarchie. Většina lidí pracovala v zemědělství a obživu si zajišťovala v rámci vlastní domácnosti (Horský, 2000).

s průmyslovou revolucí se tedy začala formovat rodina jako sociální jednotka, pojící členy pevnými citovými vazbami, důrazem na soukromí a citovým individualismem (Cheal, 2000). Podobně se vyjadřuje také Možný (2006).

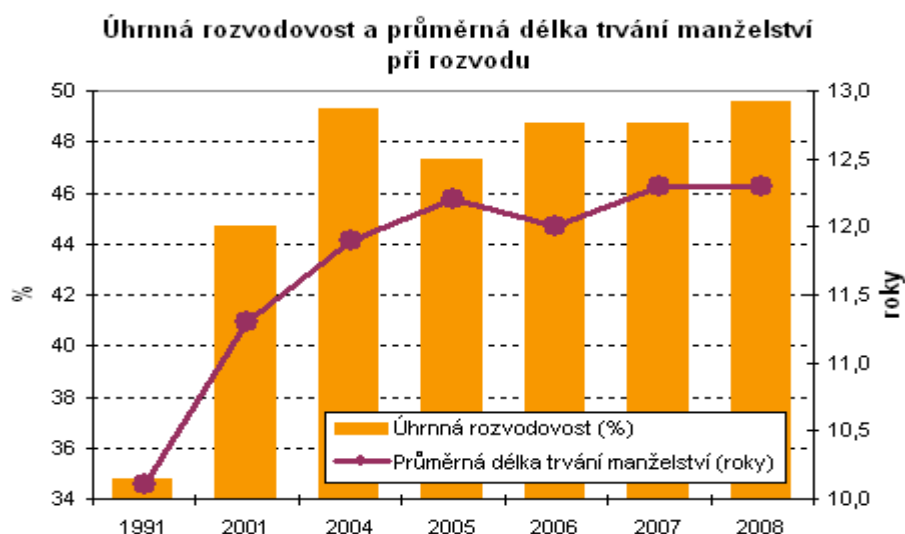
Zde je samozřejmě důležité podotknout, že výše zmíněný vývoj se týkal především středostavovských vrstev, neboť v nejhudších vrstvách museli pracovat jak muži, tak i ženy. Nicméně středostavovský model rodiny se stal společenským ideálem a hlavním normativním modelem rodinného života, kterým byly poměřovány všechny rodiny. Není překvapivé, že se chudé rodiny ve světle tohoto ideálu jeví jako nedostatečné a chudé ženy byly často považovány za špatné matky (Havelková, 2007).

Dnes je rodina vnímána jako instituce racionální, pragmatická a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality. Sociolog Bourdieu (2000) v tomto smyslu považuje rodinu za jeden ze základních aspektů našich kulturních představ o fungování společnosti, vštípený do mentální struktury všem socializovaným myslím. Je to výsledek symbolického i praktického úsilí cíleného ke změně povinnosti mít rád ve schopnost mít rád členy své rodiny, k získání pocitu rodinného ducha a z něj vyplývající oddanosti a solidarity.

2.1.1. Moderní rodina

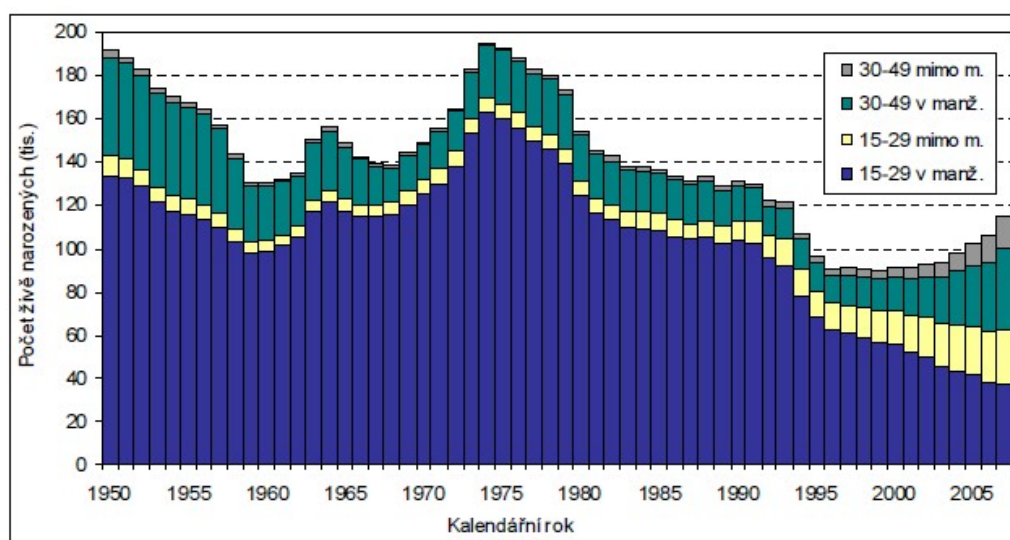
Jak již bylo zmíněno, o současné formě rodiny lze hovořit od konce 18. a počátku 19. století, kdy se centrálním bodem svazku stala přísná dělba rolí mezi ženou a mužem, zvýšila se soustředěnost rodičů na jejich děti, co se týče zdraví a výchovy (de Singly, 1999). Možný (2006) shrnuje charakteristiku moderní rodiny takto: hlavou rodiny jsou oba rodiče a mezi ně je rozdělena autorita. Kromě ekonomického kapitálu je zde významný rovněž kapitál kulturní a sociální.

Oddělení soukromé sféry a světa práce však nebyly jediné změny týkající se rodiny, které přinesla modernita. Dalším podstatným faktorem byla instituce rozvodu, jejíž vznik byl v celé západní společnosti provázen postupným zvyšováním počtu rodinných rozpadů a vznikem nových manželství (druhých, třetích...). I v České republice spolu s modernizací rodiny přichází a stále pokračuje vzestup rozvodovosti (viz Graf č. 1) a pokles porodnosti (ač zde můžeme pozorovat v posledních letech jistý nárůst, viz Graf č. 2).

Graf č. 1: Míra rozvodovosti v ČR od roku 1991 do roku 2008

Zdroj: www.czso.cz, *Rozvodovost* [cit. 2.3. 2011]

Graf č. 2: Počet živě narozených dětí v letech 1950 – 2007

Zdroj: www.czso.cz, *Porodnost* [cit. 22. 3. 2011]

Změna politického systému v České republice po roce 1989 nepochybně urychlila, pokud přímo nenastartovala procesy, které v evropských zemích v oblasti rodiny a partnerských vztahů probíhají v posledních desetiletích. Tyto procesy v širším kontextu vyspělých zemí souvisí s modernizací (globalizací) společnosti (Tuček, Kuchařová, 2000). Od roku 1993 nastaly takové změny demografického chování, které pro svou dynamiku vyvolaly zvýšený zájem demografů, sociologů, politiků i veřejnosti. Vývoj ukazatelů demografického

chování na počátku 90. let umožnil na jedné straně hledat analogie s vývojem ve vyspělých evropských zemích (výrazné snížení sňatečnosti a porodnosti), ale současně vykazuje prvky specificky probíhajícího překonávání vzorců chování, které do nedávné doby řadily Českou republiku spíše k východoevropskému modelu (nízký, pomalu se zvyšující věk vstupu do manželství a porodu dítěte). Pokračující snižování ukazatelů sňatečnosti a porodnosti otevřelo otázku, zda jde víc o přibližování západnímu modelu než o známky negativního vývoje současné české rodiny (Tuček, Kuchařová, 2000). Pro mne osobně zůstává otázkou, zda nižší porodnost a sňatečnost je známkou krizového vývoje rodiny nebo krizového přístupu společnosti k rodině, kdy jsou lidem chtějícím vstoupit do manželství a založit rodinu kladeny překážky materiálního rázu (nedostatek bytů, vysoké nároky bank pro získání hypotéky a půjčky, nízké sociální dávky apod.).

Na druhou stranu dnes mají lidé více možností pro naplnění svých profesních cílů a koníčků. Výchova dětí a péče o rodinu jsou chápány společností, alespoň v praktické rovině, stále jako méně významné než placené zaměstnání. Z toho pak vyplývá horší pozice rodičů na trhu práce a nízké ocenění práce spojené s péčí o dítě a o domácnost. Pokud chce člověk uspět v zaměstnání, musí tomu obětovat mnoho času původně určeného pro rodinu. Hlavně ženy pak čelí dilematu, zda se snažit uspět v zaměstnání, nebo se věnovat domácnosti (Černohorská, 2007). Přestože tyto dynamiky mají systémový charakter, je na problém skloubení pracovních a rodinných povinností v naší společnosti obvykle nahlíženo jako na osobní problém ženy³. Skloubení práce a rodiny je považováno za projev schopnosti či neschopnosti ženy takový problém zvládnout (Open Society Fund Praha, 1999).

To vše za situace, kdy vládní reformy prosazované od roku 2006 znevýhodňují ženy výrazným způsobem (Pavlík, Smetáčková, 2009). Na snížení daní vydělali muži, na zvýšení nepřímých daní a na změny ve zdravotnictví v rámci vládních reforem doplatily ve větší míře

³ Viz například projev M. Topolánka u příležitosti zahájení Roku rovných příležitostí: *V případě žen - což není podle mě znevýhodněná menšina, ale obvykle se tak o ní mluví - rovněž nelze mluvit o rovnosti příležitostí. Těhotenství a mateřství je výsadou žen a tato výsada činí ženy apriorně odlišnými od mužů. Například na trhu práce. Je to přirozené, je to logické, je to zdravé. Žena se může svobodně rozhodnout děti nemít a pak jsem přesvědčen, že má stejné příležitosti uplatnění jako muž. S tím by měl zákon počítat a nevnučovat těmto ženám ochranu, o kterou nestojí a která paradoxně vede k jejich diskriminaci. Pokud se žena rozhodne věnovat roli, kterou jí svěřila příroda, pak nepotřebuje, aby se jí zákon snažil srovnat s mužem* (Topolánek, M., 2007. Celé znění projevu Topolánka k Evropskému roku rovných příležitostí, citováno 22.4.2011, lze nalézt on line na http://domaci.ihned.cz/c3-23154985-002000_d-cele-zneni-projevu-mirka-topolanka-k-evropskemu-roku-rovných-prilezitosti).

ženy; nezaměstnanost žen v roce 2008 byla dvojnásobná než u mužů. Ochrana žen před ztrátou zaměstnání ze strany státu je obecně nižší.

Ze statistických hodnocení obecně vyplývá, že průměrný plat žen je významně nižší než plat mužů. Zpráva Evropské komise tvrdí, že české ženy berou o 19 % méně než muži a drží tak v Evropské unii sedmou příčku od konce (Evropská Komise, 2009) – toto číslo je ovšem podhodnocené, jak dokládá ve svém příspěvku Pavlík (2010), který zmiňuje nikoli 19 %, ale dokonce 25 %. Ženy jsou na trhu práce segregovány do určitých zaměstnání, takže dochází k feminizaci některých oborů či odvětví s důsledky nižších platů a ztráty prestiže (Open Society Fund Praha, 1999). V souvislosti s finanční situací je třeba zmínit i nižší příležitosti na trhu práce pro rodiče pečující, byť po určitou dobu, samostatně o dítě. Podle Open Society Fund Praha (1999) je více než polovina pracujících žen v západních společnostech zaměstnaná na částečný pracovní úvazek, s čímž souvisí i menší odměny, příplatky a sociální ochrana.

Rozdělení času mezi práci a domácnost zkoumala například Höhne a kolektiv (2010; podobně viz Renzetti a Curran, 2003); podle nich je jedním z klíčových momentů harmonizace obou sfér a vypovídá o způsobu dělby neplacené a placené práce v rámci genderových vztahů. Neplacená práce byla ve výzkumu rozdělena do tří činností: každodenní péče o děti, výchova/hraní/sport/učení se s dětmi a zajištění chodu domácnosti (nákupy, domácí práce a podobně). Tabulka č. 1, převzatá z tohoto výzkumu shrnuje názory na rozdělení genderových rolí v domácnosti:

Tabulka č. 1: Názory na dělbu genderových rolí (kladné odpovědi, v %)

	Sonda 1		Sonda 2 bezdětní		Sonda 2 S dětmi		Sonda 3		Sonda 4		Sonda 5
	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	žena
Muž a žena by měli mít stejné povinnosti v péči o domácnost											
Určitě + spíše souhlasím	65,0	90,7	72,1	86,9	62,8	77,9	63,1	85,3	66,9	83,7	88,6
Muž má vydělávat a žena se má starat o domácnost											
Určitě + spíše souhlasím	60,6	41,1	60,7	49,2	74,3	59,0	67,2	54,1	64,1	56,2	52,7

Pozn. Dopočet do 100 % tvoří kategorie „spíše nesouhlasím + určitě nesouhlasím“. Sonda 1 – svobodní jedinci, Sonda 2 – mladá rodina, Sonda 3 – úplná rodina se školními dětmi, Sonda 4 – manželská rodina po odchodu dětí, Sonda 5 – neúplná rodina se závislými dětmi.

Zdroj: Höhne a kolektiv (2010)

Z výsledků je zřejmé, že ve vybraných typech rodin muži tráví více času v zaměstnání než ženy, ženy však vedle placené práce zastanou i většinu práce neplacené. Celkový objem

času, který ženy věnují neplacené práci, je oproti mužům více než dvojnásobný (56 hod. vs. 25 hod.), zatímco v zaměstnání tráví pouze o necelou pětinu méně času než muži (40 hod. vs. 47 hod.). Při rozdělení neplacené práce v rodině převládá tradiční model, kdy se žena stará o domácnost; v přístupu k placené práci dominuje moderní, egalitární, model, kdy oba partneři pracují (Höhne a kol., 2010). V následující Tabulka č. 2 je možné sledovat poměr času věnovaný neplacené a placené práci rozdělený podle pohlaví.

Tabulka č. 2: Průměrný počet týdně věnovaný různým činnostem, podle pohlaví

	Sonda 2, s dětmi		Sonda 3		Sonda 4		Sonda 5
	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
péče o děti	25,3	8,8	18,4	9,5	x	x	24,1
výchova dětí	16,7	7,8	12,0	7,4	x	x	15,1
domácnost	15,5	6,6	14,3	5,8	18,7	8,7	18,2
Zaměstnání*	38,2	47,5	40,9	46,8	40,3	45,4	39,9

Pozn. Průměry jsou uvedeny za muže – respondenty a muže-partnery respondentek, stejně tak za ženy-respondentky a ženy-partnery respondentů. S vyloučením možnosti „nevím“. Sonda 2 – mladá rodina, Sonda 3 – úplná rodina se školními dětmi, Sonda 4 – manželská rodina po odchodu dětí, Sonda 5 – neúplná rodina se závislými dětmi. *pouze ekonomicky aktivní

Zdroj: Höhne a kolektiv (2010)

Objem času věnovaný neplacené práci je u mužů výrazně nižší než u žen, neboť o domácnost a děti se ve všech zkoumaných typech rodin starají převážně ženy. Muži jsou v naprosté většině s podílem svých manželek/partnerek na péči a výchově dětí a zajištění chodu domácnosti spokojeni. Výrazně odlišné jsou ale představy žen, jelikož více než třetina jich hovoří o potřebě větší spolupráce svého partnera v těchto oblastech (Höhne a kol., 2010).

Z výsledků studie Höhne a kolektivu (2010) vyplynulo, že postavení mužů a žen na trhu práce je značně diferencované. Většina z nich má sice uzavřenou pracovní smlouvu na dobu neurčitou, ženy ovšem častěji mívají časově omezenou smlouvu. K nejčastějším formám pracovního režimu patří pevná pracovní doba a plný úvazek. Pružnou pracovní dobu, ženami často preferovanou především za účelem snadnějšího skloubení pracovních a rodinných povinností, však mají v rodinách s dětmi spíše muži. Poptávka po větší flexibilitě uspořádání pracovní doby a typu úvazku je tak neuspokojená převážně ze strany žen. Pružnou pracovní dobu, práci z domova, nepravidelnou pracovní dobu by uvítaly jak zaměstnané ženy, tak ekonomicky neaktivní matky předškolních dětí. Ženy chápou svoji dvojí roli jako zátěž, méně (nikoliv zanedbatelně) jako nespravedlnost. Ačkoliv hlavní díl odpovědnosti za péči o děti a domácnost stále leží na ženách, ochota mužů podílet se, v případě nutnosti, na péči o dítě je poměrně vysoká. Realizuje se však v podstatně menší míře. Více méně nedobrovolně je tak

v rodinách převážně volena strategie, kdy žena vykonává méně náročné zaměstnání než její partner a přebírá na sebe větší díl péče o domácnost a děti. Ženy do značné míry přijímají svoji náročnější roli v rodině oproti mužům i plnění dvojích rolí, významně však postrádají vyšší, a reálně projevované, porozumění, a to jak ze strany partnera, tak zaměstnavatelů, ale i širší rodiny. Je to jisté vyjádření rozporuplnosti akceptace celkového postavení ženy v dnešní společnosti (Höhne a kol., 2010).

V rozporu s výše zmíněným názorem Mirka Topolánka však tyto skutečnosti nemusí znamenat, že ženy budou postaveny před volbu rodina nebo kariéra. Fafejta (2004) například popisuje možnosti, jak sladit péči o děti s uplatněním v zaměstnání a tím zlepšit finanční stránku života rodiny. Ze strany zaměstnavatelů sem patří vstřícný přístup k rodině založený na větším vzájemném respektu zájmů zaměstnavatelů a zaměstnanců. Řešením je například zavádění pružných pracovních režimů (zkrácená nebo pohyblivá pracovní doba, zkrácený pracovní úvazek) a poskytování různých zaměstnaneckých výhod. Zkrácená pracovní doba navrhovaná Fafejtou by ovšem neřešila tíživou finanční situaci rodiny, protože by o to nižší byl plat zaměstnance/zaměstnankyně.

A jak nahlízejí na důvody horší situace žen na trhu práce samotné ženy a muži? V roce 2003 provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) průzkum týkající se znevýhodnění žen na trhu práce. Více než čtvrtina populace považuje ženy za jednoznačně znevýhodněné. Nejčastějšími důvody, proč ženy nemohou dosáhnout na pracovním trhu takovou úspěšnost jako muži, jsou pro ženy i muže faktory uvedené v Tabulka č. 3:

Tabulka č. 3: Důvody, proč ženy nedosahují stejné úspěšnosti na trhu práce jako muži (% v závorkách značí souhrn těch, co souhlasí s daným názorem):

Důvody, pro které nejsou ženy tolik úspěšné na trhu práce	Muži (%)	Ženy (%)
omezení žen těhotenstvím, péčí o malé děti a rodinná zátěž	94	89
fakt, že lidé preferují na vedoucích pozicích muže	88	89
současné nastavení pracovní sféry a zaměstnavatelské politiky, které ženy znevýhodňuje	65	84
fakt, že v práci dominují muži a ti nedají ženám šanci	57	75

Zdroj: CVVM, 2003

Jak je z Tabulky č. 3 patrné, v české společnosti existuje poměrně vysoké povědomí o znevýhodňování žen na pracovním trhu i o příčinách tohoto stavu.

Důležité jsou však i rozdíly v názorech mužů a žen. Muži například více než dvakrát častěji než ženy souhlasili s vysvětlením nižší úspěšnosti žen v práci jejich obecně nižšími schopnostmi a znalostmi než které jsou vyžadovány (muži 38 %, ženy 16 %). Dvakrát častěji než ženy také argumentovali, že ženy nemají autoritu a řídicí schopnosti (muži 46 %, ženy 21 %). Ženy naopak vidí důvod své nižší úspěšnosti více v objektivních problémech jako je nedostatek příležitostí daný dominancí mužů nebo diskriminačním prostředím trhu obecně, které zároveň znevýhodňuje ženy s dětmi (CVVM, 2003a).

Moderní rodina tedy nežije ve vzduchoprázdnu, přičemž problémem současného trhu práce je jeho špatná schopnost skloubit požadavek na nezávislého jedince plně vyhovujícího požadavkům zaměstnavatele na úkor svých osobních potřeb s požadavkem společnosti na tradiční rodičovskou funkci v rodině. Obě pohlaví by tak měla podle požadavku trhu práce stejně intenzivně pracovat v zaměstnání, od žen se ale navíc společnost předpokládá vysoké nasazení také v chodu domácnosti, což je dáno genderovým uspořádáním společnosti. V důsledku mateřství na plný úvazek žena nemusí pracovat za plat, protože se předpokládá, že někdo, obvykle muž nebo občas stát, bude živit ji a její dítě či děti. Může to mít za důsledek, že je ženě bráněno - legálními prostředky či ideologiemi – začít pracovat. Alternativně to může znamenat, že žena bude dvojnásobně zatížena požadavkem splňovat ideál matky na plný úvazek, zatímco navíc bude trávit několik hodin v práci (Možný, 2002).

Stále tak nebyla společností odstraněna diskriminace žen na trhu práce a rovněž nebyla dodnes doceněna pečovatelská služba žen o členy rodiny včetně dětí v rámci mateřství. Podle Uhde (2009:25):

Péče je odlišná svou morální dimenzí neuchopitelnou pomocí tržní logiky ocenění výkonu. Péče představuje tedy na jedné straně sociální právo každého jedince na zabezpečení adekvátní péče a na druhé straně společenský závazek, z něhož plyne právo na podmínky umožňující péči poskytovat.

2.1.2. Typy soužití v České republice

S nástupem modernity, se rodina změnila i co se týče složení domácnosti, neboť rodina není ahistoricky stabilní instituce, ale prochází neustálým historickým vývojem. Nemění se přitom pouze ve svých základních charakteristikách a funkcích, ale také ve formě svého uspořádání (Možný, 2002).

Normativní formou moderní rodiny je párová heterosexuální rodina tvořená mužem, ženou a jejich dětmi (tzv. nukleární rodina), kde se dospělí společně podílejí na povinnostech

spojených s každodenním provozem rodiny. Teoretický rámec nukleární rodině poskytl již v polovině minulého století strukturální funkcionalismus, který pracuje s představou rozdílných, ale komplementárních rolí otce a matky. Matka má hrát roli té, která je doma s dětmi a vychovává je, ve spojení s pobytem doma se pak chopí dalších domácích povinností. Otec je biologicky determinován k roli ochránce a živitele (Renzetti, Curran, 2003). Feministická kritika tohoto pojetí rolí rodičů strukturálním funkcionalismem se týkala toho, že pohlíželi na genderové jevy jako na biologické, tedy přirozené a neměnné. Muži a ženy podle něho tvoří přirozený protiklad a mají pouze malou, ne-li žádnou možnost takového uspořádání změnit. Ve skutečnosti je podle feministické kritiky kategorie genderu tvárná a představy různých období a kultur o tom, co je podstatou role muže a ženy se významně liší (Renzetti, Curran, 2003).

Přestože česká legislativa i laický diskurs pracují automaticky s představou rodiny jako heterosexuální „nukleární“ rodiny, skutečná sociální realita je jiná. V odborné literatuře (Možný, 2002; Renzetti, Curran, 2003) lze například nalézt odkazy na velké množství různých druhů rodinného uspořádání. Nejrozšířenější je sice výše uvedený model rodiny tvořené sezdaným párem muž – žena v monogamním vztahu, kteří pečují o vlastní, popřípadě adoptované děti, ale tento zdaleka není jediná varianta. Stále například existují rodiny vícegenerační, kdy pod jednou střechou spolu žije několik generací, tedy vedle otce, matky a dětí také prarodiče či jiní příbuzní (Možný, 2002).

V poslední dekádě také roste počet soužití nesezdaných párů, kdy se partneři nevezmou, nemají tedy svatbu, ale žijí ve společné domácnosti, mají děti a jejich soužití je každodenním rytmem velmi podobné manželství. Opakem je takzvané oddělené soužití, kdy okolí obou lidí ví, že partneři patří k sobě, ovšem každý z nich má své bydliště a střídavě žijí v jedné, či druhé domácnosti, popřípadě žijí odděleně.⁴

Jak již bylo zmíněno výše, vedle těchto forem úplných rodin roste počet neúplných rodin, tedy jednotek tvořených jedním rodičem (ve většině případů matkou) a dětmi. Neúplné rodiny mohou vzniknout rozvodem, rozchodem partnerů, ovdověním, případně rozhodnutím rodiče od začátku vychovávat své dítě samostatně (Možný, 2006). Podle statistik je dnes

⁴ Další formou soužití je svazek dvou lidí stejného pohlaví, který je společností oficiálně stále více přijímán, ačkoliv ve srovnání s některými západními zeměmi je veřejné, ale hlavně neveřejné přijetí homosexuálních párů stále nízké (Janošová, 2004).

minimálně každá čtvrtá rodina v ČR neúplná, přičemž neúplné rodiny si stále nesou jisté sociální stigma. Jak uvádí Dudová (Dudová, 2005a, str. 1):

Svůj podíl na negativní konotaci mají mimo jiné diskurzy rozšiřující negativní stereotypy osamělých matek, prezentující osamělé mateřství jako nedostatečně zodpovědné rodičovství; osamělé matky jsou nezdědky obviňovány z parazitování na sociálním systému; jsou veřejně podezřívány z toho, že svou situaci volí dobrovolně, protože je pro ně finančně výhodná. Navíc je rozšířen předpoklad, podle kterého děti z neúplných rodin budou hůře všestranně prospívat než děti jiné. Pokud osamělé matky nepracují, jsou obviňovány ze zneužívání sociálních dávek; pokud pracují, nenaplnují psychologický ideál správného mateřství, který předpokládá, že matka zůstává minimálně do tří let věku dítěte doma a i nadále se věnuje v první řadě dětem a jejich potřebám. Jedním z problémů těchto normativních diskurzů je ale například to, že porovnávají osamělé mateřství s abstraktním ideálem společného rodičovství ve fungující úplné rodině, který se mnohdy ukazuje být mýtem. Další problém těchto stereotypů spočívá v tom, že implicitně pokládají za žádoucí stav, kdy žena je ekonomicky závislá na svém muži a ze každou cenu se snaží udržet fungující manželství - a to i tehdy, kdy zůstat v manželství přináší ženě (a mnohdy i dětem) velké psychické či fyzické utrpení.

2.1.3. Rozpad vztahu mezi mužem a ženou

Vztah mezi mužem a ženou by měl být podle moderního nazírání dobrovolným sepejetím dvou rovnoprávných sebevědomých bytostí, které na svém vztahu neustále pracují. Je třeba být připraven na neustálou konfrontaci s tím, že si partneři nemusí ve všem rozumět a souhlasit spolu, že se do sebe nedokáží navzájem vcítit (Petlachová, 2007). Pokud vzájemná tolerance a emocionální vazba ze vztahu vyprchá, v některých případech jeden z partnerů svazek opouští.

2.1.3.1. Rozvod

Podívám-li se nejprve na problematiku rozvodů prizmatem statistik, musím konstatovat, že Česká republika patří k zemím s vyšší rozvodovostí. Český statistický úřad (ČSÚ) zveřejnil tabulku rozvodovosti spolu s informacemi, že v roce 2008 bylo rozvedeno 31 300 manželství, čímž se úroveň úhrnné rozvodovosti vyšplhala na 49,6 % (viz Graf č. 1)⁵.

Ve srovnání s obdobím na počátku 90. let 20. století se intenzita rozvodovosti v České republice zvýšila ve všech věkových skupinách, nejvíce pak u mužů a žen ve středním věku, což koresponduje s rostoucí rozvodovostí zejména v období déle po sňatku. Rozvodovost

⁵ V roce 2010 podle předběžných výsledků ze 14. března 2011 to bylo 30 783 manželství (ČSÚ, 2010)

mužů po 45. roku věku a žen po 40. roku věku se ve srovnání s rokem 1991 minimálně zdvojnásobila. Podle údajů Českého statistického úřadu (2009), viz Tabulka č. 4, patří mezi nejčastější příčiny rozvodu uváděné účastníky soudního řízení obecná tvrzení typu „rozdílnost povah, zájmů“ (87 % případů).

V konkrétně formulovaných příčinách byla nejčastěji identifikována nevěra (ve 39 % u žen a v 61 % u mužů), dále pak alkoholismus muže nebo nezáměr o rodinu u ženy. Výlučnou vinu pouze jednoho partnera na rozvratu manželství stanovil soud u 10 % případů (ČSÚ, 2008). Navrhovatelkami rozvodu jsou ze 65 % ženy, průměrná délka trvání manželství končícího rozvodem je 12,3 roku (Ročenka Ministerstva spravedlnosti 2010).

Tabulka č. 4: Rozvody podle příčiny rozvratu manželství, 2001 – 2009

Příčina rozvratu manželství	Na straně muže			Na straně ženy		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Soud nezjistil zavinění	4 433	4 326	555	2 568	2 008	1 903
Neuvážený sňatek	519	292	152	505	272	165
Alkoholismus	167	182	757	1 648	1 332	231
Nevěra	1 480	1 163	1 270	2 284	1 831	870
Nezáměr o rodinu	404	331	616	1 532	1 085	335
Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin	19	26	200	532	384	53
Rozdíl povah, názorů a zájmů	14 964	15 802	20 260	14 692	16 290	20 129
Zdravotní důvody	72	65	60	79	74	61
Sexuální neshody	165	108	57	156	112	56
Ostatní příčiny	9 363	8 993	5 206	7 590	7 900	5 330

Zdroj: ČSÚ, Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2009

Podle odborné literatury, ženy a muži přikládají emocím, komunikaci, sexu a věrnosti, práci a penězům různou váhu, s tím souvisí i rozdílná tolerance k tomu, co ještě je a co už není akceptovatelné v manželství (Hetherington, Kelly, 2003). Partneři mají odlišné životní zkušenosti, odlišnou socializaci, a různým způsobem se proto vypořádávají s nastalou životní situací, což se projevuje například v rozdílech v udávaných příčinách rozvodu. Zatímco ženy nejčastěji uvádějí jako hlavní důvod rozpadu manželství postrádání komunikace, lásky a společných zájmů a byly naopak ochotny snášet nevěru a často také násilí, muži nemohou snést hlavně obviňování ze strany manželky a její nevěru. Interpretace toho, proč došlo k rozvodu a jakou roli v něm hráli oba partneři, je tak oběma partnery odlišně konstruována a v průběhu let se mění.

Z výsledků výzkumu Hetheringtona a také ze skutečnosti, že ženy častěji iniciují rozvod, podle něj také vyplývá, že muži jsou více než ženy tolerantní k životu ve špatném manželství. Pokud muži zůstávali v nespokojených manželstvích, důvodem byla podle

badatelů často obava ze ztráty kontaktu s vlastními dětmi. Ženy zůstávaly v nespokojeném svazku převážně z finančních důvodů (Hetherington, Kelly, 2003).

Dalším faktorem, který působí na rostoucí počet rozvodů, je podle mého názoru rychlost společenských změn. Lidé často mění zaměstnání, bydliště (ač v České republice méně než například v západní Evropě) a všechny tyto změny jsou motivovány větším úspěchem v životě. O manželství a rodině pak člověk může uvažovat stejně, jako o dočasné smlouvě. Přesto jsou rozvody předmětem mnoha psychických problémů. Každý rozvod vznikl za jiných okolností souběhem různých činitelů.

Ženy jsou rodinným soužitím stresovány víc než muži, jsou v rodině více angažovány než muži, proto reagují na konflikty nebo nezájem partnera či jeho neochotu se podílet na domácnosti častěji rozvodovým návrhem. To, co může být pro muže dobré manželství, může pro ženu znamenat děsivou životní etapu. Pro muže je manželství výhodnější, protože získává emocionální zázemí a současně péči o domácnost (Renzetti, Curran, 2003). Proto muži nemusejí mít motivaci se rozvádět, přehlížejí určité problémy a manželství jim subjektivně jako špatné nepřipadá. Řada žen si stěžuje na nedostatek zájmu o ženu, děti a běžné věci v chodu rodiny. U soudu ovšem oba manželé jen výjimečně uvedou všechno, co je vedlo k danému rozhodnutí (Matoušek, 1993)⁶.

Při rozvodu dochází nejčastěji k přechodu z modelu dvoupříjmové rodiny, kde byla žena méně placena než její manžel a vedle svého zaměstnání se starala o děti a domácnost, na model rodiny s jedním příjmem. Rozchod manželství, ve kterém jsou nedospělé děti, tak má rozdílné dopady na každého z rodičů. Zatímco otcové jsou povětšinou zvýhodněni ekonomicky, zároveň ztrácejí rodinu a subjektivní pocit domova, emocionálního zázemí. Ženy si sice většinou uchovávají každodenní kontakt s dětmi, dostávají se ale do obtížné materiální situace. Výsledkem je pak feminizace chudoby, kdy stále větší podíl obyvatel žijících pod hranicí chudoby tvoří ženy a děti (Dudová, 2004: 9, 10).

⁶ Dalšími způsoby ukončení manželského soužití je také opuštění rodiny jedním z partnerů, dlouhodobá nepřítomnost jednoho z manželů (vězení, pobyt v cizině, emigrace atd.), zánik hlavních funkcí manželství pro fyzickou, emocionální nebo mentální patologii jednoho z partnerů, „rodina vyprázdňené skořápky (pár spolu bydlí, ale neposkytuje si emocionální podporu a komunikuje spolu v nejmenší nutné míře) – do této sféry spadá také tzv. rodičovské manželství, kdy ostatní funkce manželství zanikly či byly oslabeny, ale pár udržuje manželství kvůli výchově dětí“ (Možný, 2006: 204). Jinou kapitolou je potom smrt jednoho z manželů.

V roce 2010 se v rámci Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení objevil projekt „Sólo rodiče a práce“, který organizovala nezisková organizace Aperio. Projekt nabízí interaktivní bezplatné semináře a webináře (on-line semináře) zaměřené na vstup sólo rodičů do práce (Aperio, 2010).

Zatímco mnoho autorů věnujících se této problematice zdůrazňuje negativní důsledky rozvodu, Hetherington a Kelly (2003) vyzdvihují také pozitivní stránky rozvodu. Podle nich totiž nelze opominout, že vedle negativních změn umožnil rozvod mnoha ženám a jejich dětem uniknout před domácím násilím a u mnohých byl příčinou osobního růstu a změny životního stylu k lepšímu.

Někteří autoři zdůrazňují nevýhodnou pozici mužů po rozvodu, protože jsou „vyšachováni“ z rodiny. Nové práce ovšem ukázaly, že pro některé otce rozvod představoval impuls, po kterém se o své děti začali zajímat víc než předtím a objevili v sobě „kromě tradičně daného kulturního stereotypu výkonového muže i stránku pečující, citlivou, tradičně ženskou“ (Matoušek, 1993:110). Jak je patrné, Matoušek je zde v zajetí genderového stereotypu a strukturálního funkcionalismu, podle kterého se role dělí na tradičně ženské (citlivost, pečovatelsví) a tradičně mužské (výkon a podobně), viz podkapitola 2.1.2.

2.1.3.2 Rozchod

Manželství není jedinou formou partnerského soužití, které se může rozpadnout. V České republice také narůstá počet párů rozcházejících se po dlouhodobém vztahu, který nikdy nelegalizovali sňatkem. Rozpady takovýchto svazků jsou ovšem pro oficiální statistiky „neviditelné“ a soudy se s těmito případy setkávají až v případech, kdy se partneři nejsou schopni po rozpadu vztahu dohodnout na výchově dětí.

Zákon o rodině jako základní pramen práva rodinného se sice o nesezdaném soužití výslovně nezmiňuje, nelze však ani tvrdit, že s ním nepočítá. Nedělá totiž rozdíly mezi dětmi narozenými v manželství a dětmi narozenými v pouhém společném bydlení rodičů. Podle Národní zprávy o rodině (MPSV, 2004) žilo v roce 2001 v České republice v nesezdaném uspořádání přes 125 000 párů. Podle údajů ČSÚ jsou přítom nesezdaná soužití v téměř 60 % případů bezdětná, ve zhruba 22 % případů spolu nesezdaní partneři vychovávají jedno dítě, ve více než 13 % spolu vychovávají děti dvě a kolem 6 % nesezdaných párů jich vychovává víc.

Podle výsledků mezinárodního srovnávacího šetření rodiny a reprodukce „The Acceptance of Population-related Policies“, které v ČR proběhlo na reprezentativním vzorku

populace v roce 2001 - 2003⁷, souvisí stabilita svazků s typem soužití. Paloncyová (2002) se zabývala faktory nestability jak u sezdaného, tak nesezdaného vztahu (Tabulka č. 5):

Tabulka č. 5: Faktory nestability manželství a nesezdaného soužití

Manželství - komplementarita	Nesezdané soužití - rovnost
1. Pravděpodobnost rozvodu manželství se zvyšuje spolu s rostoucím příjmem ženy.	Čím více se příjem nesezdané ženy blíží příjmu muže, tím je pravděpodobnost rozchodu nižší. Čím je však příjem nesezdané ženy vyšší než příjem muže, tím je riziko rozchodu vyšší.
2. Čím více času tráví vdaná žena v zaměstnání, tím je pravděpodobnost rozvodu vyšší.	Čím je pracovní zaneprázdnění nesezdané ženy vyšší, tím je riziko rozchodu nižší.

Manželství – komplementarita	Nesezdané soužití - rovnost
3. Pravděpodobnost rozvodu se snižuje spolu s rostoucím rozdílem počtu hodin strávených výdělečnou činností mužem a ženou.	Pravděpodobnost rozchodu se zvyšuje spolu s rostoucím rozdílem počtu hodin strávených výdělečnou činností mužem a ženou.
4. Čím větší je společný majetek manželů, tím je pravděpodobnost rozvodu nižší.	Společný majetek nemá vliv na pravděpodobnost rozchodu.
5. Přítomnost jednoho dítěte riziko rozvodu snižuje, čím je však počet dětí vyšší, tím je riziko vyšší.	Riziko rozchodu se zvyšuje spolu s počtem dětí přítomných ve společné domácnosti.

Zdroj: Paloncyová, 2002

Při porovnání obou sloupců lze vidět, že vyšší příjem ženy a větší počet dětí než jedno zvyšuje riziko rozpadu vztahu u nesezdaných i sezdaných párů. Majetek má stabilizující vliv na manželství, nikoli na nemanželské soužití – společné jmění a riziko jeho ztráty při rozvodu tedy stále bývá „tisícičím prvkem“ při konfliktech v manželství.

Naproti tomu čím víc času tráví žena v práci, tím větší je riziko rozpadu vztahu v manželství, naopak nesezdaný pár se tím víc stabilizuje. O tom, jaký vliv má čas strávený v práci mužem, se Paloncyová nezmiňuje (ačkoli by to jistě bylo zajímavé k porovnání se ženou). Ovšem jistou představu o tom si můžeme udělat při zjištění, že čím vyšší je množství času strávené v zaměstnání mužem a ženou, tím stabilnější je manželství: pokud tedy žena stráví v práci hodně času, ale její manžel ovšem ještě o poznání více, nemělo by riziko

⁷ Veřejnost, demografické procesy a populační politika Česká republika - sociologicko-demografický projekt, pokračování evropského komparativního výzkumu, který pod názvem The Acceptance of Population-related Policies (PPA I) proběhl ve vybraných evropských zemích - včetně České republiky - v roce 1991. Kód projektu GA403/01/1099.

rozvodu stoupat. Naproti tomu pokud bude v zaměstnání hodně času trávit nesezdaná žena a ještě víc její partner, riziko rozpadu svazku vzroste.

2.1.3.3 Typy péče o děti po rozpadu vztahu, „zájem dítěte“

Jak tvrdí Maříková (2004), až do začátku 20. století zdaleka nebylo běžné, aby děti byly svěřeny ženě, pokud rodiče dětí, ať už z jakéhokoliv důvodu, přestali spolu žít jako manželé. Uznání toho, že ženy mají po rozvodu nárok na opatrovnictví svých dětí, bylo považováno za vítězství feministek ve 20. století, ale spíše souviselo s oddělením veřejné a soukromé sféry, ke kterému došlo s rozvojem modernity, a s doprovodným „mýtem mateřství“, tedy s představou, že matka je pro dítě primárním rodičem a její ztráta je pro dítě mnohem problematičtější než ztráta otce (Maříková, 2004). Až do 20. století měli otcové takřka absolutní právo na opatrovnictví všech dětí pocházejících z manželství, které vyplývalo ze skutečnosti, že děti a ženy byly podle platných zákonů jejich majetkem. Oproti tomu v současnosti jsou mužům děti obecně po rozvodu svěřovány mnohem méně než ženám – v roce 2009 byly v přibližně 87,5 % případů děti svěřeny do péče matky, v 6,6 % do péče otce (Ročenky Ministerstva spravedlnosti 2007, 2009, 2010).

Hlavínová (2009) upozorňuje v souvislosti s výhradní péčí jednoho rodiče (rozuměj matky) na tzv. syndrom zavrženého rodiče (Gardner, 2001). Syndrom se podle ní vyznačuje tím, že je dítě popouzené proti jednomu rodiči do té míry, že si samo proti němu začne vytvářet odmítavý postoj, nebo ho zcela zavrhne. SZR údajně neexistuje bez popouzejícího rodiče, který psychicky manipuluje s dítětem. V této souvislosti je třeba poznamenat, že se SZR stal jakousi zbraní v boji některých otců proti matkám a soudnímu systému, který je podle nich diskriminuje. A to přesto, že nic takového jako SZR podle části odborné veřejnosti neexistuje (Trocmé, Bala 2005, Meier, 2009). Navíc samotný název tohoto jevu je sporný, jak uvádí Gjuričová (2005), a tento koncept má nepřehlédnutelný genderový podtext. Drtivá většina lidí, kteří s ním operují, do pozice popouzejícího rodiče automaticky dosazují matky.

Nicméně skutečnost, že se v bakalářských a diplomových pracích nezdá nekriticky pracuje s takto problematickými koncepty, poměrně dobře ilustruje, jak neinformovaný je často diskurs ohledně péče o děti po rozvodu v České republice. Tento stav obvykle nahrává těm, kdo usilují o prosazení modelu nucené střídavé péče.

Pokud se podíváme na „technickou“ stránku věci, ještě donedávna bylo řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem součástí řízení o rozvod. V současnosti nemůže soud vyslovit rozvod manželství dříve, než nabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů k

nezletilým dětem po dobu po rozvodu manželství. Toto zcela samostatné řízení tedy předchází řízení o rozvod. O úpravě poměrů může soud rozhodovat nejen v souvislosti s rozvodem manželství. Soud v případě, že rodiče nezletilého dítěte spolu nežijí a nedohodnou se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý rodič přispívat na jeho výživu. Tak tomu bude i v případě rodičovského páru, který žije nesezdaně.

Když se dvojice rozhodne pro rozchod, má před sebou celou řadu rozhodnutí. Možná to vypadá, že tak závažné rozhodování jako, kdo převezme děti do péče po rozvodu, bude většina rozvádějících se rodičů těžce prožívat, bude pečlivě vážit možné alternativy a jejich dopad na děti i na ně samé, že se většina rodičů bude radit s psychology specializovanými na rozvodové záležitosti. Ve skutečnosti jen malá menšina rozvádějících se rodičů postupuje některou z těchto cest (Warshak, 1995). I když to zní překvapivě, většina rozvádějících se dvojic stráví méně času a energie při rozhodování, kdo bude pečovat o děti, než při diskusích o tom, komu připadnou které knihy a nábytek. Jde o rodiče, kteří milují své děti; když ovšem dojde na téma, kdo bude pečovat o děti, většina dvojic slepě následuje kulturně společenskou zvyklost, která je zbavuje potřeby řídit se vlastním úsudkem (Warshak, 1995).

Tento zvyk je založen na dvou obecně sdílených předpokladech: ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži a matky jsou pro děti důležitější než otcové (Warshak je nazývá mystikou mateřství). K tomu se přidávají další pobídky k postupu podle zažitých tradic. Obvykle se například žena, která nemá děti ve výhradní péči, společností svým způsobem stigmatizována. Usuzuje se totiž, že tato žena patrně nemá své děti „dost“ ráda, a pro mnohé ženy je taková nálepka příliš velkou cenou za vzdání se péče o děti. Muži takovému společenskému tlaku vystaveni nejsou, ale ani když se rozhodnou pro střídavou péči, nikterak netratí. Mohou se totiž vyhnout pocitům ztráty a snížení své vlastní ceny, ponechat si právo činit důležitá rozhodnutí v záležitostech vzdělání nebo lékařské péče svých dětí a jsou hrdi na vlastní angažovanost v záležitostech svých potomků (Martínková, 2008).

Zákon netrvá na tom, aby dítě bylo svěřeno do výchovy rodičům; v případě, kdy ani jeden z nich neskýtá záruku řádné výchovy, je možné dítě svěřit po analýze celé situace do péče jiné osoby, např. prarodičů či jiných příbuzných, nebo do pěstounské péče atd. Kromě výhradní výchovy jedním rodičem lze také rozhodnout o takzvané společné péči nebo péči střídavé v souladu se zájmem dítěte (Dudová, 2007). Tento institut je využíván stále častěji, nebož v roce 2009 bylo dítě svěřeno do společné, nebo střídavé péče obou rodičů ve 3,4 % oproti 2,98 % v roce 2008 nebo 2,17 % v roce 2006 (Ročenky Ministerstva spravedlnosti 2007, 2009, 2010).

Klíčovým konceptem při rozhodování o uspořádání rodičovské péče po rozvodu/rozchodu je „zájem dítěte“. Zde je však nutno konstatovat, že ačkoliv je často citován v diskusích o novém zákoně, není tak úplně jasné, co si pod ním představit. Zájem dítěte obvykle neznamená, že jde o něco, co si dítě definuje samo. Jde spíše o snahu o blaho dítěte o o obecné vytváření vhodného prostředí pro něj. Neměla by být dotčena důstojnost dítěte, jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, mravní a rozumový vývoj. Zájem dítěte hodnotí dospělí, jedná se o jejich představy, co je pro dítě vhodné a co nikoli. Jejich představa se od představy dítěte může značně lišit, stejně jako od představ státních orgánů (Gejdoš, 2009). Ministerstvo spravedlnosti (Gejdoš, 2009, Příloha 3) tvrdí, že zájem dítěte nelze jednoznačně specifikovat, protože soud musí vycházet z každého případu jednotlivě z vyspělosti dítěte a z ustanovení zákonů. Ministerstvo práce a sociálních věcí (Gejdoš, 2009, Příloha 2) pak zájem dítěte pojímá jako neurčitý právní pojem, kdy posouzení toho, co je pro dítě nejlepší, provádějí všechny osoby a orgány podílející se na řešení dané situace. Podle Listiny základních práv a svobod a Zákona o rodině může jedině soud přijímat opatření týkajících se práv rodičů k dětem. Z předchozího vyplývá, že termín „zájem dítěte“ je vágní a neexistuje pro něj jednotná definice.

2.2 RODIČOVSTVÍ

Rodičovství je široký pojem; v podstatě ale znamená jeden z nejdůležitějších přechodů v našem životě. Dochází k němu pod velkým kulturním tlakem, zřejmým hlavně pro ženu. Rodičovství může být plánované, nebo neplánované, což nemění nic na odpovědnosti, kterou na sebe rodič příchodem dítěte na svět bere. S touto odpovědností a zásadní změnou životního stylu se ženy a muži vyrovnávají odlišně mimo jiné v kontextu rozdílně společensky chápané mužské a ženské role v rodině.

2.1.1. Genderové odlišnosti mateřství a otcovství

Jak již bylo řečeno, od 18. století byla propagována představa, že pouto mezi dítětem a matkou je dané biologicky, a proto je odlišné od nebiologicky daného pouta mezi otcem a dítětem. Ve dvacátém století existovaly dva přístupy – diferencialistický, zdůrazňující odlišnosti v mateřské a otcovské výchově, a přístup předpokládající éru ženštějšího přístupu mužů k rodičovství (Dudová, 2007). Teoretické koncepty genderové stejnosti, nebo rozdílnosti zahrnují řadu názorů: od sociobiologického stanoviska tvrdícího, že pro dítě jsou

prospěšné dva druhy lásky poskytované biologickou matkou a otcem, až po koncept konstruktivistický, který má za to, že odlišnosti v rodičovských rolích jsou dány sociálně, a proto je nelze chápat jako neměnné a přirozené (Dudová, 2007).

Výsledky výzkumů ukazují, že ženy a muži mají stejnou schopnost vytvořit si blízký vztah se svými dětmi pomocí každodenní péče o ně, avšak kvůli stále zakořeněným genderovým stereotypům o děti pečují nejčastěji ženy. Matky si pak díky zkušenostem v této oblasti zvyknou být odbornicemi na záležitosti spojené s výchovou dětí a je dosti obtížné pro druhého rodiče do této sféry vniknout (Dudová, 2007).

Konkrétně z výzkumu provedeného de Singlym (1999) například vyplývá, že i za běžných okolností, kdy rodiče dítěte žijí stále spolu, otcové s dětmi provozují aktivity naplánované na pevný čas, zatímco matky jsou jakoby stále „v pohotovosti“ připravené neustále odpovědět na nečekané a osobní požadavky dětí. De Singly to dává do souvislosti s jinou časovou dostupností matky a otce. Otcův čas se dělí na dobu strávenou mimo domov prací a předem naplánovanou dobu strávenou s dětmi, zatímco matka je naproti tomu neustále připravena na neočekávané události spojené s dětmi (nemoc, třídní schůzky, příprava oslav apod.). Tuto duševní práci matky v každé chvíli vnímající děti jako potenciálně potřebující její péči de Singly nazývá mateřské myšlení.

Genderově definované rozdíly v mateřství a otcovství spočívají v rovněž v různém pojetí definice otcovství. Biologické definice otcovství se opírají o tradiční názor, že matka je jistá (tudíž biologická definice mateřství je prioritní), zatímco otec je nejistý. Uvedený názor je ovšem v současné době konfrontován s novými technikami zjišťování biologického otcovství pomocí testů DNA. Biologická definice otcovství je kvůli legitimitě dětí společností upřednostňována, ale nyní stoupá také význam sociální definice otcovství.

Význam biologických definic lze stále vidět při svěřování dětí do péče po rozvodu, kdy jsou děti zpravidla svěřovány matkám, protože jejich vzájemný vztah je brán jako přirozený, biologický (Taševská, 2009). Ale pravdou je, že i kdyby bylo zohledněno jen hledisko péče o děti, musely by být děti v naší společnosti mnohem častěji svěřovány do péče matek než otců, protože matky jsou ve většině případů primárními vychovatelkami dětí. V okamžiku, kdy se má při rozchodu páru rozhodnout o svěřování dětí do výchovy jednomu z manželů, jsou to ženy, které v drtivé většině případů o jejich přidělení požádají, zřejmě i proto, že není možné, aby matka naplňovala představu o „dobré“ ženě a zároveň nepečovala o své děti, viz výše (Pospíšilová, 2008).

Klepáčová (2004) má za to, že současná soudní praxe, kdy jsou děti po rozvodu ve výrazné většině svěřovány matkám, staví řadu otců před otázku, jak naplnit „otcovství na dálku“. Proto studovala formou ankety důvody, proč otcové neusilují o svěřování dětí do své péče (Tabulka č. 6):

Tabulka č. 6: Důvody, proč otcové o svěřování dětí do výchovy neusilují:

– nezájem otce o svěřování dítěte nebo otcovo přání, aby děti žily s matkou	27,3 %
– přesvědčení, že otec nemá šanci dítě do výchovy získat	18,2 %
– nízký věk dítěte	13,6 %
– negativní zkušenosti jiných otců, kteří o svěřování dítěte usilovali a neuspěli	9,1 %
– přání dětí žít s matkou	9,1 %
– jiné důvody (např. nejisté otcovství)	9,1 %
– vlastní negativní zkušenosti se soudy či sociálními pracovníky/pracovnicemi	4,5 %
– nátlak soudu, sociálních pracovníků či matky	4,5 %
– doporučení advokáta	4,5 %

Zdroj: Klepáčová, 2004b

Na základě ankety samozřejmě nelze dělat žádné vědecky relevantní závěry a zobecnění. Přesto je zajímavé, že v této anketě otce od snahy získat děti do péče odrazovaly důvody potenciálně související se jejich znevýhodněním jen asi ve 30 % případů.

Pokud si muž ale o svěřování dětí požádá, spíše se setká s pozitivním hodnocením své osoby a společenským uznáním. Okolí dokonce přiznává mužskému způsobu péče o dítě vyšší společenský status (Doválelová, 2004). Muži sami potom prožívají pocit, že si za to zaslouží uznání, protože ne každý muž se chová tímto způsobem. Společný jmenovatel všech těchto společenských postojů potom můžeme vidět v tom, jak konstatuje již Bourdieu (2000), že muž je vnímán jako přirozeně kompetentní, tedy schopný osvojit si a vyniknout v oblasti, která není považována za jeho primární pole jeho působnosti, a dokonce tuto svou činnost povznést na „vyšší“, „kvalifikovanější“ a „hodnotnější“ úroveň.

V souvislosti s uvědomováním si s důležitosti porozvodového uspořádání a rostoucí možností ovlivnění tohoto procesu vznikají hnutí za práva otců zdůrazňujících nárůst delikvence u dětí z rodin bez otců, ovšem často jsou chápána spíše jako nostalgické vzpomínání na předchozí sociální řád než jako snaha podložená reálnými důkazy. V rámci komentářů mužských aktivistických skupin, jak naznačila analýza (Pospíšilová, 2008), se téma muže jakožto normy projevuje ještě v širším rozsahu, než je tomu v rámci soudních rozhodnutí. Z analýzy komentářů je zřejmé, že muži velmi často kritizují soudy, že nedokázaly vymoci jejich práva, což může být interpretováno jako jejich rozčarování z toho, že oficiální instituce struktur mužské nadvlády nedokázaly prosadit oprávněnou vůli muže, občana a daňového poplatníka. Muž se pečovatelem a vychovatelem stává, žena jí je.

Dalším aspektem věci však je metodologické pochybení na straně těch, kdo poukazují na vyšší výskyt sociálně problematických jevů u dětí z neúplných rodin (Kimmel, 2000). Tato skupina by totiž neměla být srovnávána s dětmi z úplných rodin obecně, ale s těmi z problematických úplných rodin (výskyt domácího násilí, odcizení rodičů atd.), protože neúplné rodiny jsou zpravidla výsledkem rozpadu právě těchto rodin. Podobná srovnání ukazují, že si děti z neúplných rodin vedou lépe než děti z problematických úplných rodin (Kimmel, 2000).

2.1.1.1. Mateřství

Mateřství je stále bráno jako evidentní fakt spíše než jako možný výstup specifických sociálních procesů, které mají své historické a kulturní místo. Ruddick (in Kiczková, 1998) stejně jako de Silva (1996) upozorňují, že mateřství jakožto sociální konstrukt je nutné důsledně oddělovat od schopnosti ženy počít a porodit dítě. Je třeba rozčlenit komplexně chápané mateřství na mateřství coby obecný sociální institut a mateřskou péči definovanou konkrétním vztahem mezi matkou a dítětem. Zatímco mateřská péče se historicky mění, těhotenství, závislost a emocionální a fyzický vývoj malých dětí jsou setrvalými kontinuitami (Ruddick, 1980). Tyto trvalé prvky se stále objevují měnícím se způsobem v různých politických, technologických a sociálně-ekonomických souvislostech.

Existovaly a existují rozdílné pohledy na mateřství. Jako „přirozená“ se například v laickém diskursu bere takzvaná mateřská láska. Ta se ovšem objevuje v diskusích ve větším měřítku až s osvícenstvím osmnáctého století; do té doby například nebylo nahlíženo negativně na chování matek beroucích si k dětem kojné a chůvy (Možný, 2002). Historikové píšící o kojných a pěstounské péči v Evropě nám připomínají, jak velmi rozdílné bylo

mateřství v minulosti, a jak málo se podobá pojetí mateřství na plný úvazek, svázaného s domovem, izolované kariéry, jehož ideál byl pro euro-americké mateřství položen ve dvacátém století (de Silva, 1996).

Obecně se dá říci, že dějiny žen v západních kulturách byly s nástupem modernity strukturovány dvěma velmi silnými vývojovými dynamikami: oddělením veřejné a soukromé sféry a nástupem kapitalismu. Jejich kombinace je historicky svázaná se snížením váhy žen ve veřejném prostoru a s degradací podmínek pracujících žen. Na začátku dvacátého století vlivné sociální tlaky diktovaly, že by ženy měly mít děti, že by je měly mít pouze v rámci manželství a že by je měly vychovávat v rámci domova. Manželství a mateřství byly pokládány za synonyma, a bylo na ně pohlíženo jako na to nejvyšší, čeho mohly ženy dosáhnout (de Silva, 1996).

V průběhu doby se ovšem díky sociálním změnám a vědeckému a technologickému pokroku začaly transformovat také vazby v rodině (de Silva, 1996). Mateřství se stalo součástí obecnějšího procesu předefinování genderových identit směrem k rostoucí samostatnosti matek vzhledem k otcům. V tomto procesu se mateřství a mateřská péče během posledních sta let dramaticky předefinovalo. Pokud má tedy mateřství stále ideologické a legální vazby tradičního druhu, tak mateřskou péči ekonomické, sociální a technologické proměny změnily. Klesající porodnost a dostupnost antikoncepce umožnila ženám mít větší kontrolu nad reprodukční sexualitou a rozšířit jejich kontrolu nad mateřskou péčí (de Silva, 1996).

Odlíšné jsou oproti situaci před sto lety rovněž požadavky dětí. Možná se role matek zmenšují tváří v tvář rostoucí důležitosti vychovatelů, učitelů, médií. Ale jak poznamenává Davidoff (1995), současná sociální a politická kontroverze ohledně role a odpovědnosti za rodinné vztahy se zaměřila téměř výlučně na matky (okrajově na otce) navzdory existenci množství jiných „důležitých“ vztahů v životech dětí. Například procento domácností s osamělou matkou je vyznačeno v tabulce s názvem „oslabující se sociální struktura“ ve Zprávě o lidském rozvoji (Human Development report) 1994 z Rozvojového programu OSN vedle takových ukazatelů předpokládaného sociálního rozpadu jako úmyslné zabití prováděné muži, obdržené žádosti o azyl a procentuální množství dospívajících mezi všemi odsouzenými. Fakt, že data o domácnostech vedených ženami jsou vůbec uvedena v dané tabulce, naznačuje některé podivné předpoklady o směrech sociální změny a povaze idealizovaných norem (de Silva, 1996: 83).

2.1.1.2. Otcovství

Otcovská láska, stejně jako láska mateřská, je sociálním konstruktem daným ideologickými a kulturními faktory. Podle Dudové (2007) pojem otcovství prošel teoreticky čtyřmi obdobími vývoje: nejprve otec zastával roli autority v oblasti morálky a náboženství, poté se změnil v nepřítomného zabezpečovatele rodiny, následně plnil společensky danou mužskou roli v rodině a nyní se stává „novým“ otcem aktivním při výchově dětí již od malička. Z toho vyplynul protiklad citlivého „nového“ otce a nezodpovědného otce, který je v rodině nepřítomen. Tato dichotomie bývá ovšem v současné době zpochybňována studii, které dokládají, že více než absence otců ve výchově má na problémový vývoj dítěte vliv chudoba rodiny, v níž žije, nebo konflikty v ní. Vynořují se nové sociologické trendy, které mají za cíl (stejně jako je tomu u mateřství a mateřské péče) rozdělit komplexně chápané otcovství na otcovství jako obecnou sociální instituci a otcovskou péči coby individuální vztah mezi otcem a dítětem (Dudová, 2007).

Podle výzkumů se dnes otcové účastní základní péče o děti nejméně v jejich nejmladším věku (Renzetti, Curran, 2003). Nejvíce se o děti starají zhruba ve věku od 5 do 15 let a i tehdy se věnují spíše rekreaci či vzdělání a nikoli základní péči. Žena dnes průměrně stráví 17 let života péčí o děti a 18 let pomocí starým rodičům. Muži mají možnost věnovat čas a energii své práci, cenou za to je však společenská a citová vzdálenost od vlastních dětí. Podle výzkumu citovaného v knize autorů Renzetti a Curran (2003) 50 % dětí v předškolním věku odpovědělo, že by se raději dívaly na televizi, než byly s otcem. Z dětí ve věku 7 – 11 let pak uvedlo každé desáté, že člověkem, kterého se nejvíce bojí, je jejich otec. Jde tedy v jistém smyslu o rodiny bez otce. Ztráta, kterou popisované uspořádání pro muže znamená, se odráží ve slovech otců, kteří se o své děti odpovědně starají. Říkají, že „díky péči o děti jsou citlivější, méně zahledění do sebe a stali se plnějšími lidskými bytostmi“ (Renzetti, Curran, 2003:233).

Ve velké části studií o otcovství týkajících se důsledků nepřítomnosti otce v rodině na zdravý rozvoj dítěte je studován pouze zájem dítěte nebo zkušenosti matky s takovým soužitím. Zkušenosti otců samotných, bez ohledu na potřeby jejich dětí nebo názory partnerek, jsou brány v potaz v menším množství studií. Někdy jsou otcové kritizováni pro svoji malou aktivitu při chodu domácnosti, jindy jako málo adaptabilní jedinci (Rodičovství, 2005).

Celkově lze konstatovat, že veřejná diskuse o rodičovství po zániku vztahu rodičů v České republice je vedena buď jako obhajoba přirozenosti klasické nukleární rodiny nebo

jako vyzdvihování problémů, se kterými se utkávají rozvedené matky při neplnění povinností ze strany otců, popřípadě k nedodržování otcovských práv otců na kontakt s dětmi po rozchodu partnerů. Je zapotřebí více vědeckých prací, které budou pohlížet na otce jako na sociální aktéry stavějící svoji vlastní verzi otcovské role a s ní spojenou osobní identitu, a ne je pouze redukovat na osoby ovlivňující dobrý vývoj dítěte (Rodičovství po rozvodu, 2005).

2.2. STRÍDAVÁ PÉČE

Pojem střídavá péče byl do české právní úpravy začleněn zákonem č. 91/1998 Sb., § 25, ve kterém se hovoří o tom, že

Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.

Nedá se však říci, že by tato novela měla výraznější dopad na rozhodování soudů o přidělení dětí po rozvodu.

Podle návrhu nového občanského zákoníku má být zrušen současný Zákon o rodině a úprava rodinného práva se má stát součástí nového Občanského zákoníku (Krátká, 2009). Rodinné právo najdeme v návrhu v části druhé, tj. § 578 – § 879 a obsahuje zmínku o střídavé péči. V lednu 2011 začala Poslanecká sněmovna projednávat změnu občanského zákoníku (možná platnost od počátku roku 2013) zahrnujícího pojem střídavá péče, viz § 854, který praví:

Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé péče, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili.

V rámci návrhu novely padl návrh, aby slovní spojení „může svěřit“ bylo nahrazeno slovem „svěří“. Právě toto nahrazení připadá nekoncepční například zástupkyni společnosti ProFem (ProFem, 2011):

Návrh upřednostňuje zájmy rodičů nad zájmy dětí. Zákonodárce vůbec neakcentoval skutečnost, že nezbytným předpokladem rozhodnutí o střídavé výchově by měla být dohoda o konkrétních podmínkách výkonu této výchovy. Přihlédnuto není ani k názoru dítěte.

V případě střídavé péče souhlas obou rodičů se střídavou péčí tedy není podle formulace zákona pro rozhodnutí soudu nutný (na rozdíl od společné péče). S tímto

nesouhlasí řada odborníků, podle kterých jak na společné, tak střídavé výchově musí být rodiče dohodnuti, soud tedy musí schválit dohodu, nikoli rozhodnout bez svolení matky či otce. Tím je podle nich zajištěna stabilita výchovného prostředí a není zde rozpor se zájmem dítěte (Haderka, 1998).

Návrh se nelíbí ani současnému ministru spravedlnosti Jiřímu Pospíšilovi, který by namísto povinnosti soudců nařídít střídavou péči volil mírnější formulaci "soud vždy zváží, zda je možné střídavou péči nařídít". Navrhovatel změny zákona, Pavel Staněk, nepovažuje znění návrhu za restriktivní, i nadále budou podle něj soudy muset analyzovat jednotlivé případy a obracet se na odborníky, nově ale by měly mít povinnost odůvodnit, proč nevybraly střídavou péči (Vokurková, 2011). To je ale ve zjevném rozporu s jím navrhovanou změnou, protože navrhuje automatické svěřování dětí do střídavé péče a ne nějaký institut zdůvodňování, proč není využita.

V této souvislosti se samozřejmě nabízí otázka, co si přesně pod pojmem střídavá péče představit? V podstatě znamená, že dítě během dospívání žije po určité časové úseky střídavě s každým z rodičů. Zákon o rodině však neuvádí, po jaké době by ke střídání mělo docházet. V praxi soudů se uplatňuje model střídání po měsíci, soudy však schvalují i dohody o střídavé péči po týdně (Dudová, 2005b).

Do roku 1998 měl rodičovskou odpovědnost pouze ten rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do péče. Současné pojetí zákona nemění po rozvodu nic na rodičovské odpovědnosti obou rodičů; svěření dítěte do péče znamená pouze rozhodnutí o tom, kdo z rodičů bude žít s dítětem ve společné domácnosti a bude se o něj osobně starat (Dudová, 2005b). Dohoda rodičů na úpravě rodičovské odpovědnosti potřebovala být schválena soudem. Jak zákon 91/1998 uváděl:

Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti.

Tato úprava vychází z čl. 18 Úmluvy o právech dítěte a z obecného postulátu, aby byla vytvořena co nejširší možnost utváření a upevnování vzájemných vztahů mezi dítětem a oběma jeho rodiči. S tím souvisí nově zakotvená povinnost soudu přihlídnout i k tomu, jakou mají rodiče schopnost dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.

V některých případech ovšem dochází k tomu, že ten rodič, jemuž je dítě svěřeno do péče, v rámci řešení setrvalých partnerských sporů neumožňuje druhému rodiči podílet se na

výchově dítěte, jejich vzájemný styk nepřiměřeně omezuje nebo jej zcela maří (Martínková, 2008). Druhého rodiče neinformuje ani o podstatných skutečnostech, jako jsou školní či zdravotní, ani o denních situacích. Tím může docházet jednak k nežádoucímu ochuzení citových vztahů mezi dětmi a tímto rodičem, jednak k omezení jeho možností přispívat k péči o dítě. To vše může mít negativní dopady jak pro rodiče, jehož výkon rodičovské zodpovědnosti je nepřiměřeně zúžen, tak pro dítě, které je takto odděleno od jednoho ze svých rodičů, popř. od ostatních členů jeho širší rodiny (Martínková, 2008).

Institut střídavé péče však někteří lidé negativně přijímají, neboť jde o pojem u nás stále nový a nezvyklý, jak lze vidět z mnoha diskusí na internetových stránkách (např. www.rodina.cz). Dalším z důvodů jsou stereotypy běžné populace o tradiční mateřské a otcovské roli (Fórum 50 %, 2011).

Podle Miloslava Macela z Ministerstva práce a sociálních věcí se střídavá péče nesmí stát nástrojem represe, tedy situací, kdy soudy budou nuceny rozhodnout o uložení střídavé péče, ačkoliv to nebude v zájmu dítěte, což je případ návrhu poslance Staňka. Jak Macela uvádí, pojem „zájem dítěte“ je stále nepřesně stanovený; stále se totiž nedaří přesně zjistit, co vlastně je v zájmu dítěte. Zájem dítěte je třeba pečlivě nadefinovat (Střídavá péče nesmí, 2011).

Na druhé straně zastánci střídavé péče oponují, že tato forma porozvodového stavu je pro děti neoptimálnější ze současného výběru vzhledem k tomu, že v 85 % případů jsou děti svěřovány po rozvodu matkám a otec je takřka vyloučen z výchovného procesu. V případě střídavé péče zůstávají dětem oba rodiče jako v době před rozvodem. Každý z rodičů se snaží být po dobu, kdy je za ně odpovědný, maximálně pozorný a co nejlépe plnit svou roli rodiče, není unavený každodenním kolotočem domácích povinností, protože načerpal síly z doby, kdy je s dětmi druhý rodič. Děti se dokáží adaptovat, mají prostě dva domovy se stále stejnými pro ně blízkými lidmi, neztrácejí kontakt se širší rodinou. V průběhu manželství má muž rovnocennou odpovědnost za zdraví, vzdělání a životní úroveň svých potomků. Zastánci střídavé péče jsou přesvědčeni, že rozvod by neměl otce těchto povinností zbavovat (Martínková, 2008).

Taková paušalizující argumentace však není zcela logická a v každém případě pracuje s idealizovanou představou o manželstvích, která končí rozvodem. Za prvé, skutečnost, že jsou dnes v 85 % případů děti svěřovány do péče matkám, nic nevyovídá o optimálnosti střídavé péče pro děti. Za druhé, pokud manželství skončí rozvodem, asi v něm bylo něco nefunkčního a je dost problematické předpokládat, že ve všech případech rodiče fungovali

ideálně. Diskuse o důvodech podávání návrhů na rozvod ukazuje, že často je problémem právě nedostatečná participace otců na péči o děti a domácnost. Za třetí, není ani zřejmé, proč by rodič, který nefungoval před rozvodem, měl automaticky začít plnit svou roli po rozvodu nehledě na to, jak moc je odpočatý.

Rodiče usilující o střídavou péči se také domnívají, že na takovýto institut mají právo; pokud byli za dobu manželství dobrými otci či matkami, tak nevidí důvod, proč by se po rozchodu s partnerem, partnerkou měli se svými dětmi vidět minimálně (diskuse na www.stridavka.cz). Zde je samozřejmě důležité zdůraznit, že individuální představy o tom, co to znamená být dobrým otcem či matkou, zdaleka nemusí korespondovat s realitou. Kolik lidí si asi tak přizná, že ve své roli v manželství selhali? Právě proto je třeba, aby tyto věci posoudily s pomocí odborníků nezávislé soudy. Jinými slovy, tyto otázky jsou mnohem komplexnější, než si někteří zastánci střídavé péče připouští. Tím nemá být řečeno, že střídavá péče není v řadě případů vhodným řešením porozvodové situace, ale je třeba pečlivě posoudit, zda je vhodná v každém jednotlivém případě.

2.2.1. Předpoklady úspěšné střídavé péče

V této souvislosti je důležité přemýšlet nad tím, kdy může být střídavá péče vhodným způsobem uspořádání porozvodové/porozchodové péče. Špaňhelová (2005) například vymezuje následující základní podmínky pro to, aby střídavá péče byla úspěšná:

- schopnost domluvit se na střídavé péči ve prospěch dítěte,
- schopnost rodičů domluvit se na podobných výchovných principech, které budou uplatňovat při výchově,
- snahu neočerňovat jeden druhého před dítětem,
- umění společně komunikovat o věcech, které se týkají dítěte a zachovávat podobné výchovné postupy a stereotypy pro dítě u matky i u otce,
- pravdivé informace druhému rodiči o tom, co se stalo dítěti v době pobytu,
- snaha nesoutěžít o lásku dítěte a nemluvit o druhém rodiči špatně,
- schopnost řešit případné konflikty bez přítomnosti dítěte,
- respekt příbuzných k tomu, pro co se rozhodli oba rodiče.

Podle Warshaka (1995) střídavá péče naopak selhává, pokud je jeden rodič zjevně proti tomuto uspořádání, nedokáže se o děti přiměřeně starat, bydliště rodičů jsou vzdálená, rodiče mají vůči sobě vysokou míru nepřátelství, nebo když používají děti jako nástroje k vyřizování účtů.

Nezbytným předpokladem pro realizaci střídavé výchovy je u dítěte školního věku zachování návštěvy jedné školy a možností provozovat své mimoškolní aktivity. Rodiče by se měli dohodnout na mnoha podrobnostech denního života dítěte typu, zda bude mít dítě u každého rodiče své věci nebo zda se bude pokaždé kompletně stěhovat, kdo bude nakupovat potomkovi nákladnější vybavení atd. Zároveň musí být už od počátku jasné, kdo bude jednotlivé potřeby dítěte hradit. Rodiče by se měli dohodnout také na trvalém bydlišti dítěte, zejména z toho důvodu, že řada sociálních dávek je vázána na trvalé bydliště. S tím souvisí i dohoda rodičů, kdo bude uplatňovat daňové zvýhodnění na vyživované dítě žijící s ním v domácnosti (Dudová, 2005a).

Další otázkou týkající se fungující střídavé výchovy jsou intervaly střídání dítěte mezi rodiči, které, jak jsem již uvedla, zákon přesně nedefinuje. Bývají nejčastěji měsíc, dva týdny či jeden týden. Po jednom týdnu jsou schopny se střídat děti mladšího školního věku a předškoláci, interval dvou týdnů je pravděpodobně optimální pro děti staršího školního věku. Rodiče by vždy měli vypořádat, co je pro dítě nejvhodnější, než se střídavá výchova upraví u soudu, proto není na škodu vyzkoušet si střídání ještě v době před soudním jednáním (Zaorálková, 2010).

Důležitá je dostatečná komunikace obou rodičů i po rozvodu a podobná podobný způsob výchovy od matky a otce. Konsenzus mezi rodiči je velmi důležitou podmínkou fungování střídavé péče vzhledem k tomu, jaké nároky na všechny zúčastněné klade. Co ale dělat v případě, že nesouhlasí jeden z rodičů a soud přesto nařídil na základě vyhodnocení dané situace institut střídavé výchovy? Jedna z možností je institut porozvodového poradenství (viz dále).

Podle Smolíkové (2009) není dohoda rodičů v soudní praxi vždy podmínkou rozhodnutí o střídavé péči. Z analýzy odborné literatury (statistické údaje o práci soudů) jí vyplynulo, že otcové jsou ti, kteří ve většině případů navrhnou svěřit dítě do střídavé výchovy, zatímco matky propagují výchovu v jejich výhradní péči. Soud v případě neshody rodičů o typu porozvodového uspořádání využívá možnosti ustanovení soudního znalce a ve výjimečných případech zkoumá názor nezletilých dětí přímo u soudního jednání nebo prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Podle některých zastánců střídavé péče (Patera, 2009) mají experti (tj soudci, sociální pracovníci, rodinní poradci a psychologové, soudní znalci apod) vzdělání, profesní zázemí a teoretickou průpravu. Na druhou stranu, občané (rodič, dítě příbuzný či známý a ten, kdo o střídavé péči uvažuje) mají praktické zkušenosti a „zdravý selský rozum“. Protože se však experti nesetkávají s dětmi a rodiči, kterým střídavá péče funguje, je jejich postoj údajně ovlivněn zaměřením na řešení problémů. Jelikož tento způsob porozvodové péče zatím není v České republice příliš praktikován a není s ním tedy tolik zkušeností, experti k němu přistupují s určitou opatrností. Občané jej však přijímají pozitivněji. Názory obou stran by proto měly mít stejnou váhu při rozhodování o střídavé péči (Patera, 2009).

Zde je však na místě podotknout, že Patera svůj argument staví na řadě problematických předpokladů. Za prvé předpokládá, že se experti nesetkávají s těmi, kterým střídavá péče funguje, což je paušalizující tvrzení a není jasné, čím je podloženo. Experti se s nimi samozřejmě setkávat mohou, protože i v případě fungující střídavé péče mohou děti a rodiče potřebovat odbornou pomoc v nelehkém porozvodovém období. Experti také čtou odbornou literaturu, kde se mohou setkat s mnoha různými pozitivními i negativními aspekty střídavé péče.

Za druhé, předpoklad stejné váhy expertízy a „zdravého selského rozumu“ je značně problematický a nastoluje otázky typu: Co to je zdravý selský rozum? A konkrétně, kdo určí, zda jej má otec či matka, kteří se ohledně střídavé péče často neshodnou? Z vyznění Paterova argumentu je patrné, že podle něj mají patent na zdravý rozum muži, protože ženy střídavou péči často odmítají. Patera samozřejmě zároveň zpochybňuje zavedenou praxi soudního znalectví.

Za třetí, není jasné, čím je podloženo tvrzení, že občané vnímají střídavou péči pozitivněji než experti. Patera nenabízí žádné relevantní výzkumy v této oblasti, přičemž jeho osobní angažmá na jedné straně sporu z něj nečiní zrovna nezaujatého komentátora. Směr argumentace opět naznačuje, že pod občany si Patera představuje muže.

Tím však nemá být řečeno, že současná situace v oblasti soudního znalectví nezavdává v tomto ohledu důvody k obavám. Výmluvné je již to, že řada českých soudů a soudních znalců pracuje s pojmem syndrom zavrženého rodiče, který odborná veřejnost odmítá (viz výše).

Shoda naopak v odborné komunitě panuje v tom, že s ohledem na citlivost rozvodové situace by měl být více využíván potenciál porozvodového poradenství, jinak zvaného porozvodové usmírování (mediace), které může pomoci uklidnit situaci a vyřešit spory a tím

příspěvek ke zlepšení vztahů rodičů. Rodinné usmiřování zahrnuje převážně oba rodiče a zabývá se výchovou dětí a stykem rodičů s nimi, otázkami bydlení, finančního hospodaření, informování dětí o příčině rozvodu, posilováním vztahu dětí k oběma rodičům (Matoušek, 1993). Tato metoda je u nás využívána zatím jen v omezené míře, měla by být více rozšířena. Přijetím připravovaného zákona o mediaci v netrestních věcech získá průběh mediace i postavení mediátora náležitý právní rámec a také větší důvěryhodnost pro rozvádějící rodiče (Krátká, 2009).

Porozvodové poradenství, jinak zvané porozvodové usmiřování (mediace), se však začíná rozvíjet a podle výzkumů přináší efekt dvěma třetinám zúčastněných rodin. Důsledkem jsou lepší vztahy mezi členy bývalé rodiny, úbytek soudních pří mezi bývalými manželi. Myšlenku mediace podporuje mimo jiné nevládní organizace Asociace mediátorů České republiky, která sdružuje jak profesionální a dobrovolné mediátory, tak laickou veřejnost (www.amcr.cz).

Tématem porozvodového poradenství se zabývala i konference Nové evropské trendy v péči o děti po rozvodu rodičů, která se konala v říjnu 2010 v Praze. Zdůrazňován na ní byl takzvaný Cochemský model péče⁸, tj. interdisciplinární spolupráce profesí zabývajících se záležitostmi dětí. K jeho základu patří mezi jiným, že vzájemně koordinované profese vnímají konflikt rodičů, nebo jiných zúčastněných dospělých, perspektivou dítěte. Cílem je přivést rozhádané rodiče, alespoň v nejminimálnějším zájmu svých dětí, k jejich rodičovské samostatnosti a ke znovunabytí společné odpovědnosti za jejich další vývoj (Rudolph, 2010).

⁸ Způsob práce a úředního jednání se na základě trvalého dalšího vzdělávání profesí a rozvoje vypracovaných premis vyznačuje časnou a tím i preventivní intervencí v konfliktech: pokud není nalezeno počáteční mimosoudní a rovněž rychle nařízené řešení, sepíší advokáti každého z rodičů krátce pozice svých mandantů a doručí je soudu rodinného práva, který během následujících dvou až tří týdnů určí termín prvního ústního soudního jednání, na něž pozve rodiče, advokáty a odbor péče o dítě. Písemná podání protistrany ani písemné zprávy odboru péče o dítě nejsou potřeba, neboť pracovník odboru péče o dítě krátce před tímto jednáním kontaktuje rodiče i děti, a je tak bezprostředně informován o aktuální situaci. Při tomto soudním jednání mají všichni zúčastnění možnost podrobně přednést a objasnit své pozice, zájmy a potřeby. Pokud rodiče nedojdou ani k minimální dohodě, jsou bezprostředně po jednání, na němž je stanoven termín dalšího soudního jednání, odesláni do poradny, která rovněž bezodkladně začne pracovat na poradenském konceptu. V závislosti na konkrétní sporné situaci připadá v úvahu místo poradny angažování rovněž rychle a cíleně jednajícího soudního znalce. Tento postup výrazně snižuje vzniklý konflikt (Rudolph, 2010).

2.2.2. Pozitivní a negativní stránky střídavé péče

Každé řešení porozvodové situace má samozřejmě své pozitivní a negativní stránky. Na tomto místě nejdříve zmíním pozitivní aspekty střídavé péče uváděné v odborné i populární literatuře. Psycholožka Ilona Špaňhelová (2005) tvrdí, že střídavá péče je pro dítě dvou rozumných rodičů pozitivní řešení péče po rozchodu partnerů. Dítě totiž tak, jak bylo zvyklé od svého narození, dále čerpá emoce z obou stran – ze strany otce i ze strany matky. Může se naučit s nimi zacházet podle dvou modelů – modelu matky a modelu otce. Při střídavé péči opět platí, že se u dítěte vytváří přirozený vztah s oběma autoritami – mužskou i ženskou, se kterými se mohou identifikovat, neztrácejí osoby důležité v jejich každodenním životě. Děti cítí, že žádný z rodičů není ten „vybraný“ a cítí to jako spravedlivé, stejně jako to, že mohou vnímat méně možnost, že jsou ony důvodem rozvodu a naopak, že jsou milovány oběma rodiči. Oba rodiče se pak mohou cítit na stejné úrovni, co se týče odpovědnosti za vzdělání, výchovu a zabezpečení svých ratolestí (Forum 50 %, 2011).

Co se negativních stránek střídavé výchovy týče, pro dítě může být tato forma rozchodu rodičů obtížná ve zvýšeném nároku na střídání místa a prostředí podle toho, u kterého z rodičů se dítě právě nachází; obtížněji si pak tvoří pojem domova. Ke zmírnění tohoto problému by rodiče měli mít bydliště blízko sebe, pokud je to možné. Jak k tomu podotýká kritička střídavé péče, ředitelka Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí Lenka Pavlová (2008), pro dítě je nutné určité ukotvení, režim, domov. Podle ní střídavá péče je vhodná pro rodiče, nikoli pro dítě.

Dalším rizikovým faktorem je časová a finanční náročnost, stejně jako vysoké nároky na spolupráci rozcházejících se rodičů. Problémem se praktikování střídavé péče stává zvláště v případech, kdy rodiče nadřazují svoje zájmy potřebám dítěte nebo nejsou schopni se dohodnout na základních věcech, nejsou schopni spolu komunikovat (Fórum 50 %, 2011).

Warshak (1995) rovněž popisuje, co ženy na střídavé péči oceňují a co se jim nelíbí. Střídavá péče jim slibuje nižší odpovědnost v důležitých věcech, týkajících se jejich dětí. Mají více času na plnění pracovních povinností i volnočasové aktivity. Při střídavé péči má matka více energie pro výchovu dětí. Co se negativ týče, ženy kritizují ztrátu určitého mocenského postavení, kdy mohou jednostranně rozhodovat o škole, lékaři či kroužcích dítěte, jeho přátelích, stěhování do jiného bydliště. U ženy, která do té doby měla péči o domácnost a děti jako hlavní životní náplň se navíc může projevit pocit oslabení role, kterou pro sebe považovala za ústřední – role matky. Péče o děti a jejich výchova živí její sebeúctu a tak si musí hledat alternativní zdroj životního smyslu (Warshak, 1995).

Otec se střídavou péčí musí dětem věnovat zřetelně více času a vynaložit více energie oproti situaci, kdyby byly děti ve výhradní péči jeho bývalé manželky. Musí si vzít volno ze zaměstnání a věnovat se jim, nemohou-li jít pro nemoc do školy. Musí se vzdát postupu ve služebním zařazení, vyžaduje-li to přesun do jiné lokality, což může vést k nižším příjmům. Svůj společenský program musí přizpůsobit tak, aby děti nepřišly zkrátka. A také musí mnohem častěji komunikovat s bývalou manželkou (Warshak, 1995).

2.2.3. Rodičovství v rámci střídavé péče

Rozpad vztahu rodičů přivádí oba partnery do nové životní situace, staví před ně nové úkoly a z nich vyplývající stres. Stresové situace mohou být spory o výchovu a výživné, praktické problémy spojené s domácností, penězi, prací a starostí s výchovou dětí v novém rodinném uspořádání. Dalším těžkým oříškem je vyrovnání se s touto situací po stránce osobní. Velmi záleží na osobnosti rodiče, jak dokáže uchopit a zvládnout situaci, do které se dostal. Stejně důležitá je psychická a sociální pomoc, kterou rodič dostává od okolí, které tvoří příbuzní, známí, přátelé, společenské instituce a podobně. Jak vyjádřila svou zkušenost jedna z matek (Fórum 50 %, 2011):

Střídavá péče je dobrým řešením po rozvodu za předpokladu, že jsme schopni se domluvit a najít společně vhodné řešení problémů a také na ně děti včas a srozumitelně připravit. Za nejdůležitější považuji snahu se dohodnout a nedělat si naschvály, stanovit si společné výchovné postupy a informovat se o všem, co se týká dětí i v době, kdy je nemáme zrovna u sebe. Velkou výhodou je, že děti nás mají oba k dispozici, neztrácejí kontakt ani s jedním z nás. Také nenastává situace, jako při výlučné péči jednoho z rodičů, kdy rodič nemá vůbec čas na svoji práci a své potřeby.

Není mi známa studie, která by jednoznačně prokazovala, že střídavá výchova má na děti horší vliv než srovnatelné svěření do výlučné péče jednoho z rodičů. Podle Martínkové (2008) je tvrzení „dítě nebude mít nikde domov“ argumentací vycházející z ryze dospělého pohledu na věc: *„Dítě vnímá jinak. Pojem domov může být v jeho percepci širší než v rámci vnímání dospělých. „Doma“ může být zcela bez problémů jak u rodičů, tak i u prarodičů, a je-li vazba – dejme tomu – k tetě mimořádně silná, proč ne i tam.“*

2.2.3.1. Výživné obecně a výživné rodičů pečujících o děti formou střídavé péče

Pokud dojde mezi rodiči k rozvodu manželství, otázkou svěření potomka do výchovy rodiče a stanovení výše příspěvků rodiče nepřítomného v rodině na potřeby dítěte, tedy výživného,

se zabývá soud. V obecném kontextu se při stanovování výživného počítá s určitou, zákonem těžko postižitelnou morálkou a odpovědností rodičů při jeho placení. Vyživovací povinnost rodičů začíná narozením dítěte a podle Zákona o rodině trvá až do doby, dokud není dítě schopno se samo živit – není tu tedy uvedena věková hranice a doba se může prodlužovat například kvůli zdravotním potížím dítěte nebo jeho studiu. (Trličíková, 2008).

Ze Zákona o rodině také vyplývá, že manželství nemůže být rozvedeno, dokud se nerozhodne o úpravě poměrů nezletilých dětí po rozvodu. Zájmy dětí mají přednost před zájmy rodičů. Soud před rozhodnutím rovněž určuje práva a povinnosti rodiče k dítěti a určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. Nelze určit výživné přesahující možnosti životní úrovně konkrétního rodiče.

Kovářová (2005) ve svém článku *Stručný průvodce opatrovnickým a rozvodovým řízením* uvádí, že soud se ptá při ústním jednání obou rodičů na jejich pravidelné měsíční výdaje, tedy např. na náklady na bydlení a půjčky, a podrobně zjišťuje zdravotní stav dětí, nákladnost jejich koníčků a mimoškolních aktivit a z této skutečnosti se odvíjející zvýšené náklady. Pokud některý z partnerů žije v partnerském vztahu s jinou osobou, zajímá se soud stejně tak o příjem partnera. Na výši výživného má také vliv nejen počet dalších vyživovacích povinností, ale i příjem z majetku ve výlučném vlastnictví, výplaty pojistného či odstupného nebo diet vyplácených zaměstnavatelem (Martínková, 2008).

Jak zjistila Dudová (2007), rozvedené ženy si jsou vědomy, že vynakládají na potřeby dětí více prostředků než druhý rodič, což u nich vyvolává nespokojenost. Současně ale tuto situaci berou jako standardní z důvodu toho, že dítě přece patří matce. Více jim pak vadí, když otec nepřispívá mimo soudem stanovené výživné, nebo pokud neplní jiné rodičovské úlohy, což je pro ně důležitější než výše výživného.

Jak již bylo několikrát zmíněno, v naší společnosti je od matky očekávána především role pečovatelky včetně určitého obětování se pro rodinu, zatímco hlavní funkcí otce je finanční zajištění rodiny. Po rozvodu ženy ztrácí přístup k peněžním a symbolickým zdrojům manžela, které jim dosud kompenzovaly jejich práci v rodině na úkor vlastní profesní kariéry. Ve většině případů je pro ně obtížné najít si zaměstnání, které by zlepšilo přechod z dvoupříjmového modelu rodiny k jednopříjmovému modelu (Dudová, 2005a).

Životní úroveň (nejen) neúplné rodiny komplikují také rodinné výdaje, vybavení domácnosti; přítomnost dětí při chybějícím druhém platu určitě nezlepšuje rodinný rozpočet. Velkým problémem je oblast bydlení – zvyšující se nájemné, potřeba hypotéky a ručitelů při koupi bytu. Rostou provozní náklady na chod domácnosti (voda, elektřina, plyn, topení

apod.). Většina rodičů si stěžuje na potíže při pořizování oblečení a obuvi nebo dokonce na nedostatek peněz při pořizování potravin a léků. Nemalou starost působí rovněž snížení dávek při ošetřování člena rodiny, rostoucí finanční nároky na vzdělávání dětí a různé kroužky.

Navíc v současné době není výjimkou, že rodič soudem určené výživné z různých důvodů neplatí vůbec nebo jen občas. Jak uvádí trestní zákon, trestné jsou dvě formy jednání a to neplnění vyživovací povinnosti a vyhýbání se plnění této zákonné povinnosti, zpravidla po minimálně 6 měsíčních dávkách. Za výživné rozhodovací praxe nepovažuje jednorázové plnění ve formě dávků, které neslouží k uspokojení odůvodněných potřeb nezletilých dětí. Trestry za neplacení výživného jsou většinou podmíněné s tím, že je třeba uhradit dlužnou částku (Trličíková, 2008).

Poslanecký návrh zákona o náhradním výživném, který by upravoval problematiku vymáhání a výplat výživného na nezaopatřené nezletilé děti, které výživné od povinných osob v pravidelných splátkách neobdržely, zatím Poslanecká sněmovna neschválila. Jednalo by se o to, že by vymáhání dlužné částky přešlo z rodiče pečujícího o děti na stát, který by mohl přijít s efektivnějšími nástroji na postih dlužníků, protože oproti oprávněným má k dispozici více prostředků a času. Jak uvádějí autorky článku, jednou z hlavních překážek přijetí systému náhradního výživného v ČR byly především ideologické postoje odpůrců/kyň zákona, konkrétně ekonomický liberalismus, sociální konzervatismus a genderové předsudky. Argumenty spadající do těchto kategorií patřily k nejčastějším a nejsilnějším (Havelková, Cidlinská, 2011).

V důsledku podobných průtahů se zahájením jakékoliv činnosti týkající se neúplných rodin zahájila v únoru 2011 svou činnost Asociace neúplných rodin o. s. Podle slov uvedených na jejích webových stránkách je hlavním důvodem vzniku:

...reakce na dlouhodobou nečinnost vlády ČR v oblasti podpory členů neúplných rodin, dětí, samoživitelek a samoživitelů i zájmů druhého rodiče. Díky dlouholetému nezájmu všech vlád, státních orgánů a institucí o systematické řešení dochází k tomu, že se neúplné rodiny propadají do chudoby, která jim neumožňuje důstojný a spokojený život. Do současné chvíle existovaly dva tábory – tábor otců a tábor matek. Oba prezentovaly své názory bez možnosti vzájemné konstruktivní diskuse. Právě tu umožňuje vznik zastřešující organizace, kterou je Asociace neúplných rodin.

Idea sjednocení organizací a jednotlivců do Asociace vychází z přesvědčení členů sdružení, že nelze na legislativní a exekutivní úrovni nadále ignorovat demografický vývoj. Všeobecně přijímaný názor politiků i široké veřejnosti, že ženy si mohou za svůj neúspěch v manželství samy a vysávají kapsy sociálního systému a otců dětí, je nadále nepřijatelný.

Asociace neúplných rodin, o. s. ale apeluje také na zlepšení pozice druhého rodiče, tj. na potřebnost a možnost většího zapojení otců do výchovy dětí i po rozvodu manželství. Proto byly ke členství v Asociace přizvány i organizace, které se dlouhodobě zasazují o práva otců. Asociace by mimo jiné měla také zasahovat do veřejných diskusí na téma výživného.

Při střídavé péči není většinou potřeba, aby si rodiče platili vzájemně výživné. Oba se o dítě starají podobnou dobu a mají tedy i srovnatelné náklady. Pouze v případě, že se finanční situace rodičů liší, nebo jeden z nich nese vyšší náklady na dítě, je vhodné, aby soud stanovil druhému rodiči přiměřenou částku k doplacení. Podle Zákona o rodině totiž rodiče přispívají na výživu svých dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů a dítě má nárok na stejnou životní úroveň při pobytu u každého z rodičů. I v případě střídavé péče je každému z rodičů výše výživného stanovována individuálně a může se lišit. Pokud se rodič na soud neobrátl, je pouze na společné mimosoudní dohodě mezi bývalými partnery, jakým způsobem se finančně vyrovnají. Výdaje na volnočasové aktivity nebo školu jsou součástí výživného a není možné je na druhém rodiči vymáhat samostatně (Trličíková, 2008).

Pro stanovení výživného v České republice zatím neexistují žádná univerzálně platná pravidla, ani pro výlučnou, ani pro střídavou péči. V roce 2010 navrhlo Ministerstvo spravedlnosti podle rakouského vzoru orientační tabulku doporučeného výživného, která je platná pro výlučnou péči. Touto tabulkou (Tabulka č. 7) se ovšem soudy nemusejí striktně řídit, je pouze doporučená.

Tabulka č. 7: Orientační tabulka doporučeného výživného:

věk dítěte	výživné
0 - 5 let	11 - 15 %
6 - 9 let	13 - 17 %
10 - 14 let	15 - 19 %
15 - 17 let	16 - 22 %
18 a více let	19 - 25 %

Doporučená rozmezí jsou navržena pro standardní případy, to znamená pro rozhodování o výši u povinného výživného s maximálně třemi vyživovanými dětmi. Materiál přitom nemusí mít konečnou podobu. Zhruba po roce jeho používání by mělo dojít k vyhodnocení zkušeností, případně následným úpravám a doplněním (Doporučující tabulka, 2010).

Teoretická část práce hovořila mimo jiné o fenoménu rozpadu rodiny s dětmi a jeho důsledcích pro dospělé jedince, kteří v dané situaci pečují o děti. Zabývala jsem se faktory, které mohou ovlivnit to, jak tito rodiče vnímají svoji situaci. Jelikož počet rozpadajících se svazků s dětmi má setrvale stoupající tendenci, způsobuje řadu společenských a právních otázek. Z tohoto důvodu se dostávají tyto rodiny do výjimečného postavení. Proto jsem se rozhodla v empirické části provést analýzu rozhovorů s několika matkami a otci praktikujícími střídavou péčí a na základě této analýzy identifikovat některé proměnné, které mohou ovlivnit prožívání „střídavého samoživitelství“ samotnými aktéry.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části své diplomové práce představuji analýzu polostrukturovaných rozhovorů s matkami a otci praktikujícími střídavou formu péče o děti. V této souvislosti se pokusím diskutovat některé fenomény ovlivňující pocity rodičů, kteří se tímto způsobem starají o školou povinné děti, a současně se budu snažit odpovědět na některé otázky, které jsem si vytýčila na začátku této práce: Opravdu se vyrovnávají s nastalou situací lépe muži než ženy? Má někdo z nich pocit větší podpory, psychické nebo materiální, ze strany nejbližšího okolí, od rodiny a přátel, od zaměstnavatele? Jak vnímají oni sami svoji situaci, vidí ji rozdílně v závislosti na pohlaví? Existuje obecně vzato z pohledu dotazované/ho rozdíl v názorech okolí a „střídavého samoživitele/samoživitelky“ na tento způsob péče, a pokud ano, je onen rozdíl dán pohlavím rodiče?

Na začátku však nejprve představím metodologickou stránku výzkumu: metodologická východiska, účel výzkumu, výzkumné otázky a metodu použitou pro sběr a interpretaci dat. Poté bude následovat způsob výběru jednotlivých respondentek a respondentů, prostředí rozhovorů, diskuse nad kvalitou daného společenskovedního výzkumu a nad jeho etickými problémy. V závěrečné fázi představím samotnou analýzu rozhovorů a výsledky, k nimž jsem došla.

3.1. METODOLOGIE

3.1.1. Metodologická východiska

Metodologie v sociálních vědách se podle Ramazanoglu a Holland (2004) zabývá procedurami, které činí vědění směřodatným a platným. Metodologie podle nich zahrnuje čtyři aspekty:

- společenský a politický proces získávání vědění [schopnost produkovat poznání]
- předpoklady o povaze a významu idejí [teorie], zkušeností [každodenním život] a společenské reality [vztahy mezi lidmi], a jak, pokud to lze, mohou být tyto tři fenomény propojeny
- kritické zhodnocení toho, jaká závažnost může být přisuzována vědění, které získáme (reflexivita vědění)
- odpovědnost (či její odmítnutí) za politické a etické důsledky získaného vědění (str. 10).

Z výše uvedeného vyplývá, že každý výzkum je v principu politický a má etické implikace. Tyto otázky rozpracovávám níže, nicméně nejprve je nutné konkretizovat, jaký je širší kontext mého výzkumu.

Základní systém přesvědčení nebo pohled na svět, který vede výzkumníka/výzkumnici při výběru metody i v použitých způsobech jeho práce, se nazývá paradigma (Guba, Lincoln, 2005). V rámci každého paradigmatu musí badatel/badatelka zodpovědět tři základní otázky: ontologickou (jaká je povaha reality a co se o ní tedy můžeme dozvědět), epistemologickou (jaký je vztah mezi poznávajícím a poznávaným a co lze vlastně poznat) a metodologickou (co je třeba udělat pro to, aby výzkumník/výzkumnice získal/a to, co chce zjistit). Paradigma, ve kterém pracuji já, je kritická teorie. Podle Guby a Lincoln (2005) se ve skutečnosti jedná se o soubor alternativních paradigmat zahrnující mimo jiné feministické paradigma, ale v tomto ohledu jsou v rozporu například s Reinharz (1992) i Ramazonglu a Holland (2004), podle kterých jde feministická tradice bádání napříč paradigmaty. Já se kloním na stranu Reinharz a Ramazonglu a Holland. Mé konkrétní paradigma je pak kritický realismus (jazykem Guby a Lincoln kritická teorie).

Tento pohled na svět odpovídá na předchozí tři otázky následovně (Guba, Lincoln, 2005):

1. ontologická odpověď: realita je souhrn struktur, které vykrytalizovaly během historie na základě sociálních, politických, kulturních, ekonomických, etnických a genderových faktorů;
2. epistemologická odpověď: vztah mezi jednotlivým poznávajícím a poznávaným je interaktivní, subjektivní názory zúčastněných ovlivňují celý proces výzkumu;
3. metodologická odpověď: mezi zkoumajícím a zkoumaným musí být dialog dialektického rázu, neustále by se měl vyvíjet, aby bylo možné odstranit nedorozumění.

V rámci feministické tradice myšlení je gender vesměs chápán jako cosi společensky utvářeného a ne vrozeného; v každém případě zdůrazňuje komplikované propojení biologických a kulturních faktorů. Vymezení přesného rozsahu biologického vlivu podle této tradice není téměř možné, neboť proces osvojování si genderu začíná od narození a pokračuje během celého života a zahrnuje nejen vzorce chování, ale i disciplinaci těla (Renzetti, Curran, 2003; Bourdieu, 2000). Navíc i biologie, jak ji v západní společnosti chápeme, je určitá diskursivní formace. V ohnisku zájmu feministické tradice myšlení proto stojí především otázka, jak se udržuje genderový řád a jak konkrétní společenské konstrukce genderu ovlivňují životy mužů a žen.

V rámci své diplomové práce se hlásím k této tradici, protože do veškerého svého zkoumání zahrnuji gender coby základní analytickou kategorii a nezbytný předpoklad pro porozumění ostatním společenským vztahům a problémům. Gender je pro mne neoddělitelně spjat s feministickými teoriemi.

V rámci každého paradigmatu si musí badatel/badatelka zodpovědět mimo jiné metodologickou otázku (Ramazanoglu, Holland, 2004): co má udělat pro to, aby získal/a to, co chce zjistit, například zda pro dané téma použít kvalitativní, či kvantitativní přístup. Podle Morrowa (1994) je sice takové dělení poněkud zavádějící (tato dichotomie není symetrická, kvantitativní přístup je brán jako prvořadý, a dichotomie zakrývá důležité koncepční rozdíly mezi různými přístupy k bádání), nicméně pro zjednodušení ho přesto použiji a prohlásím, že jsem si vybrala kvalitativní výzkum široce využívaný právě feministickými badatelkami. Pozitiva kvalitativního výzkumu popisují v podkapitole 3.1.5.

Z hlediska uspořádání je můj výzkum explorativní studií zabývající se jednou skupinou rodičů bez nároku na širší zobecnitelnost pro celou populaci (Jeřábek, 1993). Pro vyhodnocení textů rozhovorů jsem si vybrala kvalitativní analýzu (někdy také nazývanou tematickou analýzu), ve které jde nikoli o ověřování hypotéz, ale o mapování dosud neprobádané oblasti. Cílem takové analýzy je tedy nalezení odpovědí na několik předem formulovaných výzkumných otázek, které usilují o první vhled do problematiky, ale také formulování dalších otázek, které data a jejich analýza evokují (Trličíková, 2008). Hypotézy jsou obvykle zformulovány až na základě analýzy rozhovorů, nikoli na začátku výzkumu.

3.1.2. Použitá metoda

Jak již bylo řečeno, mé bádání vychází z polostrukturovaných rozhovorů s otevřenými otázkami, díky kterým lze proniknout do hloubky problému. Podle Jeřábka (1993) však u této techniky vznikají větší problémy s kódováním než u standardizovaných rozhovorů, kde je třeba mít jistotu, že se u každého jednotlivce jedná o „stejnou skutečnost vyjádřenou pouze jiným způsobem, aby tak byla zachována srovnatelnost jednotlivých odpovědí“. Na druhou stranu je zde větší potenciál odhalit nové aspekty daného problému, které nepokrývají původní otázky, se kterými bádající vstupuje do výzkumu.

Příprava na tuto část diplomové práce probíhala standardně (Hendl, 2005). Nejprve bylo třeba sestavit strukturu rozhovoru a vytvořit tzv. informovaný souhlas (v něm jsou respondent/ka mimo jiné seznámeni s tématem výzkumu, s postupem při rozhovoru, ujištění o dobrovolném charakteru poskytnutí údajů a o jejich anonymitě, jsou informováni o rizicích

a potenciálních výhodách), otestovat a poupravit otázky na pilotním vzorku, poté rozhovory provést a přitom je zaznamenávat na diktafon, přepsat je, případně dopsat či poopravit přepsané rozhovory na základě požadavků dotazovaných, přepsané rozhovory zanalyzovat, prodiskutovat závěry s vedoucím práce a na závěr zpracovat konečnou verzi zprávy. Otázky v rozhovoru byly pouze rámcové a samotný dialog se pak odvíjel podle situace a odpovědí dotazovaného/dotazované. Pokud se rozhovor blížil ke konci a viděla jsem, že na některé důležitější otázky mnou předem navržené nepřišla řeč, položila jsem je na závěr.

Specifikou kvalitativního výzkumu je, že zpravidla neprobíhá lineárně od sestavení úvodních otázek až k publikaci výzkumných výsledků, ale v tzv. hermeneutickém kruhu, kdy jsou formulování otázek, vedení rozhovorů, jejich interpretace a následné reformulace výzkumných otázek prováděny opakovaně a badatel/kas se pohybuje v jakémsi kruhu, či spíše spirále, neboť jeho/její pochopení daného problému se prohlubuje. Bylo tedy třeba neustále po vyhodnocení každého rozhovoru vpravit případné výsledky tohoto rozhovoru do výzkumných otázek tak, aby další rozhovor již změněný náhled na problematiku a případné další možné výstupy v sobě zahrnoval (viz Příloha č. 1). Stalo se tak například s tématy zájem dítěte a mužský, ženský model v rodině; proto například v prvních dvou rozhovorech tyto pojmy nebyly zmíněny a ptala jsem se na ně respondentů dodatečně. Naopak ačkoliv jsem u dvou rozhovorů (muž číslo 2, žena číslo 3) měla na počátku jasnou představu o typu otázek, během rozhovoru se stalo zřejmé, že těžištěm zájmu a vzpomínek dotazovaných je více rozvodový proces než samotné porozvodové praktikování péče o děti, ačkoliv i střídavá péče byla zčásti diskutována. Struktura rozhovoru tedy byla stále upravována.

3.1.3. Sběr dat

V této podkapitole bych ráda detailněji osvětlila způsob, jakým jsem vybírala jednotlivé respondenty/ky do svého výzkumu. Uvádím zde rovněž informace o prostředí, ve kterém probíhaly rozhovory.

3.1.3.1. Výběr vzorku

Komunikační partneři/rky se skládali ze stejného počtu mužů a žen žijících v situaci, kdy pečují o děti střídavě se svým bývalým partnerem, partnerkou. S vedoucím práce jsem se nakonec dohodla, že by mělo stačit pět původně manželských párů, na nichž si zjistím rozdílnost pohledů na stejný problém. Jak uvedu dále, nakonec jsem získala pro rozhovory tři

bývalé manželské páry a dva muže a dvě ženy, kteří pečují o děti střídavou formou. Forma střídavé péče mohla být jak formální, tedy daná soudně, tak neformální – rodiče se pro ni rozhodli v rámci dohody mezi sebou, aniž by s touto dohodou předstoupili před soudce. Všichni respondenti a respondentky měli českou národnost až na jednoho muže, který je cizinec dlouhodobě žijící v České republice, proto byl rozhovor veden v angličtině a následně přeložen při přepisu do češtiny.

Při výběru jsem zčásti využila svého sociálního kapitálu – rozhovory jsem prováděla se svými známými či známými známých – a z části jsem využil metodu sněhové koule (snow ball), kdy jsem si od známých nechala doporučit potenciální respondenty/ky. V mém okolí se ovšem vyskytuje tak nízký počet rodičů praktikujících střídavou péči, že jsem byla nucena zvolit i jiné formy výběru. Postupně jsem zjistila, že technika sněhové koule mi pomůže pouze částečně, protože jsem přes své známé sehnala dva muže a u jednoho z nich také jeho partnerku, která pečuje o děti stejnoměrně s jejich otcem; u druhého muže nakonec jeho bývalá žena neposkytla rozhovor z důvodu principiálního nesouhlasu se střídavou péčí. S účastí ve výzkumu souhlasila také známá mé přítelkyně, od které jsem se během rozhovoru dozvěděla, že její manžel je cizinec, nicméně českou národnost jsem jako kritérium výběru nestanovila; proto mi to nevadilo a pár jsem do své studie vzala. Byla jsem ovšem postavena před otázkou: Jak získat další „střídavé samoživitele/ky“?

Nejprve jsem kontaktovala redaktorku nejmenovaného časopisu, která napsala článek o střídavé péči, v němž se vyjádřilo k tématu deset rodičů obou pohlaví. Z pěti mužů všichni požadovali střídavou péči a poukazovali na její výhody, z pěti oslovených žen tři s tímto druhem porozvodové péče nesouhlasily a dvě ji navrhly. Požádala jsem paní redaktorku buď o kontakt na rodiče z daného článku (počet deseti rodičů praktikujících střídavou péči a ochotných vyjádřit svůj názor do časopisu se mi zdál takřka neuvěřitelný), nebo o radu, jak rodiče získat. Paní redaktorka nejprve přislíbila pomoc v tom, že se dotazovaných zeptá, po měsíci jsem ji urgovala a bylo mi sděleno, že mi nemůže pomoci, protože rodiče nemají zájem o zveřejnění svých názorů (k radě týkající se získávání respondentů a respondentek se nevyjádřila). Argument s obavou ze zveřejnění u rodičů, kteří se předtím již vyjadřovali do časopisu, mi přišel poněkud zvláštní a navodil ve mně otázku, zda vůbec nějaké rodiče kontaktovala. Nicméně jsem sdělení akceptovala a dále s paní redaktorkou v komunikaci nepokračovala.

Další rozhovor se ženou pečující o dítě střídavou péčí jsem našla v časopise *Nová Vlasta*, získala jsem na ni kontakt přes redaktorku časopisu a spojila se s ní. K rozhovoru pak

nedošlo, protože se týden před datem rozhovoru odmlčela, neodepisovala na mé maily, a já ji nechtěla do ničeho nutit.

Dále jsem si podala inzerát s dotazem, zda by někdo se zkušenostmi se střídavou péčí nebyl ochotný se mnou promluvit; bohužel se nikdo neozval. Posléze jsem se zapojila do diskuse na webových stránkách zabývajících se střídavou péčí a k mému překvapení se mi během několika hodin přihlásilo sedm respondentů. Všichni byli velmi ochotní se mnou hovořit a z jejich řečí jsem získala dojem, že mají velkou snahu prezentovat v pozitivním světle střídavou péči. Získala jsem od několika z nich kontakty na jejich bývalé partnerky, se kterými jsem si dopisovala, a výsledkem byl jeden pár a jedna žena, se kterými jsem provedla rozhovory. Přes pročitání názorů na webových stránkách a odepisování na nalezené e-mailové adresy jsem posléze našla pátého muže a pátou ženu, kteří byli ochotni se mnou hovořit. Finálně tedy můj vzorek pro rozhovory čítal pět mužů a pět žen, z toho tři původně sezdané páry.

Jak je patrné z předchozích odstavců, najít lidi se zkušenostmi se střídavou péčí není v českém kontextu nic snadného. Zároveň se zdá, že střídavá péče je považována některými lidmi za problematický koncept a že není vždy uplatňovaná se souhlasem obou rodičů (viz žena, která odmítla rozhovor z důvodu principiálního nesouhlasu se střídavou péčí). Za důležité zjištění považuji i skutečnost, že ochota některých lidí zúčastnit se výzkumu souvisela s jejich snahou propagovat střídavou péči jako ideální model porozvodové péče o děti. Střídavá péče je politikum a to je nutné mít na paměti při jejím zkoumání.

Respondenti/ky měli tyto společné faktory: každý z mužů a žen žije coby rozvedený/á pečující střídavě o jedno až tři nezletilé děti. Z hlediska sociálního rozvrstvení vzorku se jedná o pracující středního věku z Prahy a Brna (tedy velkých měst) se středoškolským až vysokoškolským vzděláním. Sociálním postavením, věkem i typem rodiny mi byli všichni respondenti/ky blízcí, což bylo jisté pozitivum při vedení rozhovoru. To, jestli v současné době dotazovaní, dotazované žijí ve společné domácnosti s partnerem, partnerkou, jsem jako kritérium výběru nezavedla.

3.1.3.2. Provádění rozhovorů

Jednalo se o krátkodobý výzkum (doba trvání od přípravy otázek po konečnou interpretaci rozhovorů činila 6 měsíců; od listopadu 2010 do dubna 2011), kdy jsem s každým z respondentů/tek provedla jeden polostrukturovaný rozhovor. Před vlastním výzkumem jsem otestovala základní typy otázek na jednom rozvedeném páru v podobné situaci, kterou jsem

chtěla zkoumat. Chtěla jsem si tak ověřit, zda může být použita daná metodologie a typy otázek. Tyto rozhovory jsem nezaznamenávala, pouze jsem přímo během rozhovorů přepisovala a komentovala poznámkami vytištěný původní návrh a strukturu otázek podle připomínek dotazovaných. Tyto jsem po jejich odchodu přepracovala do verze, se kterou jsem začala první rozhovor.

Respondenti/ky byli kontaktováni určitou dobu před provedením rozhovoru, ale nebyly jim předloženy konkrétní výzkumné otázky, aby neměli možnost si téma promyslet. V rámci prvních kontaktů jsem všem respondentům/kám předložila informovaný souhlas. Po provedení rozhovoru se mohli do měsíce (z časových důvodů vypracování mé práce) přihlásit s případným doplněním některých názorů, které během rozhovoru nevyjádřili, popřípadě s jejich opravou. Bylo tak možné například sledovat, jaká témata byla pro respondenty/ky citlivá a u kterých později cítili, že nebyli nezaujatí nebo že neobsáhli veškeré myšlenky, které by je o samotě k danému tématu napadaly.

Této možnosti využila polovina z deseti respondentů/tek – dvě ženy a tři muži. U žen se jednalo o úpravy některých vyjádření (změna jména, žádost o neuvádění některého pro ně citlivého problému), u mužů převážně o korekce několika původně tvrdších vyjádření názorů (vulgární výrazy, striktní odsouzení chování druhého) nebo o doplnění jejich názoru na střídavou péči vzhledem k událostem, k nimž došlo po rozhovoru (ukončení střídavé péče bývalou partnerkou, článek v novinách na téma střídavá péče).

I během hovoru samotného se pořadí otázek měnilo v závislosti na odpovědích - nešlo tedy o přesné provedení předem připraveného scénáře (viz Příloha č. 1), ale o rozhovor v pokud možno uvolněné atmosféře, kde měla místo určitá improvizace. Otázky byly zaměřené na konkrétní věc; jejich sled měl mít určitou logiku. Záleželo také na ochotě dotazovaných na otázku odpovědět. Snažila jsem se vyhnout sugestivním otázkám, nebýt příliš netrpělivá nebo snad poněkud tvrdá na respondenta/ku. Po určité době bylo problémem soustředit se na hovor a neodbíhat od tématu, nicméně i tato záležitost byla myslím zdárně vyřešena. Důležité bylo rovněž nehodnotit otevřeně odpovědi dotazované/ho. Musím se ale přiznat, že s plynoucím hovorem jsem nacházela obtížně takovou reakci na vyjadřování druhých, abych neprojevila souhlas či nesouhlas s jejich chováním během procesu rozvodu a porozvodové péče o děti či vztahu k bývalé/mu partnerce, partnerovi. Doba hovoru se pohybovala v závislosti na stručnosti odpovídající/ho od 40 do 100 minut.

Rozhovory byly prováděny jednotlivě s každým respondentem/kou až na rozhovor s ženou č. 1, kdy jsme rozhovor provedli se třemi účastníky - tedy mnou, ženou číslo 1 a jejím

současným přítelem. Důvodem tohoto postupu byla ochota přítele doplnit případné stručné odpovědi své partnerky a rovněž to, že se žena v přítomnosti svého přítele cítila zřetelně uvolněněji (bezpečněji?), než když byla se mnou samotná.

Prostředí, ve kterém se rozhovory odehrávaly, bylo odlišné v závislosti na bydlištích dotazovaných. Jednalo se buď o můj byt (v jednom případě byt dotazovaného), nebo o restaurace v Praze či Brně, kde byli všichni účastníci/ce alespoň nějakou chvíli předtím, než se začalo se samotným nahráváním rozhovorů, a po tu dobu se o tematice střídavé péče příliš nemluvalo. Atmosféra byla po většinu času příjemná; snažila jsem se, abychom já i respondent/ka měli/y pocit stejné pozice při dialogu, nikoli dominantní tazatelky a podřízené/ho tázané/ho. Samozřejmě byla anonymita respondentů/tek při dalším zpracování údajů.

3.1.4. Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat

Mluvený projev z rozhovoru byl převeden do písemné podoby pomocí přepisu, konkrétně pomocí komentované transkripce. Tento druh přepisu je časově dosti náročný, „ovšem pro podrobnou analýzu rozhovoru nezbytný“ (Hendl, 2005: 208). Moje dotazy jsou v přepisu uvedeny obyčejným řezem písma, odpovědi respondentů/tek pak kurzívou. Přepis komentovaného rozhovoru jsem opatřila vlastními znaky (viz Tabulka č. 8).

Tabulka č. 8: Znaky použité při přepisu rozhovoru

,	zcela krátká přestávka v projevu
.	poklesnutí hlasu
..	kratší pauza
...	střední pauza
(smích)	smích
!	zvýšení hlasu
důraz	nápadné zdůraznění

Zdroj: vlastní návrh

V zájmu zachování anonymity jsou v přepisu respondenti/ky uváděni pouze zkratkami; M1 (M2, M3, M4, M5) a Ž1 (Ž2, Ž3, Ž4, Ž5). Vyjádření přítele ženy číslo 1 je uvedeno zkratkou P1 (přítel ženy číslo 1). Stejně tak bylo v některých případech pozměněno

pohlaví dítěte, aby byla nižší možnost rozpoznání jednotlivých dotazovaných. K oddělení na sebe bezprostředně nenavazujících částí rozhovorů jsem použila symbol (...).

Identifikace klíčových témat a vzorů závisí na kódování, v rámci kterého jde o spojení konceptů a dat. Tato technika pomáhá badateli/lce najít podstatná data, a tak nalézt řešení a závěr analýzy. Jedná se o důležitý proces v kvalitativním výzkumu, tvoří část analýzy. Kódování je organizování vybraného textu do analyzovatelných skupin vytvořením kategorií z těchto dat; spojuje různé segmenty textu do kategorie díky tomu, že obsahují nějaký společný prvek či téma, společnou myšlenku. Kódování usnadňuje výzkumníkovi identifikovat smysluplná data a tak vytváří krok pro vlastní interpretaci a vytváření závěrů. Tento proces data neredukuje a nezjednodušuje, naopak je transformuje, rekonceptualizuje, pomáhá vytvářet nové otázky v původním textu ne tolik zřetelné (Coffey, Atkinson, 1996). Přiřazování kódů určitým částem dat tedy znamená interpretovat, co dané části znamenají a že se na ně hodí tento konkrétní kód. Je třeba najít kontrasty, paradoxy, nepravidelnosti; lze generalizovat, teoretizovat. Kódy jsou organizující systém, který je náš výtvar, není dopředu jasně dán; nemusí být pouze na jedné úrovni, ale různé systémy kódů se mohou překrývat.

Prvotní kódování nám ozřejmí hlavní otázky našeho výzkumu, klíčová slova a vztahy, ze kterých budeme vycházet. Pak se zredukovaná data zařadí do smysluplných kategorií (Strauss, Corbinová, 1999). Je potřeba se rozhodnout, u kterých faktorů se zdržím a rozeberu je podrobněji, a které pouze zkonstatuji. Strauss a Corbinová (1999) hovoří o třech typech kódování: otevřeném (přidělení jména jevům), axiálním (vytváření spojení mezi kategoriemi a subkategoriemi) a selektivním (nalezení klíčové kategorie a konceptualizace souvislostí). Z nich jsem se inspirovala otevřeným a axiálním kódováním.

3.1.5. Hodnocení kvality výzkumu

Nevýhodou výzkumů založených na rozhovorech je časová náročnost na přípravu, provedení rozhovoru, poté jejich transkripci a rozbor. Jednou ze silných stránek tohoto naopak přístupu je, že zviditelňuje, jaký dopad má situace na jednotlivce. Podle Reinharz (1992) dalšími pozitivy je to, že výzkumy založené na metodě rozhovorů nezasahují do života dotazovaných na dlouhý čas, fungují zde volné vazby mezi výzkumníkem/výzkumnicí a respondenty/respondentkami, nabízejí se možnosti pro diskusi a objasnění postojů. Důležité je zde pečlivé a trpělivé naslouchání, dále pak citlivost při rozhovorech, jakého jiné metody nejsou tolik schopny. Maximalizuje se zde interakce výzkumníka/ce a respondenta/ky, posiluje se důvěra a čestnost na obou stranách. Dobré je mít rozhovory s týmiž osobami,

pokud to podmínky dovolí, aby se vyjasnily a upřesnily některé názory i to, jak se mění s časem či situací dotyčné/ho. Souvisí s tím snaha o lepší pochopení toho, jak lidé opravdu žijí, také pomocí neformálních dotazů, kdy může nastat odstranění zábran, dozví se víc o reálném životě dotazovaných.

Tyto charakteristiky použití rozhovorů plně vyhovují feministickému výzkumu, který si neklade za prvořadý cíl objektivitu a racionalitu výzkumníka, výzkumnice, ale ví, že reflexe výzkumníkovy/činy identity se vždy při zkoumání zobrazí. Tato metoda je také v souladu s feministickou snahou vyhnout se kontrole nad jinými lidmi a rozvíjet pocit spojení s ostatními (Reinharz, 1992). Důležitými faktory při hodnocení výzkumu je i transparentnost postupů, dále pak snaha o omezení reaktivity (Jeřábek, 1993; Hendl, 2005).

3.1.5.1. Etické otázky výzkumu

Určitým problémem této práce byl můj osobní vztah k tématu (sama patřím do zkoumané skupiny rodičů), jelikož by výsledky analýzy mohly být zkresleny mou vlastní zkušeností. Byla tu tedy nastolena určitá epistemologická (ne)citlivost – jak dobře jsem já sama vybrala otázky a zda jsem byla objektivní při jejich hodnocení. V tomto bodě hrál důležitou roli můj vedoucí práce, který mne měl na tyto aspekty upozornit a nutit mne k reflexi vlastních omezení (např. Jeřábek, 1993). To se také v rámci diskusí o diplomové práci stalo.

Informovaný souhlas neřešil všechny etické problémy daného výzkumu. Nesměla být zneužita důvěra dotazovaných ani s nimi nesmělo být manipulováno. Rovněž nebylo přípustné překrucovat fakta, která uvedli respondenti/ky v rozhovoru (Trličíková, 2008). Důležitá byla následná anonymita dotazovaných při zpracování jejich informací. Ujistila jsem je před zahájením rozhovoru, že získané údaje budou důvěrné a nebudou použity v souvislosti s jejich jmény. Na dotazované nebyl vyvíjený nátlak s cílem dosáhnout jejich účasti ve výzkumu a každý z nich měl možnost neodpovídat na otázky, které se mu/jí nelíbily, stejně jako mohl/akdykoliv z výzkumu vystoupit.

Po provedených rozhovorech jeden z dotazovaných projevil velký zájem o použití mé diplomové práce ke svým záměrům prosadit střídavou péči a používat některé pasáži z práce na veřejnosti. Tomuto záměru nejsem příliš nakloněna, protože jak jsem již řekla, mou snahou není zjistit, že střídavá péče je/není optimální východisko pro porozvodovou péči o děti, ale porovnání toho, jak tento způsob péče vnímají oba rodiče v závislosti na tom, zda se jedná o matky, či otce. Po diskusí s vedoucím práce jsem dotyčného muže z výzkumu vyřadila,

z důvodu zachování stejného počtu mužů a žen ve skupinách jsem pak vyřadila také jeho bývalou manželku a pro citace mi zůstali čtyři muži a čtyři ženy.

Jiným problémem z hlediska etiky bylo vyjádření jedné z účastnic po rozhovoru, že má obavy, jak po přečtení mé diplomové práce bude na její vyjádření, která, ač anonymní, by mohl podle některých indicií identifikovat její bývalý partner, zda je nepoužije proti ní. Po konzultaci s vedoucím práce jsem dotyčné ženě napsala mail, ve kterém jsem ji informovala, že z etických důvodů její rozhovor nepoužiji, pokud si to nepřeje. Poslala jsem jí přepsaný rozhovor, aby si osvěžila všechny informace, které mi k tématu dala. Žena mi odpověděla, že jí nevadí, když informace vyplývající z rozhovoru použiji, pouze si nepřála, aby byla v citacích uvedena jména jejích dětí. To bylo samozřejmé, protože jsem při vkládání do diplomové práce změnila všechna jména, která se v hovorech vyskytla.

Snažila jsem se, aby dotazovaní/né neprožívali víc stresové situace během výzkumu než v každodenním životě, a na konci rozhovoru aby mě opouštěli v alespoň stejné náladě, ne-li lepší, než v jaké se k rozhovoru dostavili, čehož jsem samozřejmě nedosahovala pomocí alkoholu ani jiných drog, pokud si samotní dotazovaní neobjednali nějaký alkoholický nápoj (v jednom případě, u muže číslo 3).

Neposledním faktorem, který bylo třeba mít na zřeteli, byla možnost získání takzvaných citlivých údajů (např. informací souvisejících s trestnou činností, která by měla být nahlášena policii a podobně). Otázkou je, jak bych potom s takovými údaji měla zacházet. Zde svou roli sehrála diskuse s vedoucím této práce o dopadech zveřejnění citlivých dat na dotazované.

Kapitola věnovaná metodologii použité při mé práci byla tedy zaměřená na účel výzkumu, výzkumné otázky, metodologická východiska, metody sběru, zpracování a interpretace dat, stejně jako vymezení limitů metody a etickým otázkám výzkumu. Nyní přejdu k analýze získaných informací, jejich vzájemnému porovnání a vyhodnocení.

3.2. ANALÝZA ROZHOVORŮ

V této části své práce představím informace a výsledky získané analýzou provedených rozhovorů. V první podkapitole se zabývám nejprve praktickými aspekty střídavé péče, posléze přecházím na otázky rozhodnutí o střídavé péči (důvody o její požádání, vliv společnosti na rozhodnutí o tomto typu porozvodového uspořádání zahrnující vliv soudů, sociálních odborů, médií), vliv genderových stereotypů v myšlení rodičů. Ve třetí podkapitole se věnuji sledování materiální stránky života daného typu rodiny týkající se stanovování

výživného, finanční situace, zaměstnání a hospodaření v rodině. Čtvrtá podkapitola rozebírá názory a postoje jednotlivých dotazovaných zaměřené na jejich subjektivní hodnocení vlastní schopnosti řešit situace spojené s rodičovstvím v rodině, na reakce jejich příbuzných, známých, na výchovu dětí a kontakty s druhým rodičem. Cílem je postižení širšího rámce okolností, které přispívají k vytváření strategií jednání jednotlivých rodičů se střídavou péčí o děti, jak bylo zmíněno již v Úvodu této práce.

3.2.1. Praktické aspekty střídavé péče

Pojďme se nejprve podívat na některé faktory důležité pro praktikování střídavé péče: délku pobytu dítěte u jednoho rodiče a vzdálenost bydlišť. U mužů měly děti časový poměr týden: týden u tří dotazovaných; u jednoho byly děti dva týdny s otcem a dva týdny s matkou⁹.

Ve vzorku žen byly děti týden u každého z rodičů ve čtyřech případech a u jedné ženy se o děti starali rodiče střídavě vždy podle časových možností otce či matky. Diskutovaným předmětem byl mimo jiné i den, kdy má dítě přecházet od jednoho rodiče ke druhému:

Nebylo to těžké z hlediska střídavého pobytu u každého z rodičů, ale z hlediska organizace. Byla to taková spousta změn, každý týden (...) Protože když přijedou v pátek odpoledne, tak mají najednou před sebou víkend a jak má člověk tak narychlo něco s nimi na víkend naplánovat. Když přijdou v pondělí, tak máme na plány co s víkendem víc času¹⁰. [M5, str. 2, 3]

Sladit oddělená bydliště rodičů tak, aby bylo možné střídavou péčí vůbec aplikovat, byl problém pro všechny zúčastněné:

Snažili jsme si najít byty nejbliž školy dětí, jak to šlo. Takže někdy děti jsou ze školy k mámě s taškami, protože to mají blíž na jeden kroužek a nechce se jim batoh tahat s sebou, jindy se staví u mě a pohrají si tam s něčím ... je to výhoda mít blízko byty, [M4, str. 2]

⁹ U rodiny s otcem cizincem zde figuroval mimo jiné důvod vštěpování cizího jazyka: Ono trvá nějakou dobu, než člověk najde optimální dobu pro něj i pro děti ... Já to vidím na synech, že jim po návratu od mámy trvá nějakou dobu, než zase najdou veškerou slovní zásobu, než mluví plynule. Kdyby to byla delší doba než týden, jejich jazyková znalost holandštiny by se zhoršovala. Kromě pobytu u nás nemají v tomto jazyce na čem stavět. Vidím to, například když jsou delší dobu na táboře, po návratu pak hůř hledají slova, dejme tomu půl hodiny, ale to stačí. [M5, str. 2,3]

¹⁰ Všechny citace jsou ponechány v původní podobě, neupravené, včetně nespisovných výrazů a gramatických chyb a místy nelogických spojení. Celé přepisy rozhovorů nejsou v této práci uvedeny z důvodu zachování anonymity dotazovaných.

Já jsem zůstal v Černošicích, takže v té době jsem naježdil denně až sto kilometrů, abych si dojel pro děti, vyzvedl je, pak cesta do školy a ze školy, protože školu měli blízko Jiřinina bydliště, [M5, str. 3]

Bydlíme relativně blízko, asi čtvrt hodiny od sebe. Takže mají stejný kamarády, stejnou školu. My jsme to tak dělali cíleně. Já zůstala v bytě, který jsme měli za manželství, a můj muž si našel bydlení poblíž, protože chtěl být blízko dětí. [Ž4, str. 1]

Z citací vyplývá, že se o umístění oddělených domácností co nejvýhodněji pro všechny zúčastněné strany snažili jak otcové, tak matky. Nelze jednoznačně říct, že by v původním bytě zůstal pouze otec, nebo matka, a pouze druhý rodič se musel snažit najít si novou domácnost co nejbližší původnímu bydlišti. Zajímavé je, že v případech, kdy o střídavou péči zažádal otec a byla formálně schválena soudem, vždy to byl on, kdo se odstěhoval a hledat optimální lokaci nového domova.

Téměř ve všech rozhovorech byla tematizovaná organizační náročnost střídavé péče:

Protože já jsem jednu chvíli opravdu měla obavy, je to organizačně dost náročný. ... spíš jako největší problém je v tom, že děti pořád něco zapomínají. My sice máme skoro všechno dvakrát, ale věci do školy, věci do kroužku, to je věčněj problém (...) Máme sdílený kalendář a sdílený prostor na Googlu, kde spolu něco organizujeme. To jsou programy zadarmo, kde máte možnost spolu plánovat. Doporučuju to, rozhodně je to lepší než přeposílání mailů. To zjednodušilo hodně věcí, je jasný kdo odkdy dokdy a tak, [Ž4, str. 1, 2]

Snažíme se dětem zajistit to hezký doma, aby se tam cítily dobře, aby tam měly útulné prostředí (...) akorát to mají prostě dvakrát. Samozřejmě každá domácnost má svoje pravidla. U nás se chodí spát jindy a u nich se chodí spát jindy, a u nás je to tak a u nich jinak. Pravidla jsou samozřejmě trochu odlišný, ale řekla bych, že je to podřízený tomu, aby měly nějaký zázemí, aby jim bylo dobře (...) Občas mi ze školky volali, že tam děti přišly ve špinavém oblečení, když byly u tatínka, tak jsem naběhla a přinesla nový. [Ž5, str. 2, 5]

O aspektech péče jako zapomínání věcí, čistotě oblečení a dalších praktických věcech se však bavily pouze ženy, kterým zřejmě tato stránka střídavé péče přijde důležitější než mužům, jelikož ti se o ní nikdy nezmínili. Jiné vysvětlení by mohlo být, že i v případě střídavé péče padá starost o každodenní rutinní záležitosti disproporčně na matky. Výmluvné je, že z výpovědi Ž5 vyplývá, že takto uvažovali i pečovatelky v mateřské školce. Ukazuje se tak spíše stereotypní vliv okolí na zkušenosti rodičů se střídavou péčí.

Z rozhovorů vyplynula organizační náročnost střídavé péče: bylo třeba sladit délku pobytu dítěte u rodiče, vzdálenost bydlišť otce a matky, aby byla schůdná pro pracoviště rodičů, školy a kroužky dětí i přesuny mezi bydlišti. Zvláště otázka bydliště rodičů není v českém kontextu netriviální. Přitom lze spekulovat, zda není situace této konkrétní skupiny

rodičů (středoškolské a vysokoškolské vzdělání, bydliště ve velkých městech) v tomto aspektu snazší než by byla u průměrného vzorku českých rodičů.

Zmiňována byla také otázka plánování společných akcí, rozdílných pravidel fungování každé domácnosti. Jedna žena vyzdvihla přednosti sdílených organizačních prostředků na Internetu, která jí a jejímu bývalému manželovi usnadňuje praktický život. Z rozhovorů jsem vycítila zásadní důležitost vzájemné komunikace rodičů a schopnosti „ad hoc“ i plánovitě rozhodovat společně o každodenních problémech spojených s péčí o děti.

3.2.2. Rozhodnutí o střídavé péči

V této podkapitole se budu zabývat důvody, pro které rodiče žádají o střídavou péči, vlivem společnosti a jejích složek včetně médií na rozhodování o střídavé péči. Dále se budu zabývat vlivem genderových stereotypů v názorech rodičů samotných na střídavou péči.

3.2.2.1. Důvody zažádání o střídavou péči

Nyní se podíváme na důvody, pro které se respondenti a respondentky rozhodli, popřípadě bylo rozhodnuto za ně, pečovat o děti po rozvodu stejnou měrou jako jejich bývalý partner, partnerka. Nejprve uvedu fakta: z pěti mužů požádali o střídavou péči čtyři, pátý při rozhodování soudu získal děti do své péče, porozvodová praxe pak časem ustavila neformální střídavou péči. U žen akceptovala jedna dotazovaná ještě před rozvodem návrh svého manžela na střídavou péči, dvě s touto formou nesouhlasily, nicméně soudem byla nařízena (jedna z nich rozhovor odmítla pro nesouhlas se střídavou péčí), zbylé dvě pak praktikují střídavou péči neformálně teprve v rámci porozvodové dohody s bývalým manželem.

Muži převážně viděli jako důvod snahu zůstat se svými dětmi ve styku alespoň v té míře, jako v době manželství:

Chtěl jsem být se svými dětmi, vychovávat je, respektive se podílet na výchově...dokud byly jen u maminky, tak mi to nebylo umožňováno, vídat děti jednou za 14 dní je absolutně nedostačující, [M1, str. 2]

V noci po tom rozhovoru jsem si představil, že už neuvídím nejenom ji, ale taky děti, každý den, když přijdu z práce, [M4, str. 2]

Jeden muž, cizinec, o jiné možnosti porozvodového uspořádání ani nepřemýšlel:

pro mě to nebyla tehdy žádná novinka... bylo to první (důraz), o čem jsem uvažoval. [M5, str. 1]

Ne všichni rodiče při rozvodu žádali o střídavou péči, ačkoliv po rozvodu se v jejich případech plynule k tomuto způsobu péče neformálně přešlo. Jeden z mužů prvotně zažádal o svěřeni do vlastní péče, nicméně po rozvodu se z praktických důvodů (proměnlivá pracovní doba obou rodičů) přešlo na střídavou péči.

Jak bylo zmíněno, ženy, které se chtěly rozvést, střídavou péči jako možnost úpravy péče o děti nenavrhly. Dvě dotazované s návrhem partnera nesouhlasily a soud se táhl delší dobu:

Já sama jsem požádala o rozšířenou péči. Jenomže on se odvolal a na základě společného bydliště u městského soudu, protože jsme měli všichni čtyři stejný bydliště, tak soud rozhodl o střídavé péči. [Ž1, str. 1]

U dalších dvou dotazovaných žen, jejichž manželé podali žádost o rozvod, proběhlo řízení bez problémů (ovšem v tom směru, že manželé navrhli způsob péče o děti jako jedinou možnost, jak by porozvodová péče mohla fungovat bez konfliktů mezi rodiči, a ženy toto akceptovaly):

My jsme předtím měli takovou tu klasickou, že manžel je měl víkend jednou za čtrnáct dní a jeden den v týdnu, každý. A pak nějak on sám přišel s tím, že by chtěl střídavou péči a po nějaké době jsme se dohodli, že ano. To jsme ještě nebyli rozvedení. Rozvod, to rozhodnutí o péči, bylo jenom potvrzením střídavé péče. My jsme si řekli, že to zkusíme nějakou dobu předtím, než to dáme k soudu, abychom viděli, jestli to funguje, nebo nefunguje (...) Já jsem poměrně otevřená těmhle věcem, navíc si myslím, že kluci potřebují tátu, takže pro mě to rozhodně řešení byl. (...) Nevím, co by se stalo, kdybych nesouhlasila se střídavou péčí, to by byl asi boj. [Ž4, str. 2, 4]

Přišel s tím manžel a uvedl to tak, že když s tím nebudu souhlasit, tak se úplně odstěhuje z Čech zpátky do ciziny a děti ho pak neuvidí vůbec. Tak jsem teda říkala: "Tak jo, tak do toho teda pudem." Děti jsou soudně svěřeny do mé péče, ten kontakt s dětma není upraven. Je to čistě neformální domluva. Ale celou dobu to funguje (...) Takže takový to tahání, kdo je bude mít a kdy, to u nás nebylo. Od začátku bylo jasný, že je oba chceme, teď bylo jenom potřeba upřesnit jak. Tak jsme se domluvili. Byl to nápad manžela, trošku nátlak, a když jsem na to přistoupila, tak jsem možná trochu doufala, že to dopadne jinak. [Ž5, str. 1, 2, 3]

Jak jsme zmínila výše, o střídavou péči převážně žádali muži a ženy buď s tímto uspořádáním souhlasily, ačkoliv nebyly ani v jenom případě jeho navrhovatelkami, nebo nesouhlasily, ale akceptovaly nařízení soudu popřípadě návrh bývalého partnera. Důvody nesouhlasu žen byly převážně pochybnosti o kvalitě výchovy prováděné otcem. To je v souladu s diskusí v teoretické části práce, ve které je uvedeno, že ve většině soudních rozhodnutí jsou děti svěřeny matce, střídavá péče je nestandardním druhem rozhodnutí soudu,

o který většinou žádají muži. Tento přístup mužů dává v českém kontextu smysl. Vyvíjení aktivity je především na nich, neboť by se jinak mohli ocitnout „mimo hru“.

K vyvíjení aktivity se pojí také jeden negativní jev, a tím je určitý druh nátlaku, který někteří muži ve snaze získat souhlas manželky se střídavou péčí vyvíjeli. Mnohdy si to ani neuvědomovali, jak vyplývá z citací:

Týden jsem o tom přemýšlel, četl informace na internetu, bavil se se známými a navrhl jsem ženě střídavou péči, jinak že neprojde bezproblémový rozvod (...) Myslím, že je to na rodičích, jak se dokáží dohodnout, co je pro ně a pro děti lepší. [M4, str. 2]

Tento respondent tedy mluví o dohodě mezi rodiči, současně ovšem svou manželku postavil před rozhodnutí: buď bezproblémový rozvod, nebo střídavá péče. Nemyslí tedy, že by se rodiče měli dohodnout, ale že by měl rozhodnout o typu péče otec. Podobně se ve výše uvedené citaci můžeme dočíst:

Přišel s tím manžel a uvedl to tak, že když s tím nebudu souhlasit, tak se úplně odstěhuje z Čech zpátky do ciziny a děti ho pak neuvidí vůbec. Tak jsem teda říkala: „Tak jo, tak do toho teda pudem.“ [Ž5, str. 1]

V tomto svazku muž postavil partnerku před jiné dilema: buď střídavá péče, nebo děti neuvidí tatínka nikdy. V tomto kontextu je zajímavé, že stejný muž zdůrazňuje význam komunikace mezi rodiči:

Když spolu dva lidé nemohou být jako partneři, chtějí se rozejít, nicméně pořád jsou rodiči a muži nechtějí přijít o tuto část svého bytí v rodině, být rodičem... Ale tyhle lidi pořád spojují děti, musejí spolu nějak komunikovat! [M5, str. 5]

Nyní se podíváme se na faktory, které mohou matky a otce ovlivňovat při jejich posuzování střídavé péče. Probereme vliv státu i jeho složek - soudů, soudů, policie, odboru sociální péče, dále pak psychologů a organizací zabývajících se právy otců.

3.2.2.2. Vliv společnosti na rozhodnutí

Rozhodnutí o porozvodové péči o děti se neodehrává ve vzduchoprázdnu, ale vstupují do něj různé vnější faktory. Zásadní vliv na proces rozvodu a rozhodnutí o porozvodové péči má přitom podle výpovědí přístup státu. V první řadě je patrné, že se rodiče liší v hodnocení jeho přístupu. Konkrétně, ze strany všech mužů, ale jen jedné ženy se ozývala kritika neochoty, s jakou přistupuje k řešení porozvodového vypořádání péče o děti:

Jen velmi lehce se to zlepšuje, ale stejně si myslím, že se kolem toho chodí jak kolem horké kaše a hlavně se vůbec nezdůrazňuje, že ve vyspělých státech je tato forma naprosto normální, zákonem stanovená a jen my pořád se chováme jako v době před více než 20 lety a chceme nařizovat otcům, co mají pro své děti chtít...naše právo i sociální odbory jsou v tomto značně feministické v tom nejhorším slova smyslu. Každopádně, vím, že spousta otců, nejen mezi mými kamarády a známými, než by absolvovala taková dlouhá a ponižující martyria na soudu, sociálce a podobně jen proto, že chtějí být se svými dětmi...tak jakoukoli snahu o spravedlivý podíl na výchově vzdávají ...někteří předem, někteří po pár zkušenostech s justicí a vůbec takzvanou opatrovnickou spravedlností. [M1, str. 2, 4]

Muž číslo 1 se odkazoval na „vyspělé země“, toto obecné tvrzení by chtělo ovšem ověřit na konkrétních zahraničních zdrojích informací o střídavé péči, aby bylo možné ho považovat za podložené. Důležité vyjádřením také to, že přídavné jméno „feministické“ používá v konotaci se ztěžováním snahy otců získat děti do své péče. Feminismus tak konstruuje jako nepřátelský k otcům, ačkoliv asi lze pochybovat o tom, že vůbec ví, co to feminismus je. Na závěr citace také tento muž v podstatě implicitně omlouvá všechny muže, kteří rezignují na péči o vlastní děti po rozvodu.

Zmíněná žena se k tématu vyjadřuje následovně:

Já bych řekla, že je vůbec dobrý, že se o tom začalo mluvit. Protože ačkoliv to číslo je horentní, těch lidí, co vychovávají svoje děti sami, tak se to vůbec neřešilo. Stát tohle neřešil, jeho heslo Podpora úplných rodin a konec, jako by tamto neexistovalo, tenhle fenomén. Myslím si prostě, že je to tabu téma a je dobře, že se to otevřelo, ale nemyslím si, že by se to někam rapidně posunulo. Spíš k tomu převládají negativní názory než pozitivní. [Ž4, str. 2]

Z citace není přesně zřejmé, zda žena hovoří o podpoře neúplných rodin jako takových, nebo zda vyjadřuje také názor na podporu institutu střídavé péče. Moje interpretace odstavce je taková, že je v něm vyjádřen jak názor na řešení problému zvyšujícího se počtu neúplných rodin („Stát tohle neřešil...“) a v další části pak názor na nedávno zahájenou diskusi o střídavé péči coby standardnímu řešení porozvodové péče o děti (od „Myslím si prostě ...“).

Z teoretické části práce v souladu s těmito tvrzeními, obzvláště s tvrzením respondentky, vyplývá, že téma střídavé péče je v současné době silně aktuální a je třeba, aby společnost začala na toto téma více diskutovat. Mimo jiné také z rozhovorů vyplynulo, že ačkoliv na jedné straně proklamuje podporu neúplných rodin, stát jim nijak výrazně nepomáhá, naopak jsou sociálním systémem diskriminovány a společností přijímány s určitým sociálním stigmatem.

Stát je samozřejmě velmi obecný pojem a při bližším zkoumání je evidentní, že respondenti/ky měli na mysli především fungování justice a sociálních odborů. V předchozí

citaci je tato kritika patrná, ale otázkou je, co konkrétního si například o postupech soudů svěřující děti převážně matkám myslí jednotliví rodiče.

3.2.2.2.1. Vliv soudů

Pokud jde o téma soudů, muži především vyjadřovali nesouhlas se svěřováním dětí pouze matkám, přičemž se nezřídka uchýlovali k velmi emocionálně nabitému jazyku, např.:

Je to naprostý nesmysl a zločin spáchaný na dětech... Děti samy od sebe by nikdy neřekly, že nechtějí mít tatínka nebo maminku...Děti musí mít možnost být (důraz) s oběma rodiči. [M1, str. 1]

Svůj nesouhlas racionalizovali svou schopností pečovat o děti stejně dobře jako matky a právem na stejnou míru kontaktu:

Myslím, že je to na rodičích, jak se dokáží dohodnout, co je pro ně a pro děti lepší. Když si děti rozumějí s oběma rodiči, oba rodiče si na ně dokáží udělat dostatek času, proč by je měl mít jen jeden z nich? Já chápu, že máma je s nimi od narození a prvních pár let od rána do večera, ale o to víc by se měly děti později dostat do kontaktu taky s tátou, ne? [M4, str. 2]

Tento názor o dohodě rodičů vyjádřil muž, který svou ženu v podstatě ke střídavé péči donutil, viz výše. Nemyslí si tedy, že by se rodiče měli dohodnout, ale že by měl rozhodnout otec. Zároveň mimoděk přiznává, že o děti v prvních letech jejich života pečovala především jejich matka. Přesto je rezolutní, pokud jde o vlastní schopnosti ji zastoupit:

Rozhodně ne, moje zkušenost je taková, že muž dokáže pečovat o děti stejně dobře jako žena. Mám tu zkušenost ze dvou manželství, a tak, jak vychovávala děti moje první žena, tak bych to zvládla taky. Myslím si, že tady přetrvávají nějaké předsudky, že děti může vychovávat pouze a jenom matka. (...) Jediný, v čem se liší, je schopnost je porodit a kojit. Bude to jiná kvalita, to je jasný, ale nebude to tak tragický v tom smyslu, že by děti nějak strádaly, po stránce emoční, finanční, že by neměly čistý oblečení, zašitý oblečení, že by neměly co jíst. Já jsem předtím nikdy nevařil, až na výjimky, a teď jsem se naučil vařit tak, že jsem schopen pokrýt požadavky svých dětí v téhle oblasti tak, že skoro nepoznají rozdíl. [M3, str. 2]

Ženy, které souhlasily s návrhem manžela na střídavou péči, to odůvodnily takto:

Já si myslím, že to rozhodně problém je ... já myslím, že v takové situaci člověk vždycky musí volit to nejmenší zlo. Jo, kdybych mohla si vybrat tu ideální situaci, tak bych si vybrala úplnou rodinu. Ale tu už nikdy mít nebudu, tak se snažím vybrat to nejmenší zlo pro děti, já tomu hodně přizpůsobuju. A tam si myslím, že je tohle pro děti nejlepší. V porovnání s tím, kdyby děti měly být jenom se mnou, a neměly

mít toho tátu, tak pořád si myslím, že všechny organizační věci a nestabilita jsou lepší než žít v rodině s jedním rodičem a ještě vystresovaným, protože je všechno na něm, [Ž4, str. 2, 3]

Já si myslím, že to mají těžký ti chlapi, co se rozhodnou, že to dítě chtějí, že prostě tady jsou tak strašný předsudky a tak strašný tradicionalistický rozhodování o péči o dětech a o všem, takže to musí být hlavou proti zdi, [Ž4, str. 4]

Tak to je dobře, že je nevidí jenom každé druhé víkend a jeden den v týdnu. Co si budeme říkat, tak si mezi sebou vztah nevytvoří, nebudou se doopravdy znát (...) Myslím si, že nejlepší samozřejmě je, když jsou všichni pohromadě. Ale když to nejde, tak to není to nejdůležitější. Podle mě, když dítě vychovává jenom jeden rodič, ale je v pohodě a to dítě se u něj cítí dobře a v bezpečí, bez stresu, tak je mu dobře. [Ž5, str. 5]

Pohledy mužů a žen kritizujících svěřování dětí do péče pouze jednomu z rodičů jsou tedy jednotné v názoru na potřebu dítěte mít oba rodiče a ve stereotypních názorech společnosti na péči o dítě. Muži více zmiňují právo každého rodiče vidat se se svými potomky, svou schopností vychovávat děti stejně dobře jako bývalé partnerky; ženy zdůrazňují nutnost udržení určitého pouta mezi rodičem a dítětem, které by při výchově pouze jedním rodičem mohlo vymizet. Jedna z žen ovšem dodává, že pokud je dítě vychováváno pouze jedním rodičem, ale ten je pro ně dostatečnou zárukou bezpečí a stability, není důvod mu dítě nepsvěřit do výhradní péče.

Podle respondentů/ek neovlivňuje názory rodičů ohledně střídavé péče pouze výsledné rozhodnutí soudu, ale i obecný postoj soudů a soudců při rozvodovém řízení. Někteří z mužů v tomto směru nemají příliš dobrou zkušenost. Nejsou si také úplně jisti, jaké důkazy jsou považovány za věrohodné při dokládání vlastních tvrzení:

A už nám taky řekli: „Mejl může napsat kdokoli, to není směrodatný, tím já se nebudu zabývat. [P1 in Ž1, str. 4]

Více se ale k chování soudců a soudu vyjadřovaly ženy, přitom zaznívaly názory jako:

A to samo soudy. Ony k tomu taky přistupují podle toho, jak který soudce má názor, a vzhledem k tomu, že tam spousta názorů je těch tradičních, tak to prostě je. [Ž4, str. 2]

Tento názor by bylo možné interpretovat tak, že jsou rozhodnutí soudců ve většině případů řízena stereotypy. Zároveň byly zmiňované další zvláštnosti fungování soudů a advokacie:

Vzhledem k tomu, že [bývalý manžel] nechodí k soudu, že soudy pracují pomalu a nic se neděje, tak je to tak pořád... u městského soudu... soudce dal střídavou péči na základě společného bydliště. Říkal si, vono to tam asi nebude tak hrozný, když matka sama navrhovala rozšířenou péči, nebude to tak hrozný.

Já jsem řekla, že nesouhlasím, a soudce to tam přesto napsal. Právnička mlčela, já jsem se spolíhala na ni, bylo to proto takový zmatečný, vy se máte vyjádřit, já jsem čekala, že se bude vyjadřovat právnička, to bylo takový, v podstatě tam divný, takový nepřipravený, se přiznám, ona se spolíhala na mě, já na ni, no a tak ze zákona dal střídavou péči. [Ž1, str. 1]

Tato žena (je důležité připomenout, že respondentka č. 1 se střídavou péčí nesouhlasí) zmínila zajímavý jev, a to střídavou péčí, o níž bylo soudcem rozhodnuto nedopatřením nebo dokonce úmyslně v rozporu s přáním jednoho z rodičů. Je důležité rozlišit, že zde nešlo o ovlivnění názorů na střídavou péči, ale o samotné rozhodnutí, zda střídavá péče bude formálně nastolena.

Žena číslo 1 zmínila v souvislosti s fungováním procesu rozvodového řízení rovněž problém dokazování domácích rozbrojů a signálů neshod mezi rodiči, kvůli kterým by střídavá péče nemusela fungovat:

Varovný faktory tu sou, ale ty se dějou mezi čtyřma očima a soudce potřebuje důkazy, podklady...Kdo se prosím vás bude zabývat takovejma podrobnostma? To by to museli u soudu vzít všechno individuálně, hm, a probírat to, a ptát se „ takže jak to je, takže jak to je“, a pak říct „ale vy to neříkáte dobře, protože to je takhle podle těchhle důkazů, [Ž1, str. 3]

A to s bytem je to dobrý, dáte výpisy z účtu, soudkyně vidí, že von nepřišel, já přinesla papíry, tak řekne „pan XY nepřišel, důkazy přinesla paní XY, tak se nezlobte, ale pravdu má paní XY.“ S dítětem to máte horší. Čím to doložíte, jak to je. Je to nepříjemný, pořád někde musíte chodit. Když něco řeknu já nebo svědkové, tak von řekne, že jsou všichni podjatý, naučený, co maj říkat. Důležitý pro ně je, že ta holka nemá modřiny, že má samý jedničky, tak že ta střídavá péče funguje. Ale tohle není fungující střídavá péče. Dítě není v pohodě, nefunguje komunikace, nic, a von u soudu řekne „ Ale jo, funguje, Já jednou tejdne pošlu paní XY mejl“. A to mi pošle, mejl Jak je dcera šťastná s tátou (...)To by se soudy musely všemu věnovat individuálně a pořádně spisy číst. Ony jenom řeknou „Tady je to takhle, ty lidi spolu bydlej, tak to uděláme tak a tak“. A tím je to vyřešený. Soudce má svý starosti doma, jinej případ, tak něco rozhodne a je to. [Ž1, str. 3, 4]

Jinými slovy, respondentka hovořila o formalistické praxi soudů, které nevěnují dostatečnou pozornost všem aspektům střídavé péče a dostatečně nebrání práva dětí, ani matek.

O individuálních problémech při soudním řízení tedy hovořily víc ženy než muži. Podle nich soudy neprojednávají z časových důvodů jednotlivé případy dostatečně detailně, vše se neúměrně táhne, právníci své mandanty nedostatečně hájí. Zmíněny byly rovněž stereotypní názory soudců při řešení sporů a nesnadnost dokazování domácích konfliktů mezi partnery.

3.2.2.2.2. Vliv sociálních odborů a nestátních organizací

Při rozhodování o svěření dítěte do péče po rozvodu se do procesu zapojují odbory sociální péče. Jak jejich činnost hodnotí muži, ukazuje následující citace:

Mám velmi, velmi špatnou zkušenost s dámami, které pracují na městském odboru péče o děti. Jako když mi holčička ve věku dvaceti let začne vysvětlovat, jak se mám starat o svoje děti, tak bych ji s prominutím nejrádši nakopal (...) Já vím, po tolika dětech vím, co je pro ně dobrý a co není. Jestli tahle holčina po gymplu absolvovala nějaký rychlokurs o tom, co je to zájem dítěte, ta nerozumí naprosto ničemu. A jestli někdo škodil něčemu, tak to byl odbor péče. Škodili, škodili, škodili. [M3, str. 5]

Podle mužů stojí sociální odbory na straně matek a nejsou kompetentní spolurozhodovat o střídavé péči.

Nespokojenost s jednáním sociálního odboru při řešení jejich problémů však vyjadřovaly i ženy:

Ty posudky si vyžádala sociálka. Voni se vodvolávají jeden na druhýho. Soud na sociálku a sociálka se bojí, aby na ně nenapsal udání, on už na ně podal stížnost, tak si na něho nedovolují, [Ž1, str. 2]

Tejden žádný kontakt. Byli sme kvůli tomu na odboru sociální péče a voni „No to je hrozný, to je strašný, vy máte největší složku u nás na odboru, ale nic se nedá dělat. Je to rozhodnutí soudu, je to kulatý razítko, modřiny na sobě to dítě nemá, nakrmený je, voblečený je, do školy chodí, takže to funguje.“ [Ž1, str. 2]

S fungováním odboru sociální péči při rozhodování o svěření do péče nejsou v souhrnu spokojeni ani muži, ani ženy. Muži vyjadřovali nespokojenost s tím, že je na ně apriori nahlíženo jako na domácí násilníky a osoby neschopné postarat se kvalitě o vlastní děti. Ženy naopak kritizovaly neochotu odboru reagovat na případy, kdy se partner projevuje jako násilník (tuto neochotu připisují strachu sociálních pracovníků z obtíží, které by měly s tímto agresivnějším typem člověka). Dále pak ženám vadila nejasnost v pravomocích jednotlivých aktérů trojúhelníku soud – odbor sociální péče - psycholog. O dvou z těchto institucí jsem již hovořila, třetí budu diskutovat dále.

Práci psychologů a psycholožek, kteří mají patent na hodnocení schopnosti obou rodičů kvalitně vychovávat své děti, a stejně tak na posuzování emocionální stability či labilitu dítěte, o které má být pečováno, hodnotí odlišně muži a ženy. Muži se v podstatě hodnoceními psychologů zaštiťovali, brali je jako jasné a objektivní posouzení sebe i partnerky, popřípadě dítěte. Tři z mužů mi například bez vyzvání ukazovali posudky napsané na ně nebo jejich partnerky coby důkaz své pravdy.

Ženy mi psychologické posudky samy od sebe nenabídly, nicméně se o nich zmiňovaly, ale v jiném světle než muži. Jedna žena hovořila o tom, že při řešení péče o děti má tento bod trojúhelníku největší váhu, a kvůli němu je střídavá péče problematičtější:

Myslím si, že negativní názor je na dopad péče na děti. Myslím si, že největší slovo dostávají psychologové, kteří se většinou, většinou, jsou i tací, co to podporují, ale většinou se vyjadřují takovým tím klasickým způsobem, že jako primárně je to [střídavá péče] pro děti problém. Že nemají stabilitu, jeden domov. [Ž4, str. 2]

Další respondentka popisovala, jak jsou psychologické posudky citlivé na manipulaci ze strany zkoumané osoby:

Takže ty testy, von říkal: „Já vím, já dělám na učňáku, tam my se dostaneme s těmadle testama do styku, já vím, co tam mám vyplnit“. S psychologem pak mluví patnáct minut a ten se ptá pořád „Máte nějaký nemoci, na co umřeli vaši rodiče, jak se cejtíte, cejtíte se dobře“. A stojí to třináct tisíc pro jednoho, soud si to nechá zaplatit. Takže nás zase čeká placení za tohle. [Ž1, str. 4]

V této citaci se dějí dvě věci. Funguje tu aspekt manipulace, ale také aspekt irelevance posudku. Psycholog se ptal na zbytečnosti, ale samoživitelka je nucená vypracování posudku zaplatit.

Psychologické posudky tedy muži a ženy vnímají rozdílně. Muži uznávají vyjádření odborníka v dané problematice za směrodatné. Některé ženy vnímají možné stereotypy na straně psychologů, jiné mají určité pochybnosti o objektivnosti a validitě těchto zpráv, neboť jak sám psycholog díky svým osobním zkušenostem, tak sledovaná osoba, mohou svým chováním vyznění posudku značně ovlivnit. Při debatě o posudcích muži přikládali posudku stejnou váhu, ať se jednalo o zprávu psanou psychologem, či psycholožkou, ženy o posudcích hovořily stejně, ať se jednalo o práci odborníka, či odbornice. V souladu s teoriemi zde muži vnímají slovo experta v dané oblasti jako směrodatné, ženy více vnímají možné emocionální či jiné ovlivnění důvěryhodnosti posudku.

Dalším státním orgánem, který vstupuje do hry, je policie, se kterou měl zkušenost při rozvodovém řízení jeden muž a jedna žena:

Ten vyšetřovatel říká „To je taková jako šikana, ale v mezích zákona.“ Von [bývalý manžel] se teď drží, aby nepřešel přes hranici zákona, a cítí se nepostižitelný. [Ž1, str. 3]

Z citace vyplývá, že policie se dostává ke slovu u rozvodového řízení v případech, kdy dochází k určitému druhu násilí, a to jak fyzického, tak slovního. Byly zde ale zmíněny omezené možnosti policie, které při řešení těchto incidentů má k dispozici. Muž, který byl

nakonec z analýzy rozhovoru vyloučen, proto ho necitují, se vyjadřoval ve smyslu malé akceschopnosti policie.

Rozhodování o porozvodové péči o děti je dnes také předmětem zájmu řady nestátních organizací, které se zabývají právy otců. O nich jsem se zmiňovala již v teoretické části práce (podkapitola 2.2.1.). Tyto organizace usilují o začlenění střídavé péče jako nástroje první volby do zákona o rodině. Muži se o nich explicitně nebavili, nicméně z mně známých reálií vím, že dva z mužů s těmito organizacemi sympatizují (např. „*Přáním je ustanovit střídavou výchovu povinně do zákona (...) Přáním dítěte je vždy zůstat s oběma rodiči, mít otce i matku, na které se může kdykoli obrátit...cokoli jiného je manipulace*“ [M1, str. 3]) a aktivně se zapojují do jimi pořádaných internetových debat; zbývající o nich vědí, ale nepřišli s nimi do styku.

Ženy o těchto aktivitách vesměs ví a hovoří o nich následujícími slovy, z nichž lze vyčíst nedůvěra k principům, na kterých organizace stavějí a hlavně na jejich praktikování. Objevovaly se termíny jako manipulace, terorizování, medvědí služba, konfliktnost:

Jak jsme se seznámili s téma střídavkářema, tak většina z nich...nechce střídavou péči. Chtěj svou péči, aby mohli manželku dál terorizovat. Nemůžou ji terorizovat pořád, tak ji budou terorizovat každé tejdén ... Střídavkáři tam manipulovali jak blázen. Voni přece jenom sou v tom delší dobu, vědí, jak na to. Na každou židli položili svoje brožurky, které vypadaly jako oficiální, todleto voni dělaj, [Ž1, str. 5]

Mediátorství ... to právě střídavka prosazuje. To je jedna hezká věc, která spadne do koše s těmi horšími, a tím to celé skončí v odpadu. Bud'to všechno, nebo nic, [Ž4, str. 5]

Jen se dívám (...) taky na střídavku [webová stránka www.stridavka.cz], ale tam mají dost extrémní názory, [Ž5, str. 1]

Já se musím přiznat, že mě ta střídavka neoslovila. Nemyslím si, že by měli špatné názory (...) Na druhou stranu ti chlapi, co se toho chytli, že to je průšvih. Že tomu dělají jenom medvědí službu, protože to prezentují takovým způsobem, který není přijatelný pro většinové obyvatelstvo, je to takové militantní. To jsou podle mě typy lidí, co jsou hodně konfliktní. Já chápu, že ti nekonfliktní se tolik neberou za tu svoji věc, na druhou stranu asi ten styl, jakým to dělají, není dobrej pro ten problém (...) Já si vůbec nemyslím, že by bylo možné dávat někomu bez jeho souhlasu. A to oni propagují. Nějak to asi funguje, ale co ty děti vidí, jak vztahy mezi rodiči vnímají. [Ž4, str. 4]

V názorech na fungování a jednání organizací hájících zájmy otců se muži a ženy lišili. Muži buď s principy, které organizace zastávají, souhlasili (některé z jejich názorů, které muži mají na střídavou péči a soudní přidělování dětem po rozvodu matkám, jsou s názory těchto organizací takřka totožné a vyjadřují je i podobnými slovy), nebo se o nich

nevyjadřovali. Ženy pak mají vesměs negativní názor na to, jak tyto organizace zájmy otců hájí – připadají jim příliš razantní, projevující se konfliktně, až militantně. Současně ovšem uznávají, že některé jejich požadavky jsou užitečné či oprávněné (prosazování mediátorství¹¹, snaha zviklat soudobou praxi častého přidělování dětí pouze matkám). Ženy ovšem nesouhlasí s tím, aby bylo možné použít střídavou péči v případě, kdy s tím nesouhlasí u rozvodu oba rodiče. Podle expertů a expertek (podkapitola 2.3.1. Předpoklady střídavé péče) je právě schopnost komunikovat jednou z podmínek, aby praktikování střídavé péče bylo úspěšné.

3.2.2.2.3. Vliv médií

Jedním z faktorů, který ovlivňuje prožívání situace rodičů se střídavou péčí, jsou rovněž média. Mohou ovlivňovat názory veřejnosti i samotných dotazovaných na danou problematiku. Muži jsou k užitečnosti informací z médií poněkud skeptičtí nebo je téma střídavé péče v médiích nezajímá:

Podle toho, co o tom vím, tak k tomu mám velmi rezervovaný vztah, [M3, str. 4]

Když jsem se rozváděl a hledal víc informací, tak jsem skoro nic nenašel, jenom pár názorů na diskusních stránkách. Teď už je toho víc, ale to už mě moc nezajímá. Většinou se tam rozebírá, jestli střídavá péče jo, nebo ne, ale jak to funguje, to už tam moc neprobírají. Takže mi to není k ničemu, [M4, str. 3]

Čtu si noviny s ekonomickým zaměřením. [M5, str. 5]

Ženy jsou na toto téma hovornější. Podle jedné z respondentek se o své zkušenosti chce podělit s televizí, rádiem, novinami, internetovými blogy a dalšími druhy médií hlavně ten, kdo se chce sám zviditelnit, tedy pro kterého je prospěšnost zkušenosti ostatním lidem až na druhém místě, hovoří o neobjektivnosti novinových článků obecně:

A ty články v tisku, to je takové neobjektivní. Je přesně vidět, kdo to píše, jaký kdo má názor. Nejsou tam objektivní čísla, statistiky, nic se z toho nedá vyčíst, není tam někdo, kdo s tím má opravdu osobní zkušenost. [Ž4, str. 2]

Nicméně záměrné negativní hodnocení v nich tato respondentka nepostřehla:

¹¹ Mediátorství, mediace coby součást porozvodového poradenství je diskutováno v podkapitole 2.3.1.1

Určitě se s něčím můžu ztotožnit a nemyslím si, že by se média ze zásady k tomu vyjadřovala negativně, to ne. Neřekla bych. Myslím, že dávají prostor docela vyváženě, neměla jsem dojem, že by to bylo tendenčně zaměřené. [Ž4, str. 4]

Respondentka č. 5 se nejvíc informací o střídavé péči dozvídá z diskusí na Internetu:

Z médií jsem o střídavé péči nic moc konkrétního, jak to funguje, nečetla. Jen se dívá na stránky Modrý koník, tam se o tom občas baví, a taky na střídavku, ale tam mají dost extrémní názory. Já bych chtěla říct, že občas je to medializovaný jako, připadá mi, jako že ta střídavá péče má hodně odpůrců. [Ž5, str. 1]

Ani jedna z žen však nevidí v médiích konkrétní užitečné a objektivní informace o praktikování střídavé péče, maximálně na internetových diskusích. Co se týče obsahu zpráv o střídavé péči, jedna část respondentek se domnívá, že je tato forma péče medializovaná v poněkud negativním světle, na druhé straně další respondentka žádnou tendenci v médiích nezaregistrovala.

Muži si takovýchto témat v médiích téměř nevšimnou a více na ně reagují ženy. Odpovědi mohou být odrazem toho, že se o střídavé péči píše především v „ženských“ časopisech, které muži vesměs nečtou a proto si nedokáží nic konkrétního vybavit. Specifickým médiem je v tomto případě Internet, kde si mohou rodiče aktivně zakládat blogy a v nich zveřejňovat své zkušenosti, nebo se mohou zapojovat do diskusí o podobných tématech. V tomto směru jsou naopak muži aktivnější než ženy.

3.2.2.3. Vliv genderových stereotypů v myšlení rodičů

Ještě jedno téma zaznívá velmi často při debatách o střídavé péči, a to zda je potřeba, aby dítě mohlo při každodenní výchově pozorovat jak muže, tak ženu a jejich chování, vzájemné vztahy. A pokud ano, zda nemůže tuto roli pro dítě zastávat někdo jiný než otec nebo matka. Teoretická část diplomové práce hovoří o tom, že akademická obec není v tomto ohledu jednotná (viz podkapitola 2.2.1 Genderové odlišnosti mateřství a otcovství). Jaký názor mají na tuto problematiku samotné matky a otcové? Z jejich odpovědí jsou zřejmé některé genderové stereotypy, vztahující se k pojmání mužské a ženské role při výchově dětí.

Jeden z otců považuje biologické rodiče za nenahraditelné coby vzory pro dítě:

Pokud má zájem o svoje dítě biologický otec či matka, nikdo a nic nemůže toto nahradit. [M1, str. 3]

Oproti tomu další tři muži si nemyslí, že by otec a matka museli být jedinečnými a jedinými vzory při výchově dítěte, obzvlášť pokud neplní řádně svou rodičovskou roli. Myslí si tedy, že dítě potřebuje otcovský a mateřský vzor, ale nedomnívají se, že to musí být zrovna biologičtí rodiče (zde je zřejmý heteronormativní podtext s odlišnými rolemi muže a ženy v rodině):

Otec ani máma nemusí být příklad, dítě si někoho v okolí, komu se chce podobat, najde, [M4, str. 4]

Na mým případě je vidět, že jestliže se vyskytne žena, která je natolik nezodpovědná, že odejde od dvou malých dětí, tak je naprosto jednoznačný, že děti takovou ženu nepotřebují, ale ještě ke všemu jim takováhle matka škodí (...) Samozřejmě ode mě budou mít péči chlapa, péči táty, ta máma jim tam bude scházet. Proto se snažím jim najít partnerku, která by jim tu mateřskou roli tam zajistila, ale prostě to tak je, [M3, str. 6]

Může to být kdokoli jiný. Mladší dcera mluví o mé ženě jako o své druhé matce. Obě děti ji berou jako další mámu, i když není jejich opravdová matka. Příkladem může být žena, která ovdoví. Není tu najednou mužský model, a pokud v ideálním případě do rodiny přijde jiný muž, tak zastoupí tento model pro děti. Je tu otázka toho, zda onen nový muž má rád děti, zda se pouze nepřiznal do rodiny kvůli partnerce a děti nebere jako přívazek. Na druhou stranu otec, který ubližuje matce nebo je jinak nefunkční, může být těžko modelem pro své děti. Takže, když vezmete v úvahu normální lidi, kteří berou normálně v úvahu svou odpovědnost, tak samozřejmě otec je první kandidát na to, aby plnil funkci mužského modelu pro děti. Pokud onu odpovědnost nemá, tak ať na to zapomene. [M5, str. 4]

Některé ženy tematizují kromě mužského a ženského vzoru také potřebu dítěte vidět muže a ženu v kontaktu, pozorovat jejich reakce jednoho na druhého:

Já si myslím, že dítě nepotřebuje jenom mužský nebo ženský vzor, že potřebuje mnohem víc vzorů. K čemu mu je, když vidí, jak se chová táta, pak jak se chová máma, když nevidí komunikaci mezi nima, jak vypadají normální vztahy, reálnej svět. Potřebuje vidět vztahy, ne jenom oddělený vzory, [Ž1, str. 6]

Ale co mi chybí, to vidím i dnes, to je zkušenost s takovým tím fungováním, jak je to mezi mužem a ženou v každodenním kontaktu. Takže občas tak tápu, protože nemám zkušenost, jak se zachovat tehdy a tehdy, nezažila jsem to. [Ž5, str. 5]

Tyto ženy tedy mluvily výrazně více jazykem „vztahů“, což koresponduje s feministickými teoriemi, které ukazují, že femininita je v naší společnosti definována jako vztahová.

Vzor ovšem až na výjimku ženy nevidí pouze v biologickém rodiči:

Já si myslím, že nejdůležitější jsou táta a máma, ale pokud v rodině chybí, třeba když umřou, tak ten model může suplovat kdokoli jinej, [Ž5, str. 5]

Co se týče citu, je rodič nenahraditelný. Každý rád vzpomíná na dětství a na to, co dělala maminka a co dělal tatínek. Ale co se týče vzoru, tak to podle mě může být kdokoliv. I když, kdokoliv. Kdokoliv jako pozitivní vzor, sprostěj hulvát asi ne. [Ž3, str. 3]

Pouze jedna respondentka považuje biologické rodiče za jedinečné, ovšem hovoří pouze o vazbě biologické, nikoli o vzoru ve smyslu nápodoby jednání:

Vazba na biologické rodiče, na tátu a mámu, je tak silná, je prostě nezpochybnitelná. Ta existuje, i když ty rodiče jsou jakkoli špatný, a že by měla být snaha ji zachovávat, co nejvíc to jde (...) Myslela jsem biologické rodiče, vlastního tátu a vlastní mámu. Já vím, že existuje víc druhů vazeb, ale rozhodně si myslím, že biologické vazby jsou hodně silné a že pokud to jde, by se měl člověk snažit je zachovat. [Ž4, str. 3]

Jak lze vidět, toto téma se (logicky) dotýkalo všech respondentů a respondentek. Muži se převážně domnívali, že biologičtí rodiče nemusejí být vzory pro dítě v rodině, že jsou zastupitelní kýmoli jiným, kdo dokáže plnit danou roli a má k dětem vztah. Tento názor sdílejí také ženy, na rozdíl od mužů však více tematizují otázku citů a otázku potřeby sdílet vzor komunikace mezi mužem a ženou, nejen oddělené vzory muže a ženy. Zároveň jsem ale narazila na jednoho muže a jednu ženu, kteří se instinktivně přiklánějí k biologickému determinismu – biologičtí rodiče jsou nenahraditelní.

Z rozhovorů tedy vyplývá, že rodiče se více přiklánějí k názorům skupiny odborníků tvrdících, že pro zdravý vývoj dítěte by měla být zajištěna mateřská i otcovská funkce, ale její obstarání mohou nahradit i jiné osoby než otec nebo matka (podkapitola 2.1.1). V tomto kontextu nelze přehlédnout jasný heteronormativní podtext, který nepřipouští, že by rodičovské role nemusely být genderované striktně na ose maskulinita-femininita. Všichni rodiče pracovali výlučně s dualitou otec-matka.

V této kapitole jsem diskutovala střídavou péči a rozhodnutí o tomto druhu péče jako sociální fenomén, který může být a je ovlivňován širším společenským kontextem. Nyní se budu zabývat materiálními faktory každodenního života rodiny, ve které je praktikována střídavá péče. Mezi tyto faktory patří zaměstnání, výživné a finanční situace obecně.

3.2.3. Materiální stránka života rodiny se střídavým samoživitelstvím

Jak jsem již nastínila na konci předchozí kapitoly, ráda bych se v této části diplomové práce věnovala ekonomické oblasti života rodiče pečujícího o děti formou střídavé výchovy. Tato oblast bude zahrnovat zdroje příjmů, tedy zaměstnání (s tím spojený výběr zaměstnání,

pracovní úvazek, přístup zaměstnavatele), výživné a další pomoc pokrývající některé náklady na domácnost, obecně pak finanční situaci rodiny.

3.2.3.1. Zaměstnání

Je nasnadě, že jedním z klíčových faktorů ovlivňujících situaci rodičů po rozchodu s partnerem je zaměstnání. Se změnou v rodinném uspořádání mohou nastat změny v časových dispozicích rodiče kvůli péči o děti a o domácnost, z toho vyplývající zkracování úvazku či změna pracovní pozice. Stejně tak je možná potřeba vyššího příjmu, a proto se rodič může pokoušet získat jiné zaměstnání.

Pokud se podíváme na situaci otců a matek po rozvodu, je patrné, že nikdo z otců nemusel změnit po rozpadu vztahu typ úvazku; mohli i nadále trávit v zaměstnání alespoň osm hodin denně. Respondent č. 4 to shrnul slovy:

Zvykl jsem si, i když časová náročnost je určitě vyšší než v době před rozvodem, kdy byla manželka na mateřské dovolené, a já chodil do práce. [M4, str. 1]

Ač je tedy časová náročnost po rozvodu z důvodu péče o děti větší, muži se necítí příliš omezování v pracovní době, naopak si její délku mohou ovlivňovat. Muž č. 5 byl s pracovním úvazkem spokojen:

V té době jsem měl svou firmu a mohl jsem si se svým časem nakládat, jak jsem chtěl... [M5, str. 1]

Podobně se vyjádřil i respondent číslo 3:

Mám plný úvazek. Mám naprosto flexibilní pracovní dobu, já sám si tvořím úkoly a mám stoprocentní volnost v tom, jak si zařídím čas. Jestli pracuji ráno, v poledne, v noci, to je jedno, zařídím si to tak, aby to nekolidovalo se starostí o děti. [M3, str. 1]

Ačkoliv zkrácení pracovní doby přímo nezmínil žádný muž, dvě respondentky tvrdily, že jejich bývalí partneři mají kvůli střídavé péči jistá omezení v délce pracovní doby:

Má zkrácený úvazek, tak když má péči, tak je celý týden doma, a pak je zase týden v práci, [Ž1, str. 5]

On donedávna byl na volné noze, teď už to bude složitější, protože nastoupil na plný pracovní úvazek. [Ž4, str. 2]

Tento rozpor jsem si však uvědomila až v rámci analýzy a proto jsem jej dále během rozhovorů nerozváděla. Nicméně jistě by stál za podrobnější prozkoumání v rámci nějaké příští diplomové práce.

Odpověď na finanční stránku ohodnocení v zaměstnání činila některým mužům jisté obtíže (otevřeně se k platové otázce vyjádřil pouze jeden muž; muž č. 5 je v penzi, respondent č. 1 hovořil o tom, že to s finanční stránkou „není slavné“):

Kdybych byl závislý jenom a pouze na měsíční mzdě, tak by to bylo hodně napjatý, musel bych každý výdaj přepočítávat. Naštěstí mám vedlejší příjmy... takže jsem si nemusel snižovat svůj životní standard. [M3, str. 1]

Odpovědi žen se poněkud lišily. Ani jedna z nich sice nemusela měnit pracovní úvazek:

Ne, i když jsem s ním, i když s ním nejsem, tak mám pořád stejný úvazek, [Ž1, str. 1]

ale musely při výběru zaměstnání volit práce s pokud možno volnou pracovní dobou:

Já jsem si i vybírala zaměstnání, kde byla volnější pracovní doba, kde jsem měla auto, takže jeden týden jsem byla manažerka na plný úvazek, pracovala jsem od rána do noci a o víkendech, [Ž5, str. 3]

Sladění práce je problematické, ale ne to nejproblematictější. Protože já naštěstí mám volnou pracovní dobu, takže v době, kdy je nemám, tak jsem tady dlouho, a pak zase odcházím dřív (...) v mé práci věci fungují tak, že jedna z největších výhod je to, že máte volnou pracovní dobu. Což znamená i to, že když je potřeba, tak pracujete o víkendu, po nocích... ale není to od do. Tak když nejsem s dětmi, odpracuji si to hlavní (...) Zase mi práce dává svobodu. Představa, že jdu do komerční firmy, kde budu od do a ještě navíc, když ta firma to potřebuje, to prostě nejde. [Ž4, str. 1, 4]

Ženy také zjišťují, že výhody v pracovním úvazku mohou být na druhou stranu vyváženy nevýhodami ve výši platu, typu pracovní smlouvy, či výběru dovolené:

Budu se muset poohlídnout po něčem jiným, protože za prvé finančně to jde dolů, jednak to tam mám zatím na dobu určitou. Měla jsem to na půl roku, teď mi to zase ještě protáhli. Obávám se, že v srpnu mi to zase protáhnou na půl roku a teprve až za dva roky mi to dají na dobu neurčitou.(...) Máme pět týdnů dovolenou, teď jsem si musela do konce března vybrat dovolenou z loňska. Já si ji chtěla vybrat až v květnu, že bych někam jela s klukama, až bude hezky, ale nejde to. [Ž3, str. 1]

Alespoň po určitou dobu tedy pracovali osm hodin denně všichni respondenti – důvodem byla výše platu, který dostávali za plný pracovní úvazek narozdíl o platu, který by měli za zkrácenou pracovní dobu. V tomto se obě podskupiny shodly. V souvislosti s výběrem zaměstnání a nutností jeho změny se ale situace otců a matek liší. Matky při výběru zaměstnání více zohledňovaly časovou náročnost péče o děti. To by odpovídalo teorii (sekce 2.1.1. Moderní rodina).

Dvě respondentky nastoupily do zaměstnání po mateřské dovolené už v době praktikování střídavé péče, takže jejich zaměstnavatel o potřebě časové flexibility od začátku věděl a akceptoval ji. Jak se tedy chovají zaměstnavatelé obecně k rodičům se střídavou péčí o děti?

3.2.3.2. Přístup zaměstnavatele

Pouze jeden respondent (M1) viděl přístup svého zaměstnavatele kriticky. Ostatní byli s chováním svých nadřízených spokojeni:

Protože zaměstnavatel mi vyšel maximálně říct. Mám naprosto flexibilní dobu, a to jsem předtím neměl, [M3, str. 1]

Mám poměrně volnou pracovní dobu, můžu pracovat i z domova, takže s tím problémy nemám. Ale zaměstnavatel o tom ví, že mám děti na střídavé péči, a kdyby bylo potřeba, asi by mi pomohl.(...) Samozřejmě že nemůžu trávit v práci večery jako dřív (...) ale má to výhodu, že jsem odpočatější a práce najednou nemá nožičky. [M4, str. 3]

Obecný názor na to, co si člověk, v tomto případě ale muž, může dovolit v závislosti na tom, jakou pozici v zaměstnání má, vyjádřil respondent č. 5 slovy:

Ale i když jsem byl v různých pracích, vždy jsem se zaměstnavatelem mohl vést diskusi na téma, kolik času mám strávit v práci, když mám na starosti děti. Samozřejmě, čím výš jste v pracovní hierarchii, tím víc si můžete vybírat, jak naložíte se svým časem. [M5, str. 1]

Stejně tak ženy byly s chováním a postojem svých zaměstnavatelů spokojeny:

A když je potřeba, tak mi šéf dovolí jít z práce, [Ž1, str. 1]

Já jsem za tu dobu prošla x zaměstnáními a nemůžu si stěžovat. Vždycky o tom věděli. [Ž5, str. 3]

Otázka je, jak moc byli jednotliví zaměstnavatelé vstřícní, pokud věděli, že má jejich zaměstnankyně střídavou péči o děti, to jsme v rozhovoru nerozebraly, stejně jako otázku, proč prošla žena tolika zaměstnáními. Tato prázdná místa mne s odstupem mrzí, ale doufám, že chybami se člověk učí.

Jak lze vidět, i přes snahu zaměstnavatele mohou jisté negativní výstupy, jako snížení platu nebo nemožnost flexibilnějšího úvazku pro matku s dětmi, ze situace vyplývat:

Ona ví, jak na tom jsem, a snaží se mi pomáhat, ale nemůže moc rozlišovat mezi svobodnejma holkama a těma, co maj děti (...)Budu se muset poohlídnout po něčem jiným, protože za prvé finančně to jde dolů. [Ž3, str. 1]

Obecně lze tedy konstatovat, že dotazovaní rodiče jsou s přístupem zaměstnavatelů spokojeni. Přesto zde byly zmíněny problémy s tím, že firmy někdy nasadí stejná pravidla pro rodiče s dětmi i bez dětí (častěji se to týká žen). Se snížením platu jsem se setkala pouze při rozhovorech s jednou ženou. Na téma nižších platů žen a obecné špatné ochrany zaměstnaných rodičů s dětmi jsem hovořila v teoretické části.

3.2.3.3. Výživné

Další otázka, která mne zajímala, se týkala názorů na výživné. Pokud jde o muže, jako nespravedlivé označil vyplácení výživného určené soudem jeden z nich:

Výživné platím, ale způsob jeho stanovení nechápu a nerozumím. Zřetelně nespravedlivý. Cílem výživného nesmí být ruinovat nebo jakkoli znevýhodňovat jednoho rodiče před druhým. [M1, str. 1]

Placení výživného závisí podle názoru dalšího respondenta na tom, zda formální rozhodnutí soudu o porozvodové výchově dětí byla, či nebyla střídavá péče:

My si výživné neplatíme. Ale obecně, když má někdo děti na starosti víc, určitě by mu ten druhý měl na děti přispívat, je to poměrně drahá záležitost, jak zjišťuji. Čím je dítě starší, tím dražší. [M4, str. 3]

Další muž se otázkou výživného příliš v době rozvodu nezabýval, i když formálně získal děti do své péče, protože znal špatnou finanční situaci své bývalé ženy a věděl, že on na rozdíl od ní je schopen získat z pozice své odbornosti vedlejší příjmy:

Neřeším to. Je fakt, že mě k tomu přivedla právnička, která mi pomáhala zařídit celý rozvod. Já měl tendenci to neřešit, protože mi přišlo pod moji úroveň se o to starat. Nakonec jsem se nechal přesvědčit, že jsem si začal psát dluhy, kolik mi dluží za výživné, kolik za výdaje. My jsme věděli, že je to naprostá formalita, něco se tam napsalo, ale věděli jsme, že to nebude hrát žádnou roli. Já neřeším, jestli je to spravedlivé, nebo není. Mě to nezajímá. [M3, str. 5]

Ženy, které v rámci soudního rozhodnutí měly dostávat výživné, se setkaly s problémy při jeho vyplácení:

Výživné mi měl platit on a při rozvodu byla částka stanovená na dva tisíce na dítě a fungovalo to nějakou dobu, ale .. posledních pět let v podstatě nedostávám nic. Já mu taky nepřispívám. Proto jsem byla ráda, když fungovalo to výživné. Když přestalo fungovat, tak jsem to tak vzala, teda čas od času jsem prudila, [Ž5, str. 3]

Ohledně peněz, bylo to tak, že udal, že má hodně peněz, osmdesát tisíc, aby dostal dceru do péče. Pak soud jí dal mně do péče, že má platit šest tisíc alimenty, když má teda tolik peněz. Tak se odvolal, když

začala střídavá péče, tak já mu měla platit tisíc korun a on mně čtyři tisíce. Po půl roce jsem ho dala k soudu, protože neplatil, on udal, že už nevydělává, že má jen životní minimum, takže neplatí. Na druhou stranu já platím, takže přicházím o tisíc korun měsíčně. [Ž1, str. 3]

Ve skupině dotazovaných mužů platí výživné jeden muž, dostává ho rovněž jeden muž; u žen dvě platí výživné a jedna ho dostává. Většinou si tedy v rámci střídavé péče výživné navzájem neplatí, pouze je-li plat jednoho z bývalých partnerů významně vyšší než plat druhého rodiče. Pokud začaly být s placením výživného problémy (výška alimentů, neplacení výživného), muž si zažádal o jeho snížení, žena takovýto stav akceptovala. Toto je v souladu s výzkumem Dudové (2007) uvedeným v podkapitole 2.3.3.1. kdy rozvedené ženy jsou si vědomy, že na potřeby dětí vynakládají více prostředků než druhý rodič, což u nich vyvolává nespokojenost, současně ovšem tuto situaci berou jako standardní, neboť mají za to, že za dítě je více odpovědná matka.

3.2.3.4. Neformální výživné

Kromě, nebo místo výživného si bývalí partneři často navzájem platí různým dílem výdaje na děti jako je oblečení, kroužky, obědy, tábory a podobně:

Jednou za tři měsíce sečteme výdaje, a kdo utratil méně, tak doplatí příslušnou částku druhému, [M4, str. 2]

Poslední čtyři, pět let přispíváme tolik, kolik můžeme (...) Ale samozřejmě že sdílíme náklady, na cokoli. Nechci ... například koupíme boty, když je potřeba je koupit ... každý prostě přispívá, jak může, [M5, str. 3]

Ale jsme dohodnutí, že takové věci jako oblečení a boty Vojta zvládat nedokáže, takže ty zařizovat budu a nebudu je po něm chtít proplatit. Navíc když jsou děti u mě a u mých rodičů, tak je to všechno v jejich režii, i dovolená. Tak to jsou takové naturálie místo výživného. [Ž3, str. 2]

Poslední citace staví do jiného světla vyjádření partnera respondentky Ž3, kde naznačuje, že výživné neřeší, protože to není důležité a má na to. Tam vyjadřuje podle něj svou mužskou roli – já na to mám, já nic nepotřebuju, je to možná vůči mně nespravedlivé, ale já to neřeším. Zde se ale ukazuje, že dostává od bývalé partnerky neformální výživné, takže jeho vyjádření vypadá spíše jako póza nebo nedostatek reflexe.

Platíme všechno napůl, takový větší výdaje si zapisujeme a po měsíci to sečteme, a když někdo utratí méně, tak to tomu druhému doplatí. [Ž4, str. 4]

Že s takovýmto neformálním placením výdajů mohou být problémy, popisují dvě respondentky. U jedné z nich je potřeba, aby na svého bývalého partnera častěji „tlačila“ s požadavkem na proplácení výdajů na děti, druhá žena kvůli špatné komunikaci s otcem syna a jeho manipulaci s dítětem nedokáže rovnocenné placení výdajů vymocit:

Každý hradíme v tom týdnu, kdy jsou děti u nás, všechno. Provozní věci, jako je třicet korun do divadla a tak, to hradíme každý, ale takový ty věci jako škola v přírodě, kroužky, příspěvky na SRPŠ, tak to jdou kluci za mnou. Jdou za mnou ... Teď se snažím to tlačit tak, aby každé platil něco. On sám by s něčím takovým, že by sám zaplatil, nepřišel. A on mi řekl: "Hele, když chceš, aby kluci jezdili na tábory, tak jim je zaplat". Minulej rok prostě neměl a letos nevím, jak to bude, [Ž5, str. 3, 4]

Tak, platím obědy, platím vstupy do divadýlka, platím basket a tak dále, to jsou totiž nepolapitelný věci. Vloni totiž zaplatil školu v přírodě, takže „Ne, ne ne, já platím školu v přírodě, já platím školu v přírodě“. Teď se mělo platit za školu v přírodě a on „Ne, já platit nebudu, platit bude matka, my jsme se tak dohodli“. No my sme se tak nedohodli, já platím vobědy, platím alimenty, nicméně když paní učitelka chtěla, aby se za školu v přírodě zaplatilo, tak mi dal syna k telefonu a kluk brečel, že chce na školu v přírodě, aby mu to mamka zaplatila, no takže sem školu v přírodě zaplatila. Byl to jeho týden, já ani nevěděla, že se platit má, tak sem rychle běžela a vybrala peníze. On totiž ví, že jak kluk něco chce a já vidím, že on tam chce a on to neplatí, tak já to zaplatím, aby tam jel. Takže takhle mě vždycky dožene. [Ž1, str. 3]

Dohoda na neformálním „výživném“ je tedy v rodinách se střídavou péčí poměrně častá a funguje pouze v případech, kdy ani jeden z rodičů nespolehá na to, tato forma „naturálií“ není vymahatelná soudně, protože nebyla soudem nařízená. Zajímavé bylo v tomto ohledu porovnání dvou bývalých manželských párů. V jednom případě se muž domníval, že jeho bývalá partnerka na děti finančně takřka nepřispívá, zatímco ona sama prezentovala svůj příspěvek jako dostatečný vzhledem k tomu, jak na děti přispívají její další příbuzní i ona sama během pobytu dětí u ní a rovněž vzhledem k jejímu platu a bytové situaci. U druhého páru se naopak žena domnívala, že otec jejich dětí příliš nepřispívá, zatímco on sám hodnotil svůj podíl na finančních nárocích dětí jako dostatečný, protože platí tolik, kolik je v jeho silách. Zdá se, že problém výživného je více na straně mužů. Ten, který hodnotí ženin příspěvek jako nedostatečný, ji navíc konstruuje jako špatnou matku (*žena, která je natolik nezodpovědná, že odejde od dvou malých dětí*), což není zanedbatelné a může to vést k tomu, že její příspěvek nevidí. Mimo jiné i proto je u střídavé péče tolik důležitá dohoda a častá komunikace mezi rodiči, aby byli schopni si objasnit, proč náhle jeden z nich nemůže tolik přispívat na dítě, jak situaci řešit ke spokojenosti všech zúčastněných stran. Jak uvádím v podkapitole 2.3.3.1., v obecném kontextu se totiž při stanovování (či nestanovování) výživného počítá s určitou, zákonem těžko postižitelnou morálkou a odpovědností rodičů.

3.2.3.5. Celková finanční situace

Při hodnocení své celkové finanční situace ve vztahu k nárokům střídavé péče se někteří respondenti vyjadřovali negativně: „*No žádná sláva to není,*“ [M1, str. 1] nicméně, zdá se, že v lepší pozici jsou muži, což koresponduje s obecnými trendy v porozvodovém období (Renzetti, Curran, 1999).

Dva muži vypověděli, že se po odchodu manželek z domácnosti jejich finanční situace zlepšila:

Moje finanční situace je taková, že to zatím zvládám, částečně taky díky tomu, že když žena odešla, tak výdaje obecně, a zvláště výdaje na jídlo, tak až tři tisíce měsíčně poklesly, [M3, str. 1]

Je to určitě o dva lepší než před rozvodem, protože v té době byla žena doma na mateřské a veškeré výdaje na domácnost šly z mojí kapsy. Teď se dělíme o náklady na všechno napůl a je to vidět. Rozhodně naspořím víc než dřív. [M4, str. 1]

Některé ženy svou finanční situaci viděly jako horší než před rozvodem:

O tom radši nebudu hovořit. Protože to je opravdu špatný. Mám jednu práci, další práci bych nestíhala, [Ž4, str. 4]

I jsem uvažovala o tom, že bych si vzala hypotéku, protože tady platím nějaký nájem, takže bych místo toho platila hypotéku. Jenomže tím, že mám smlouvu na dobu určitou, mi ji nikdo nedá. [Ž3, str. 2]

Hodnocení finanční situace je pozitivnější v podskupině mužů, kteří si na nedostatek prostředků stěžují méně než ženy. U dvou mužů se dokonce výdaje na domácnost a tím i nedostatek financí po odchodu partnerky snížily.

Dále se budu zabývat sociálními faktory každodenního života rodiny, ve které je praktikována střídavá péče. Mezi tyto faktory patří prožívání rozpadu vztahu a porozvodové péče o děti jak rodiči, tak jejich dětmi, širší rodinou, dále pak vzájemná komunikace mezi rodiči.

3.2.4. Sociální stránka života neúplné rodiny

V této podkapitole diskutuji části rozhovorů týkající se dalších faktorů, které ovlivňují vnímání a reakce dospělého rodiče v neúplné rodině: komunikace respondenta a dítěte s druhým rodičem, výchovy dítěte, vliv původní rodiny, vztahů s příbuznými a širším okolím.

3.2.4.1. Komunikace s druhým rodičem

Při střídavé péči, jak jsem již zmínila, by měla být komunikace rodičů v rámci předávání dítěte nebo sdílení poznatků o jeho školních a mimoškolních aktivitách častější. K tomu, zda jakým způsobem spolu komunikují bývalí partneři, se vyjádřila skupina mužů i žen.

Ze čtyř mužů se s bývalými manželkami častěji nevidá žádný z nich, za poměrně bezproblémovou označují komunikaci tři z nich (to jsou ti, u kterých manželka souhlasila se střídavou péčí ještě před rozhodnutím soudu):

Běžná denní komunikace mezi námi funguje, ta je naprosto v pohodě. Ukazuje se, že problém mezi námi rozhodně nebyl v tom, jak se mají vychovávat děti, tam panuje stoprocentní shoda, a co pro ně máme udělat, a že nemají být bité za tuhle situaci. Styk je telefonický a zřídka se setkáváme, [M3, str. 3]

Nevidáme se, jen náhodně. Ale komunikujeme přes e- maily a telefonicky, o různých akcích, které děti mají, jednou za tři měsíce sečteme výdaje, a kdo utratil míň, tak doplatí příslušnou částku druhému. V tom se shodneme, [M4, str. 2]

Proces se musí vyvíjet, musí krystalizovat ... každý si musí najít své místo ... to potřebuje čas. Ale děti nikdy nebyly přítomny při rozepřích. A my jsme jako rodiče věděli, že na hlavních věcech se musíme domluvit, musíme dospět ke společnému řešení. Jak budeme dělat to nebo ono. O tom je rodičovství. My jsme nikdy nemluvili jeden o druhém před dětmi špatně. Mluvili jsme o tom. Ale my jsme to tak od začátku chtěli oba, ukázat dětem, že jedna strana respektuje druhou stranu. ... je důležité komunikovat, když spolu mají děti (...) Například je oslava narozenin u nás a oni řeknou, že přijde máma, a jsme všichni dohromady, sníme dort ... rodič je na oslavě vítaný z obou stran. [M5, str. 2]

Další respondent hodnotí kontakty mezi sebou a bývalou partnerkou jako problematické:

Posíláme si většinou jenom smsky. A nedorozumění mezi námi jsou pořád, důvodem je podle mě neochota smířit se s daným stavem věci, že děti chtějí oba rodiče a navíc i stejné doporučení soudu. Prý "děti si najdou jiného tatínka". [M1, str. 1]

V podstatě podobně reagují dvě ženy. Ty, které souhlasily s návrhem partnera na střídavou péči ještě před rozhodnutím soudu, považují vzájemnou komunikaci za poměrně bezproblémovou:

Komunikujeme telefonem, když je potřeba akutně něco řešit. Máme sdílený kalendář a sdílený prostor na Googlu, kde spolu něco organizujeme (...) Takže tohle používáme, a pak se občas sejdeme, když je to potřeba. Třeba když se chceme domluvit, jaké kroužky budou děti navštěvovat, prostě když je nějaký výchovnej problém (...) Těsně po tom, co jsme se rozešli, to bylo o hodně složitější než teď. Funguje to čím dál tím líp. Hrany už se nějak obrousily, [Ž4, str. 2]

Co se týče pravidel, tak ty se liší, ale takový ty základní pravidla typu, na jaký filmy se mají koukat a jaký aktivity mají dělat, tak o těch se skutečně bavíme a jako, opravdu spolu o tom komunikujeme. Zvedneme telefon a zavoláme si.(...) Většinou telefonicky, nebo se občas sejdem. Buď když je třeba něco řešit, nebo jsme se scházeli kvůli oslavám narozenin. Jeden zorganizoval oslavu a ten druhý tam prostě přišel (...) Navíc, při tomhle kontaktu, kterej má táta s dětma, tak vím, že máme podobný zkušenosti, zážitky. Když si chci popovídat o dětech, jak jsou skvělý, báječný, nadaný, tak jejich táta je ta nejbližší osoba pro mě v tomhle směru. Můžu si o tom popovídat se svým manželem, s kamarádkama, ale nikdy to nebude takový jako s jejich tátou. [Ž5, str. 2, 5]

U zbývajících žen byla cítit určitá frustrace z komunikace s bývalým partnerem, nebo pocit „odstrčenosti“ oproti době, kdy se plně staraly o rodinu:

Nemohla jsem mu [synovi] ani zavolat. My se ani nemůžeme dohodnout na tom, abychom nekupovali stejný věci na Vánoce. Tam není žádná komunikace, on jenom píše mejly a udání, [Ž1, str. 3]

Já jsem se Vojtovi i nabízela, že mu tam budu chodit vařit, když to předtím nedělal, ale on už mě tam teď nechce moc používat (...) Akorát já se pak cítím taková odstrkovaná, když jsem se předtím tolik let starala o domácnost, byla za všechno zodpovědná [Ž3, str. 2]

Co se týče pocitu „odstrčenosti“ respondentky č. 3, v teoretické části odkazují na Warshaka (1995), podkapitola 2.3.2, který hovoří v rámci negativ střídavé péče o tom, že u ženy, která do té doby měla péči o domácnost a děti jako hlavní životní náplň, se může projevit oslabení role, kterou považovala za ústřední, role matky, která ji naplňovala sebeúctou, a nyní si musí hledat jiný zdroj životního smyslu.

Jedna respondentka zmínila výhodu stejnoměrné porozvodové péče o děti, kdy nejen pro řešení problémů, ale také pro sdílení radostných okamžiků vyplývajících z úspěchů dětí je pro matku jejich otec ten nejfundovanější člověk; má s kým sdílet zážitky a cítí podobnou emoční odezvu z druhé strany. To samozřejmě může fungovat pouze v případě, kdy komunikace mezi bývalými partnery není plná ublíženosti a neochoty ustoupit ze svých nároků. Tam, kde před rozhodnutím soudu se manželé „dohodli“ (bylo by možné diskutovat, co vše se pod názvem diskuse skrývá, zda se opravdu jedná o dohodu dvou rovnocenných partnerů) na typu péče, je komunikace jak z pohledu mužů, tak žen mnohem snazší a pestřejší (osobní setkání, telefonování, sdílení organizačních prostředků na Internetu, e-mailly) než v případě párů, kde o typu péče rozhodl soud.

Nelze ovšem zapomenout na to, že v případě párů, kde vznikla shoda mezi rodiči před soudním výrokem, šlo o situace, kdy návrh na typ péče dal otec a matka ho akceptovala, ve dvou případech pod tlakem. S opačným druhem reakce jsem se ve sledovaném vzorku

nesetkala. To by také odpovídalo teorii, podle které muži více upřednostňují svou osobnost, zatímco ženy své děti.

3.2.4.2 Výchova dětí

Důležitou roli v neúplné rodině hraje vztah mezi rodičem a dítětem, který po odchodu partnera z domácnosti prochází také změnami. Pokud se podíváme, jak se to projevuje v oblasti výchovy, je patrné, že někteří respondenti vnímají své výchovné metody jako efektivní a kvalitní:

Můj starší syn tak žije v mnohem menším stresu. Dneska se učíme naprosto v pohodě (...) Co se děti týče, tak si myslím, že čím tvrdší bude moje výchova, tím to pro ně bude lepší, [M3, str. 2, 5]

Já jsem přísnější, mám rád pravidelný režim, nutím je učit se a nedívat se na televizi a hrát na počítači, to moje bývalá žena byla benevolentnější. Pro život to budou mít jako když najdou, až se osamostatní. [M4, str. 1]

Na druhou stranu respondentka č. 1 vnímá s lítostí, že syn kvůli střídavé péči nemůže být každodenně pod jejím vlivem a nemá tudíž v sobě zakořeněné některé principy, které by mu jako matka chtěla předat do života:

On v sobě nemá hodnoty, který já se mu snažím dát, já to vidím. Nemá je v sobě. A já tvrdím, že je to dáno tím, že je takhle rozpolcený dítě. [Ž1, str. 5]

Další respondentka vidí, že děti mají s vyrovnáváním se s danou situací určité problémy, a snaží se najít nějaké řešení:

Mladší z toho má šišku trošku zamotanou (...), jako se ptá: „Mamko, kdy k nám přijdeš bydlet“. A já říkám: „No tak to už asi ne“ (...) Starší ke mně moc nechodí (...) Jde o to si najít k dítěti cestu, každodenním setkáváním. Nejdřív mě to dítě může odmítat, že si ten druhý rodič našel někoho jiného, tak to chce netlačit na něho. Věnovat se tomu, aby vás sledovalo a v hlavě si to uspořádalo. No nevím, asi to jde. [Ž3, str. 2, 3]

Jiná dotazovaná vnímá pozitivně to, že díky střídavé péči se otec dětí intenzivněji zapojil do výchovy:

On se našťěstí zapojoval hodně, do péče o děti hlavně, do péče o domácnost méně (smích). A stejně vidím, že teď je ta péče u něj daleko intenzivnější než před rozvodem. Když má děti na starosti on, tak dělá absolutně všechno – doktory, kroužku, školu, všechno. A to si myslím, že by nebylo, kdybychom byli spolu. [Ž4, str. 1]

Ženy č.3 a č. 5 se vyjádřily v tom smyslu, že v určitém věku dětí nezávisle na typu výchovy jsou děti stejně raději bez dozoru rodičů a jejich vlivu:

Když se ptám, jestli někam odpoledne půjdeme, tak chce být radši s kamarády. A já to chápu, že v tomhle věku je radši s nima, [Ž3, str. 2]

Akorát teda když ten tejden mají bejt u táty, tak jdou spát večer k němu, i když jsou přes den u mě. A zase obráceně. V tomhle věku jsou děti radši, když se můžou zavřít do pokoje u počítače a jsou rády, když do nich nešťouráme. [Ž5, str. 3]

V hodnocení svých výchovných schopností mužští zástupci tolik nemluvili o svých výchovných problémech při střídavé péči, jak se to stávalo v rozhovorech ženám, které víc přemýšlely o psychických záležitostech dětí, což odpovídá tomu, co víme z literatury, která hovoří o feminizaci psychologie vztahů a rodiny. Ženy jsou více vedeny těmito tématům i třeba tzv. ženskými časopisy, kde se obvykle objevují psychologické rubriky a poradny (Hašková, Pomahačová, 2006).

Oblasti manipulace s dítětem se dotkli muži i ženy, i když každá skupina jinak. Jedna žena hovořila o manipulování ze strany otce, druhá pak ze strany její matky:

No my sme se tak nedohodli, já platím vobědy, platím alimenty, nicméně když paní učitelka chtěla, aby se za školu v přírodě zaplatilo, tak mi dal syna k telefonu a kluk brečel, že chce na školu v přírodě, aby mu to mamka zaplatila, no takže sem školu v přírodě zaplatila. Byl to jeho týden, já ani nevěděla, že se platit má, tak sem rychle běžela a vybrala peníze. On totiž ví, že jak kluk něco chce a já vidím, že on tam chce a on to neplatí, tak já to zaplatím, aby tam jel. Takže takhle mě vždycky dožene. [Ž1, str. 3]

Naši byli rozvedení standardním způsobem, že já a o dva roky mladší brácha jsme zůstali u mámy, táta odešel. Máma otce dost pomlouvala a tím, že nás takhle, očkovala, tak jsme se s ním moc ze začátku neviděli. My jsme tam neradi jezdili, a když nám zavolal, tak jsem s ním nerada mluvila po telefonu. [Ž3, str. 2]

Někteří muži hodnotili negativně vztahy mezi dětmi a druhým rodičem. Matka podle jednoho z nich nabádala děti při vzájemných kontaktech proti otci. Téma manipulace s dětmi je zásadní při rozhodování o druhu porozvodové péče. Zajímavé bylo v jednom případě porovnání názoru na manipulaci s dítětem, kterou otec u bývalé partnerky zmínil a u sebe vyloučil a matka jeho manipulování naopak zdůraznila. Z jejího názoru vyplynulo, že i během střídavé péče může docházet k manipulaci jednoho z rodičů s dítětem a tím ovlivnění jeho názoru na druhého rodiče, což bylo diskutováno v podkapitole 2.1.3.3. Typy péče o děti po rozpadu vztahu, „zájem dítěte“.

Nyní by bylo vhodné si upřesnit, co si pod termínem zájem dítěte představují dotazovaní a dotazované. Jak již bylo uvedeno v teoretické části diplomové práce, v poslední době se v rámci diskusí o novém znění Občanského zákoníku a do něj vsazené pasáže o střídavé péči hovoří o zájmu dítěte, který by měl být hlavním meritem věci při rozhodování o přidělení dítěte do péče. Co si o tomto pojmu tedy myslí jednotliví rodiče?

Dva z mužů se domnívají, že zájmem dítěte je mít oba rodiče:

Přáním dítěte je vždy zůstat s oběma rodiči, mít otce i matku, na které se může kdykoli obrátit...cokoli jiného je manipulace, [M1, str. 3]

Já myslím, že střídavá péče je ideálně v zájmu dítěte po rozvodu rodičů. Protože, situace, kdy jeden rodič je pouze host ... vidí se s dítětem pár hodin ... děti nemají rády velké změny, být s někým, koho skoro neznají. Druhý rodič s nimi neprožívá různé okamžiky, neví, jak se jim daří a líbí ve škole. [M5, str. 3]

Tři muži definují zájem dítěte z perspektivy rodičů, a vlastně přitom z vlastní perspektivy. Dva z nich do něj zahrnují potřebu mít oba rodiče a tudíž potažmo střídavou péči. Dvě ženy také definují zájem dítěte z vlastní perspektivy, jedna z nich vidí střídavou péči jako újmu. Dvě ženy a jeden muž vidí zájem dítěte jako něco proměnlivého, co je ale definováno z perspektivy dítěte.

Podle jednoho dotazovaného má odlišný názor na zájem dítěte on s výchovnou praxí a zástupkyně odboru sociální péče,

„Já si myslím, že to je naprostý blábol. (...) Jako když mi holčička ve věku dvaceti let začne vysvětlovat, jak se mám starat o svoje děti, tak bych ji s (...) Já vím, co je pro ně dobrý a co není. Jestli tahle holčička po gymplu absolvovala nějaký rychlokurs o tom, co je to zájem dítěte, ta nerozumí naprosto ničemu.“ [M3, str. 1]

Podle druhého se mění zájem samotného dítěte a nelze ho obecně stanovit:

„Podle mě je zájem dítěte pořád něco jiného. Jednou to, aby bylo s mámou, protože je na ni zvyklé, pak se na něho máma rozzlobí a jeho zájem je být od ní co nejdál. Jednou je jeho zájem kolo, pak cesta s kamarády pod stan ... Těžko říct. Co je vlastně zájem dospělého?“ [M4, str. 3]

Co se týče žen, jedna z nich rozhodně za zájem dítěte nepovažovala střídavou péči (ale zároveň se shoduje s M4, že se zájem dítěte mění):

Co je to zájem dítěte? Ted' je zájem dítěte tohle, za pár let jinej. A i kdyby ty lidi byli v pohodě, tak to neznamená, že to dítě bude v pohodě. Když si představíte, že každé tejdén byste se povinně, ne

dobrovolně, ale povinně, musela přemísťovat sem a tam, probouzet se každé tejdén jinde, tak se z toho zblázníte. My to děti budeme nutit roky, a povinně? [Ž1, str. 6]

Jedna z žen vyslovila domněnku, že pokud je šťastný rodič, je šťastné i dítě, takže zájmem dítěte je vlastně mít šťastné rodiče, z jejichž strany vnímá srozuměnost se situací a snahu ji s klidem překonat:

Nevím, to se mění s věkem, se situací. Důležitý podle mě je, aby se rodiče byli schopní domluvit a nehárali se. A ať to zní, jak chce sobecky, tak je důležitý, aby mělo dítě šťastný rodiče. Když je rodič spokojený se svým životem, tak se to projeví i na dítěti. Děti by měly vidět, že jsou tu rodiče pro ně, že jsou srozuměny se situací takovou, jaká je, že se spolu dokážou ohledně dětí dohodnout, a děti pak budou se situací srozuměny taky. [Ž5, str. 5]

Muži a ženy tedy vnímají pojem „zájem dítěte“ odlišně i shodně. Rozdíl je v tom, že někteří muži explicitně spojují zájem dítěte s kontaktem s oběma rodiči, zatímco takto nehovoří žádná žena a jedna to dokonce vidí jako újmu. Shoda je v tom, že několik mužů i žen má problém zájem dítěte definovat, protože se stále mění. Někteří respondenti a respondenti tedy vyslovili pochybnosti o tom, jaký důraz je na tento termín kladen, pokud není ničím jasně podložen a definován. Tento názor podporuje také teoretická část této práce, kde je v sekci 2.1.3.3. uvedeno, že termín „zájem dítěte“ je vágní a lze na něj nahlížet z mnoha úhlů, ač se o něj opírá při rozhodování o porozvodové péči o dítě jak současný, tak novelizovaný Zákon o rodině.

3.2.4.2.1. Prožívání střídavé péče dětmi

Rozpad rodiny ovlivňuje nejen rodiče, ale zejména děti. Na pocity rodiče pak může negativně působit, pokud se jeho děti s nastalou situací vyrovnávají špatně. Může to v něm vyvolávat pocity viny, obviňování sebe sama i druhého rodiče (ať už zjevné či podvědomé) a snižovat jeho sebehodnocení při zvládnutí rodiny.

Z podskupiny otců všichni kromě jednoho uvedli, že jejich děti se sice s rozpadem rodiny vyrovnávaly poměrně těžce, změna v rodinné sestavě jim nevyhovovala, ale střídavou péčí snášejí v rámci možností dobře:

Se mnou o tom nemluvily, ale vyjádřily se na sociálce, že jim tahle forma péče vůbec nevadí, [M1, str. 2]

Nemám pocit, že by děti strádaly, když jsou u mě doma. (...) Myslím, že dobře. Je fakt, že syn by nás pořádkem viděl nejradši pohromadě, ale to už se nedá slepit. Dcera říká, že jí to tak vyhovuje, střídat

počítače a hry a oblečení, není to nuda (smích). Ve škole problémy nemají. No k psychologovi jsme nechodili, jestli se ptáte na tohle, [M4, str. 1, 2]

Mladší v tom má poměrně velkej zmatek, reaguje úměrně svému věku Co se starší týče ... nahlíží na mámu s hodně velkým despektem. Ten se projevuje tak, že například rázně pravila, že už se nechce s mámou učit, že je na ni máma zlá, a že se chce učit jenom se mnou (...) A v momentě, kdy máma prohlásila, že chce odejít, tak ji začala přehlížet. Když máma odešla, tak to vzala pragmaticky. Ale po tejdnu jsem je šel zkontrolovat, jestli usnuly, a našel jsem ji pod polštářem, jak pláče. Ptal jsem se jí proč, a ona mi řekla, že tím, že máma odešla, pro ni vlastně skončilo období celé rodiny a že už to nikdy nebude takové, jaké to bývalo. A víc to nekomentovala, nikdy k podobné situaci nedošlo, ale mámu tvrdě přehlíží. [M3, str. 3]

Na rozdíl od mužů viděly některé ženy v tom, jak děti prožívají porozvodovou situaci, větší problémy, což se týkalo i střídavé péče. Jedna z nich soudí, že děti si zatím neujasnily situaci, která po rozvodu v péči a kompetencích otce a matky nastala, druhá pak vnímá negativně postoj dítěte, které se podle ní pod vlivem konfliktů mezi ní a otcem stává téměř netečným v emoční sféře:

Mladší, z toho má šišku trošku zamotanou (...) Starší ke mně moc nechodí, [Ž3, str. 2]

Syn ze začátku brečel, když ho vozil pryč, ale teď... teď už nepláče. Ten chlapeček ví, že si pro něho přijdou policajti, je to tak, prostě, kdyby teď byl tady, tady seděl a já bych řekla, teďka budeš tejdén bydlet s toudle pani, tak by šel a ani by necekl. Jemu je to jedno (...) Máma mu platí kroužky, dvakrát týdně házenou, platí kroužky z družiny, on [bývalý manžel] mu tam nedovolí chodit, takže chlapeček je totálně rozpůlený, izolovaný. [Ž1, str. 1, 2]

Naproti tomu dvě respondentky, které přistoupily na návrh bývalého partnera, aby pečovali po rozvodu o děti střídavou formou, negativní vliv této péče na děti nevidí:

No, já si myslím, že jsou oba dva hrozně rádi, že nás mají oba. To tam zaznívá, když se o tom bavíme úplně otevřeně. Není to, co by měli nejradši, asi by nás měli nejradši oba pohromadě, ale to se asi nezmění. Tak když to nejde, což už pochopili po těch letech, tak říkají, že kdyby si měli vybrat, jestli by chtěli být u jednoho z nás, nebo mít střídavou péči, takže nás radši chtějí mít oba. Jako že jsme se o tom opravdu bavili, [Ž4, str. 1]

Nepamatuju si, že by měly děti problémy. Nepamatuju si na nějakou velkou krizi (...) Občas se o tom s nima bavím a oni říkají: "Ne, to je v pohodě, když jsme týden u Tebe, tak už se pak zase těšíme k tátovi". Ne na tátu, ale k tátovi, protože prostě tam je něco. A zase když jsou u něj, tak se zase těší ne na mě, ale ke mně. Já do toho radši nechci moc šťourat, ale ve škole prospívaj s vyznamenáním, s jedničkama, starší chodí na výběrovou školu, takže všechno je v pohodě. Jsou společenský, škola jim jde dobře, a všichni lidi, co jsou s nima, tak za mnou nikdo nepřišel a neřekl: "Hele, to jsou sociální případy, ti jsou na psychologa, tak s nima něco dělej". Troufám si říct, že kdyby byl nějaký problém, že

bych se to dozvěděla. Tím chci říct, že si nemyslím, že jsou nějak postižený. Oni nic jinýho nezažili, pro ně je to normální. Rozvedených rodin je teďka mrak, takže nějak zvlášni si nepřipadají. [Ž5, str. 2, 4]

Zdá se, že z pohledu těch otců, kteří o střídavou péči aktivně usilovali, děti s daným druhem péče problémy nemají, zatímco matky těchto dětí naopak střídavou péči v tomto směru kritizují. Oproti tomu matky dětí, které se na střídavé péči dohodly s partnerem a praktikují ji několik let, negativní vliv výchovy na své potomky nevidí. Zdá se tedy, že pro názory dotazovaných je mnohem důležitější, zda se rodiče na střídavé péči dohodli, než to, zda se jedná o muže či ženu. Rozhodnutí o střídavé péči má sice genderový rozměr, protože ho vždy iniciovali muži, ale gender pak nemusí ovlivňovat další věci, které s tímto rozhodnutím souvisejí.

3.2.4.2.2. Zapojení dětí do péče o domácnost

I pomoc dětí v domácnosti může ovlivňovat hodnocení rodičů týkající se vlastních schopností zvládat roli jediného živitele v rodině. Otázkou je, co si dospělí představují pod pojmem pomoc dětí, jak velkou pomoc od dětí by uvítali a zda by jim zasahování do zaběhaného chodu domácnosti vyhovovalo. Je také důležité, jakou váhu rodič domácím pracím přikládá:

V době, kdy jsem s nimi, tak je zapojím do chodu domácnosti tak, aby se ony něčemu přiučily a přitom viděly, že v domácnosti se stará každý o něco. Syn dělá večeře, dcera snídaně, o víkendu uklízejí záchod a koupelnu, samozřejmě si uklízejí v dětském pokoji, [M4, str. 1]

Tu starší se snažím postupně zvykat, že je odpovědná, a ona na to kladně reaguje. Minimálně za svoje věci, takže ví, že já za ni nebudu nic uklízet. Že nebude mít zvyk po škole hodit tašku a oblečení do kouta, to neexistuje. Aby byla odpovědná, že když něco udělá špatně, tak že bude postih, ve škole i jinde. Když něco rozbije, tak to platí ze svého. Takže všechny peníze, co měla, už utratila za to, co rozbila a zničila. Vaří, má zájem uklízet, starat se o sourozence, nakupovat. Myslím si, že je to pro její budoucí život dobré. Co se týče té mladší, je to spíš hra, ale minimálně chci, aby po sobě uklízela. Když řeknu, že se jde spát, tak se jde spát, [M3, str. 4]

Oni rádi pomáhají, starší dělá pizzu, miluje, když může udělat těsto, naskládat na to věci, a ptá se: "Mami, už je to dvacet minut, už je to dvacet minut?" [Ž3, str. 2]

On teprve pomalu nastává čas, kdy by se do chodu domácnosti měly zapojovat, [Ž4, str. 1]

Moc ne, sem tam vynesou koš nebo něco uklidí, ale nic zvláštního. U táty myjí koupelnu a tak. Ale to by se asi nezměnilo ani tím, kdybychom bydleli všichni pohromadě. [Ž5, str. 4]

Obecně jsou všichni rodiče srozuměni s tím, jakou měrou jejich děti pomáhají v domácnosti. Muži vypovídají, že aktivně vedou děti k pomoci v domácnosti, zatímco ženy o

tomto nemluví. Spíše to vypadá, že když děti pomáhají, tak je to těší, ale nijak významně se je k tomu nesnaží přimět. Z genderového hlediska to odpovídá stereotypní představě o fungování matky a otce v domácnosti, kdy ženina hlavní role je starost o domácnost a role ostatních členů domácnosti v tomto směru jsou pouze „pomocné“.

3.2.4.3. Vliv prostředí původní rodiny otce, matky

Na rodinné a porozvodové uspořádání života dotazovaných může mít vliv také jejich původní rodina, její fungování a principy. Jeden z mužů dokonce nazval situaci, ve které se ocitl coby malý chlapec, inspirací pro své rozhodnutí zvolit si střídavou péči o děti:

Ne, moji rodiče nebyli rozvedeni. Ale z mé rodiny jsem přesto vzal inspiraci k porozvodovému uspořádání při prvním rozvodu v Nizozemsku. Rodiče mého otce byli rozvedeni, to bylo v roce 1928, v té době to bylo nezvyklé a velmi emocionálně náročné a můj otec rozvodem velmi trpěl. Rodina byla rozvedená. Proto se velmi zlobil, když jsem se poprvé rozváděl. A jeho zkušenost byla pro mě inspirací, jak to neudělat. On vyrůstal s otcem a macechou, matka musela pracovat a viděl ji jen jednou za čas. Nevlastní matka nebyla dobrý člověk, já ji zažil, opravdu děsná osoba. Znáte takové ty pohádky o macechách, tak tohle byla přesně ta macecha. [M5, str. 4]

O svých původních rodinách se zmiňovali také ostatní muži, ovšem pouze okrajově buď bez dalšího odkazu pro jejich dospělý život (respondent č. 4), nebo jako příklad toho, jak si představuje rozdělení rolí v rodině (respondent č. 3):

Jsem z rozvedené rodiny, vychovávala nás jenom máma a tátu jsem víc viděl až v pubertě, [M4, str. 3]

Vyrostl jsem v rodině, kde péče o domácnost a děti je primárně na ženě, ale manžel jí neustále ve všem pomáhá, i ve vaření, [M3, str. 2]

Dva muži v původní rodině svých partnerek viděli kořeny problémů s jejich vlastním manželstvím, kdy se rodiče bývalé partnerky v podstatě stali jakýmisi „vedlejšími viníky“ rozvratu:

A jsem velmi, velmi nerad, že se o moje děti v jistém smyslu starají i její rodiče, protože jsou plně odpovědní za její chování. Oni ji takhle špatně vychovali. [M3, str. 6]

Dvě ženy zmiňovaly rodinné prostředí bývalého partnera nikoli jako kořeny rozpadu vztahu, ale občas pro odůvodnění jeho chování při procesu rozvodu, protože ho rodiče nechtěli „usměrnit“:

Je problém, že je z konzervativní rodiny, jeho rodiče sou starý. My sme k nim šli, říkali sme: „My vám ukážeme, co váš syn dělá,“ a voni: „Ne, my nechceme nic vědět, to je vaše věc.“ [Ž1, str. 2]

Dále se dotazované vyjadřovaly k vlastnímu rodinnému zázemí a samy z něj vyvozovaly důsledky pro jejich pozdější život:

Naši byli rozvedení standardním způsobem, že já a o dva roky mladší brácha jsme zůstali u mámy, táta odešel. Máma otce dost pomlouvala a tím, že nás takhle, očkovala, tak jsme se s ním moc ze začátku neviděli. My jsme tam neradi jezdili, a když nám zavolal, tak jsem s ním nerada mluvila po telefonu, [Ž3, str. 2]

Já jsem taky z rozvedené rodiny, naši se rozvedli, když jsem byla malá, vyrůstala jsem u mámy a tak vím, že k tátovi jsem si vztah nikdy nevytvořila. Já jsem vyrostla bez táty, ale v rodině jsem se často viděla s dědou. Možná to na mě mělo ten vliv, že jsem si v dospělosti vybírala samy starší muže. [Ž5, str. 5]

Jak ukázaly rozhovory, muži i ženy tematizovali původní rodiny vlastní i partnera, partnerky. Dva muži a jedna žena viděli vliv rodinného zázemí jako negativní pro bývalého partnera, partnerku. Muži se odkazovali při hledání důvodů rozpadu manželství na původní rodinu svých manželek, přičemž naznačovali, že jsou nějak „narušené“. Vinu za rozpad manželství tedy implicitně a někdy i explicitně přenášeli na ženy. Jeden z dotazovaných pak viděl ve své původní rodině inspiraci k zažádání o střídavou péči. Některé ženy také zmiňovaly rodinné prostředí bývalého partnera, ovšem bez udání vlivu rodiny na jeho pozdější chování během manželství či rozvodu. Původní rodinné prostředí pak dvě ženy také považovaly za důležité pro své pozdější postoje.

3.2.4.4. Interakce s ostatními členy rodiny

V předchozí podkapitole jsem diskutovala možný vliv života dotazovaných v původní rodině na jejich současné chování a názory. V současné době vychází se svou původní rodinou většina respondentů a menší část respondentek uspokojivě. Muže rodina podporuje, často je litují nebo obdivují¹², ženská část pak občas pomůže s některými pracemi v domácnosti nebo s pohlídáním dětí (o pomoci mužům hovoří nejen oni sami, ale také jejich bývalé partnerky):

Samozřejmě se neobejdu bez občasné pomoci babiček, protože mám celý úvazek, [M1, str. 1]

¹² to by odpovídalo tezi uvedené v teoretické sekci 2.2. Rodičovství, podle které, pokud si o svěřeni dětí do své péče požádá muž, setká se s pozitivním hodnocením své osoby)

Navíc mi občas pomůže, o prázdninách, moje máma (...) Co se mě týče, tak moje přítelkyně se mnou souhlasí a je jakoby hrdá na to, že to s dětmi zvládám a jaký máme vztah. Moje máma i ostatní příbuzní to vzali skvěle, snaží se mi pomáhat, jak to jde, [M4, str. 1, 2]

Na druhou stranu uznávám, že děti o ní [nová manželka bývalého partnera] vždycky hezky mluvily a je vidět, že k nim má laskavý vztah, že, prostě funguje. Ona je ten hybatel a organizátor a ten, kdo to jako rozhoduje. [Ž5, str. 2]

Jeden dotazovaný hovořil o pomoci od rodičů bývalé manželky, kdy jedním z důvodů je podle něj určitý pocit „viny“ za chování dcery:

Tchán a tchýně (...) mají pocit odpovědnosti, že špatně vychovali svoji dceru. Jednoznačně se tak vyjádřil otec v tom, že špatně vychoval dceru, protože odešla od rodiny a nepřímo se tak vyjádřila i matka a babička mé bývalé ženy. Velmi měly okázale potřebu mi sdělit, že ji zavrhuje. Řekly, že by ji nejradši viděly dva metry pod zemí. Tchýně a tchán se teď už chovají normálně, snaží se mně s dětma pomáhat. Už tam není nepřátelství. Postoj jejího otce je ten „Naše dcera Tě dostala do překerní situace, tak my Ti pomůžeme.“ [M3, str. 1]

Pomoci ze strany rodiny se naopak dočkala pouze jedna z dotazovaných (další žena se o vlivu nejbližších příbuzných nebavila, odkazovala se ale na pomoc svého přítele):

Prostě to tak vzala [matka dotazované] a pomáhala mi. [Ž5, str. 2]

Dvě ženy naopak dostávají ze svého okolí včetně nejbližších příbuzných negativní reakce na to, že pečují po rozvodu o dítě formou střídavé péče výchovy.

Špatně, hodně špatně. Celej rozchod i tu péči. Dělá se to přece tak, že ve většině případů zůstanou děti mámě. A jak jsem to mámě říkala, tak ta mě ani nenechala domluvit (...) No a moji rodiče to neberou. Oni říkali, abych si děti vzala k sobě, že mi s tím pomůžou. Ale já takhle nechci. Táta se mnou celkem mluví, co se mámy týče, teď jsem byla po roce u ní, mluvily jsme spolu o jinejch věcech, udělala jednu narážku na tu péči (...) Bratr má přítelkyni, ta je na mateřské, tak občas pomůže. Ale spíš pomáhají Vojtovi než mně, i moji rodiče, [Ž3, str. 1, 2]

V naší rodině se skoro nikdo nerozved a pro moje rodiče je to nová situace, je to šok, nedokážou se z toho vzpamatovat. S tím, jak ubíhá čas, se s tím smířují, ale vnitřně mají velký pochybnosti. Takže jsem musela čelit ještě tomuhle (úsměv). Já jim to můžu vysvětlit, ale u nás je to jako když hrách na stěnu hází (smích). A vyjadřují se o tom negativně i před dětmi. Já se to snažím nějak krotit, ale je to ... [Ž4, str. 2, 3]

V obou případech, kdy tyto reakce ženy zmiňují, je důvodem tradice („v naší rodině se nikdo nerozved“) a genderové stereotypy („dělá se to přece tak, že ve většině případů zůstanou děti mámě“).

Při analýze vlivu rodiny se zdá, že ohledně praktické pomoci jsou to muži, kdo více mluví o tom, že jim okolí pomáhá, než ženy. Ohledně názoru rodiny na druh praktikované péče o děti se pak jeví, že blízké okolí více kritizuje za střídavou péči ženy nebo se o ní před nimi vyjadřuje. Markantní rozdíl bylo vidět v reakcích prarodičů, kdy většina otců byla podporovaná, naopak většina matek zavrhaná. Obojí je v souladu s literaturou, podle níž se mužům více pomáhá a ženy jsou více vnímány jako špatné matky, pokud přistoupí na střídavou péči.

3.2.4.5. Interakce s širším okolím

Nyní se podíváme na reakce známých a dalších lidí, s nimiž se otcové a matky setkávají, na typ péče, který praktikují. I zde jsou to muži, kdo má větší podporu širšího okolí:

Spousta lidí mi fandilo, převážně z vrstevníků, vrstevnic, žen, matek, starší generace měla spíš obavy, jak to zvládnou se třemi dětmi (smích), [M1, str. 2]

Kamarádi se občas zasmáli, ale to bylo jenom takové pošouchnutí (smích), [M4, str. 2]

Co se mých přátel týče (...) vyjádřili snahu mi pomoci (...) Mám okruh lidí, kteří mi nabízejí pomoc, na ty se můžu obrátit, když mám nějaký problém, [M3, str. 1, 4]

Samozřejmě, situace musí krystalizovat, jsou zde také jiné vlivy, ... Ve školce se podepisuje, kdo může vyzvedávat dítě ze školky, byli jsme tam napsaní Jiřina, její máma, já, moje žena, takže jsme je mohli vyzvedávat bez problémů všichni čtyři a nikdo se na nic neptal, nevadilo mu to. [M5, str. 1]

Posledně uvedený otec zmínil přístup lidí k rodičům se střídavou péčí v České republice s ohledem na to, že je tento institut poměrně nový a je třeba si na něj zvyknout:

Já vím, že tady je to obecně hůř přijímané. A v době, kdy jsme se rozváděli, před deseti lety, byly děti malé a tady na takovou formu péče nebyl nikdo zvyklý ... lidé byli překvapeni. Tehdy bylo nezvyklé i to, když byli na hřišti s dětmi tatínci, a dnes je to normální, běžné. Chce to čas. [M5, str. 1]

Naproti tomu jen jedna z žen hodnotila vztahy s okolím pozitivně, protože většina známých se k její situaci stavěla jako k běžnému stavu:

Z okolí mi nikdo nic nevyčetl (...) Ted' si vzpomínám, že jediná, kdo mi něco vytkl, byla dětská doktorka. Ta říkala, že děti má vychovávat maminka. Ve škole ani ve školce s tím problémy nebyly. [Ž5, str. 2, 5]

Další dotazovaná zmínila reakce okolí na ni i bývalého manžela jako kladné, i když zřejmě až po důkladném pozorování ze strany přátel. Není ovšem jasné, zda tyto reakce

znamenaí hodnocení toho, že jsou spolu schopni bývalí partneři komunikovat na veřejnosti, nebo zda to je souhlas s typem porozvodové péče:

Takže oni nás tak sledují, většinou jsou to přátelé nás obou, komentují, a myslím si, že to komentují kladně. My se s nimi stýkáme oba, poslední dobou jsme byli i na jedné akci. [Ž4, str. 2]

V ostatních případech to byly opět pouze ženy, kdo byly okolím odsuzovány a měly pocit opuštění:

Co se mých přátel týče, tak oni naprosto jednoznačně odsuzují mou bývalou ženu, [M3, str. 1]

Když mi bylo špatně, tak jsem si říkala: „Komu zavolám.“ Mám sice nějaké kamarádky, ale zase takové důvěrné to není, [Ž3, str. 3]

Jenom jsem měla hrůzu z toho, že nevím, do čeho jdu, tak jsem se snažila najít někoho, kdo už s tím má nějaké zkušenosti. Což bylo před dvěma lety takřka nemožné (...) Já se pohybuji ve skupině lidí, kde jsou samé úplné rodiny, takže v okolí nikoho takového neznám. Což je někdy dost složitý, protože ta zkušenost je nepřenosná (...) Ale ti psychologové nemají osobní zkušenost se střídavou péčí, spíš s lidmi, kteří ji mají a přijdou jako já se poradit. A tak člověk si taky jde popovídat třeba s kamarádkou, ale takové věci se těžko probírají s někým, kdo takovou osobní zkušenost nemá. Psychologové mají spíš negativní zkušenosti. [Ž4, str. 2, 3]

Podle výsledků rozhovoru v této oblasti byly mezi podskupinami vidět rozdíly - také širší okolí se k otcům chovalo jinak než k matkám. Pomáhali jim všem v případě potřeby, jejich situaci nijak nedramatizovali, ovšem „opuštění“ otcové byli předmětem pozitivních emocí stejně jako pomoci okolí mnohem více než matky.

3.2.5. Hodnocení střídavé péče

V této podkapitole bych ráda diskutovala názory otců a matek na institut střídavé péče. Nejprve bych zmínila to, jak vnímají termín „střídavý samoživitel“ někteří muži, dále pak postoj rodičů ke střídavé péči jako takové. Pokračovat budu otázkou dobrovolnosti výběru střídavé péče rodičem.

Dva rodiče se na začátku rozhovoru vyjádřili k tomu, co si představují pod pojmem rodič se střídavou péčí, v mém podání tedy „střídavý samoživitel, samoživitelka“. Zajímavý je názor muže M1, který prohlásil:

Je to člověk, který se dokázal vyrovnat se svými chybami z minulosti a dokázal povznést zájem svých dětí nad vlastní ješitnost, ublíženost a pomstychtivost. [M1, str. 1]

Jako zajímavý ho беру z toho důvodu, že během provádění rozhovorů jsem často narážela právě na spojení snahy o střídavou péči s touhou o sebezprosažení, projevy ublíženosti a pomstychtivosti. Zmíním se o něm ještě později.

Obecně se mi na základě rozhovorů zdá, že podle mužů je střídavý samoživitel člověk, kterému pomáhá okolí, člověk, který žádá o střídavou péči, člověk, který více kritizuje svou partnerku než ona ho. Obtížnější je určit, co si pod pojmem „střídavá samoživitelka“ představují ženy.

Jak se tedy v souhrnu a ve světle shora uvedených obecných faktorů staví rodiče ke střídavé péči jako takové? Vzhledem k tomu, že ji všichni dotazovaní a dotazované praktikují, by bylo nasnadě říct, že na ni mají kladný názor. Vezmeme-li ovšem v úvahu cestu, jakou se k tomuto způsobu porozvodové péče dostali, nemusí být odpovědi vždy jednoznačné.

Jeden člen z mužské skupiny vidí střídavou péči jako nástroj, který by mohl ženám ztížit rozhodování ohledně žádosti o rozvod:

Kdyby byla zákonem stanovena střídavá péče jako první forma výchovy dětí po rozvodu, spousta žen by si rozvod rozmyslela, respektive by se více snažila krizi manželství řešit, než připustit, že by, byť jen částečně, přišla o děti a navíc i o alimenty... a ještě by neměla jak a čím svého bývalého odkopnutého manžela vydírat. [M1, str. 3]

Tato výpověď je jako vystřižená z feministické literatury, která prezentuje manželství jako nástroj ujařmení žen. I v ní je patrný podtext omezování svobodné vůle žen pomocí legislativy. Takové omezení by samozřejmě bylo výhodné především pro muže, kteří z instituce manželství profitují obecně více než ženy (Renzetti, Curran, 1999).

Respondent č. 5 vidí přínos ve střídavé péči pro dítě i oba rodiče v případě, kdy jsou oba rodiče rozumní, umějí spolu komunikovat, a muž plní kvalitně a odpovědně svou rodičovskou roli v rodině ještě před ukončením manželství:

Když spolu dva lidé nemohou být jako partneři, chtějí se rozejít, nicméně pořád jsou rodiči a muži nechtějí přijít o tuto část svého bytí v rodině, být rodičem... Ale tyhle lidi pořád spojují děti, musejí spolu nějak komunikovat! (...) Otec se má cítit už v původní rodině odpovědný za péči o své děti, za jejich vzdělání. Samozřejmě, pokud je v rodině zvyklý přijít z práce, vzít si noviny a číst si, tak po rozchodu řekne klidně „Nazdar“ a tím to pro něj končí. [M5, str. 5]

Další muž se vyjadřuje zásadně proti střídavé péči z důvodu potřeby udržet jediný domov a jedinou autoritu pro děti, kterou před rozvodem byli oba rodiče, ale po rozvodu to může být pouze jeden z nich:

Kdyby to bylo na mně, jestli já bych do toho šel, a chtěl mít takové to striktní týden u mě a týden u ženy, nebo dva týdny u mě a dva týdny u ženy, tak bych byl naprosto striktně proti. .. proto, že děti mají mít naprosto jasno v tom, kde jsou doma, kde mají domov ... Když se lidi rozejdou, tak se rodina rozpadá, tak přestává být rodina, jedna společná autorita, jedna jediná, v mém případě jsem to já. Domov je u mě, výlučně jen u mě, a já určuju, jak budou vychovávaný, jejich hodnotovej žebříček, životní návyky. Já je připravuju na život. [M3, str. 4, 5]

Tento otec získal děti do své výlučné péče, protože bývalá žena neměla v době rozvodu finanční prostředky na to, aby se mohla o děti postarat. Na jeho vyjádření je zajímavé, že ač teoreticky proti střídavé péči brojí, v porozvodové praxi je průběh péče o děti v podstatě identický se střídavou péčí obou rodičů. Zdá se tedy, že se střídavou péčí verbálně nesouhlasí především proto, že potřebuje mít pocit, že nad životem dětí má výlučnou kontrolu on a že je „autorita“. Vyjadřuje se tak vlastně dost podobně jako ženy, které nesouhlasí se střídavou péčí, ale u těch nevznívá důvod střídavé péče ve smyslu „kontroly“. Spojení kontroly, autority a maskulinity je přitom jedno z důležitých témat ve feministické teorii. Tento konkrétní muž tedy ve skutečnosti potřebuje z časových důvodů svého zaměstnání pomoc bývalé manželky, kterou sice oceňuje, ale zároveň vyjadřuje překvapení, že je tak vstřícná. Jinak však o ní hovoří, pokud jde o mateřství, s patrným despektem.

Do této diskuse přispěl i přítel jedné z respondentek, který byl přítomen při rozhovoru. Jeho názor je, že ačkoliv formálně u soudů jsou děti svěřovány do střídavé péče pouze malému procentu rozvádějících se lidí, ve skutečnosti k ní po rozvodu dochází neformálně mnohem častěji. Rovněž zdůrazňuje, že by se sporům mezi rodiči o to, kdo bude dítě mít na starost, lépe předcházelo, kdyby byla větší vymahatelnost práva v případě, že jeden z rodičů neplní rozhodnutí soudu:

Vono se všude tvrdí, že střídavá péče je jenom pár procent. Ale to není pravda. Ono se neeviduje to, co ty lidi dělaj mimo soud. Pak by střídavé péče bylo dvacet procent. To dítě je prostě u jednoho rodiče, ale ten druhý se s ním může vidět úplně bez zábran. Jo, takže vono těch procent jak to vypadá, v praxi bude klidně ne pět procent, ale dvacet procent. Já vím, že je osmdesát procent lidí, kteří si nedělaj problémy. Ale to neošetří střídavá péče. De o to, aby ta vymahatelnost začala opravdu platit. Aby ženská, která dělá chlapovi problémy s tím, že mu nechce dávat děti, aby dostala rovnou pokutu a hotovo, a je to. A bude všecko v pořádku. Ale nevyřeší se to tím, že se nařídí střídavá péče. Ne. Toho využijou jenom takovýhle... normální lidi se domluvěj. [P in Ž1, str. 5]

Ženy obecně proti střídavé péči nejsou, i když ne ve své konkrétní situaci. Nechtějí ale, aby byla používána jako první volba při rozhodování soudu a už vůbec ne, když s ní jeden z rodičů nesouhlasí nebo když jsou mezi bývalými partnery neustálé konflikty:

Já nejsem proti střídavé péči, ale proti nastavení u soudů, aby byla soudně nařizovaná. Kdo by chtěl, aby mu soud něco nařídil, na čem se předtím nedohodli, i kdyby se nejednalo o střídavou péči (...) Oni lidi se buď domluví a pak to bude fungovat, nebo ne a pak si to dítě budou přehazovat jako horkej brambor. [Ž1, str. 6]

Respondentky, které jsou s fungováním střídavé péče vcelku spokojeny, rovněž vidí jako podmínku dobrého fungování střídavé péče rozumnost obou rodičů a jejich schopnost dohodnout se:

Protože jsme schopni spolu komunikovat a když nastane nějaký problém, tak ho řešit. A taky že oba dva jsme byli ochotni tomu něco obětovat. Když jde člověk jenom za svým, tak to taky nemůže fungovat. Je to hrozně moc kompromisů. Je to možná ještě horší než manželství (smích), protože tam jsou i ty hezčí stránky manželství, a ty prakticky věci a kompromisy se musí dělat, [Ž4, str. 5]

My to takhle praktikujem už přes deset let, a mně se to osvědčilo. Já neříkám, že to nemá vady a že je to všespasící a že se to má tak dělat kdykoli a s kýmkoli. Ale podle toho, jak to vidím já, že to přináší víc benefitů než těch záporů (...) Určitě to mělo nějaký dětský nemoci a problémy, ale pokud se to pojme rozumně, tak je to prospěch pro děti i pro rodiče. [Ž5, str. 1]

Pokud se na výpovědi podíváme souhrnně, lze konstatovat, že čtyři muži (tři respondenti a jeden muž byl přítel respondentky) se ke střídavé péči jako takové vyslovili pozitivně a proti střídavé péči obecně neměla výhrady žádná žena. Někteří zdůraznili, že střídavá péče může sloužit jako nástroj proti manipulaci jednoho rodiče druhým přes dítě a pro snížení návrhů na rozvod podávaných ze strany žen. Manipulací je zde zřejmě míněno ovlivňování dítěte jedním z rodičů v neprospěch druhého rodiče, o kterém jsem hovořila v kapitole 2.1.3.3.

Jeden respondent se stavěl k institutu střídavé péče negativně z důvodu zachování jediné autority a domova pro dítě i po rozvodu, což podle něj při oddělené výchově otcem a matkou není možné. Témata potřeby jediné domova a komunikace mezi rodiči jsou diskutována v teoretické části práce. Na jedné straně se podle některých odborníků děti dokážou adaptovat a jsou pro ně standardní dva domovy. V těchto domovech potkávají stále stejné, pro ně blízké lidi, a neztrácejí tak kontakt se širší rodinou (viz podkapitola 2.3.1 Předpoklady střídavé péče). Na druhé straně si méně adaptabilní dítě může hůře tvořit pojem domova. Nedostatek komunikace mezi rodiči jako problém pro úspěšnou střídavou péči byl v dané podkapitole také zmiňován.

Ženy oproti tomu při hodnocení principu střídavé péče kladou větší důraz na schopnost dohody a komunikace mezi bývalými partnery a nesouhlasí s tím, aby dítě bylo

svěřeno do péče stejnou měrou oběma rodičům, pokud k tomuto rozhodnutí nedošlo po vzájemné dohodě rodičů.

Dalším tématem spojeným s uchopením střídavé péče dotazovanými byla otázka dobrovolnosti výběru tohoto porozvodového uspořádání. Vzhledem k tomu, že se dobrovolně pro střídavou péči rozhodli pouze muži, vyjadřovali se k tomuto tématu jen oni. Při posouzení rozdílu vnímání dané situace v závislosti na tom, zda se pro ni rozhodl dobrovolně, či k ní byl přinucen okolnostmi, se respondenti shodli na tom, že lépe se s tímto stavem vyrovná člověk, který se pro něj rozhodl dobrovolně. Na moji otázku, zda se liší situace rodiče, jež se dobrovolně rozhodl pro změnu rodinného uspořádání od toho, kdo byl takzvaně postaven před hotovou věc, odpověděli takto:

Tak to fakt nevím, těžko můžu posoudit, ale spíše ne, [M1, str. 1]

Jestli si to myslím, tak to si myslím, že jo. Určitě jsem na tom jinak než moje bývalá žena, která jednoznačně mě postavila před svoji volbu, že odejde, [M3, str. 1]

Takže určitě je tu rozdíl v tom, když do něčeho spadnete, nebo když o něčem aktivně rozhodujete. Já jsem střídavou péči navrhl, a jsem rád, [M4, str. 1]

Vlastně nevím, protože mě ani nenapadlo, že bychom neměli střídavou péči. Je pravda, že v té době děti byly tak malé, že kdybych se ztratil z jejich života, nebylo by to tak strašné ... Ale, nikdy jsem se takovou myšlenkou vážněji nezabýval. [M5, str. 3]

Když měli dotazovaní zhodnotit, jak se vypořádali s novou situací, co jim tato životní etapa dala a vzala, většinou hovořili o větší samostatnosti a prvotním stresu, se kterým se museli po rozchodu s partnerem vyrovnat. Po určité době praktikování tohoto způsobu péče se každý z rodičů pozastavil a snažil se zhodnotit, co mu samotnému nové období života přineslo.

Muži většinou zaznamenali pozitivní pocit, který mají ze samostatného rozhodování o domácnosti:

Pro výchovu mám srovnatelné podmínky, děti mají svůj pokoj, svou postel, stůl... a tak. Vážím si daleko víc lidí, kteří mají srdce... než cokoliv jiného, [M1, str. 1]

Z počátku jsem měl porouchané nervy, ale to nebylo z péče o děti, ale z rozvodu. Ted' už je to lepší a vidím, že jsem rozhodnější víc, než když jsem chodil do práce a doma se o všechno starala žena. O všem rozhodovala, předhodila večer návrh přede mě a já jsem ho přijal. Ted' už o praktických věcech rozhoduju já a docela mi to dělá radost. Mám ze sebe dobrý pocit (smích), [M4, str. 3]

Přemýšlel jsem o tom a je pro mě jednoznačně pozitivní. Nevidím v tom nic, o co by mě to ochudilo, a pozitivní v tom vidím to známé rčení: Co Tě nezabije, to Tě posílí. To funguje v mém životě běžně a tady to zafungovalo mimořádnou silou. Nenašel bych srovnatelnou životní situaci, která by mě nakopla tak, jako tahle. Nabilo mě to neuvěřitelnou energií, jako, prostě takový množství energie jsem v sobě neměl nikdy. Já si připadám jako člověk, kterej co si zamane, tak to dokáže. Že naprosto všechno zvládnou. Paradoxně děkuju svý bejvalý ženě za to, že mě do toho dostala, protože takovejhle impuls jsem nikdy v životě nedostal. [M3, str. 1, 5]

Některé ženy zmínily pozitivum časového rozvrhu střídavé péče o děti:

Mám jiný starosti, cítím se volnějši. Tohle mi to nové řešení přineslo pozitivního. Zatím si užívám kamarádky, mám volno na svoje věci, ale i tak toho času nemám moc, [Ž3, str. 3]

Neměla jsem problém s tím, že týden jsem bez dětí a týden máma na plný úvazek (...) Já žiju dva životy. Na jednu stranu jste svobodný a nezávislý, nemáte tam ten tlak biologickéjch hodin, že si užívám a kdy budu mít děti, protože víte, že za týden budete zase mít děti u sebe a nebude sama. S dětma je pořád co řešit. Mně se nikdy ani nestejskalo. Spíš ten tejdén byl krátkej, abych do toho vecpala všechny svoje aktivity, kosmetiku, kadeřníky, koně, návštěvy s kamarádkama, televizi, a všechno, na to je tejdén ... krátkej. A pak ten tejdén nechci nikoho jinýho moc vidět, věnuju se dětem, nepotřebuju nikam moc chodit. Takže je to pozitivní v tom, že si prožiju všechno, co chci a potřebuji, děti vidím, že jsou taky spokojený, daří se jim. [Ž5, str. 5]

Kromě toho ovšem ženy pociťovaly vyčerpání z neustálých pútek s bývalým manželem:

Já sem vždycky byla plná aktivity a něco jsem organizovala. A teď, jsem vybitá, bez energie, každej tejdén chodím buď k soudu nebo na sociálku nebo mluvím s policajtama, pak mám pořád mejly nebo smsky typu Předvolání k soudu od pana XY. Změnilo mě to. [Ž1, str. 6]

Jedna žena zmínila smutek během doby, kdy nemůže být s dětmi:

Na druhou stranu cítím, že mi za chvílku bude smutno (...) Mám pocit, že jsem mimo rodinu. Já si trochu oddechla, že to není jako v manželství všechno na mně. Ale děti jsou smysl života, že jo. Když s nimi člověk není, je mimo. [Ž3, str. 3, 4]

V rozhovorech ženy více refletovaly negativní dopady rozvodu. To odpovídá teorii, podle které by ženy měly více tematizovat to, že se něčeho musely vzdát, jsou více nejisté a pochybující o svých schopnostech. Vyjádření repospondenta číslo 3, že ho situace nabíla neuvěřitelnou energií je v souladu s prací Hetenringtona a Kellyho (2003) zmíněnou v teoretické sekci 2.1.3.1 Rozvod, podle které pro některé muže rozvod představuje impuls, díky kterému v sobě objeví skryté schopnosti a začnou se více zajímat o děti.

U mužů je hlavním výrazem dobrá schopnost vyrovnat se s problémy, které před ně život postavil, jsou na své vypořádání se s nimi hrdí; více v následující podkapitole 3.2.6. Diskursivní rozdíly mezi otci a matkami.

Během rozhovorů se stalo, že jsem získala informace, které na první pohled neměly se střídavou péčí mnoho společného, nicméně byly pro mne zajímavé z obecného pohledu. Například k rozhovoru s mužem č. 5 jsem přistupovala zpočátku jako k zisku informací o probírané problematice obohacenému o zkušenosti ze zahraničí, protože muž je holandské národnosti. Během hovoru jsem ovšem zjistila, že kromě porovnání vztahu české a nizozemské společnosti ke střídavé péči a rozvedeným rodinám se objevily další zajímavé skutečnosti o tamním školském systému, který na druhou stranu rodičům ztěžuje skloubení práce a péče o dítě. Dotazovaný velmi chválil český školský systém a fungování družiny. Rovněž jsem zaznamenala, i přes dvacetiletý pobyt muže v České republice, jak rozdílný názor má na komunikaci rodičů oproti ostatním respondentům. Domnívám se, že je to z velké části dáno delší dobou fungování střídavé péče v jeho případě oproti ostatním (jak on sám říká „*Vztah musí krystalizovat*“) a zkušeností s fungováním střídavé péče v jeho mateřské zemi.

3.2.6. Diskurzivní rozdíly mezi otci a matkami

Při analýze rozhovorů jsem kromě obsahové stránky týkající se názorů mužů a žen na mnou pokládané otázky rovněž zkoumala jazyk, jakým se jednotliví rodiče vyjadřovali, respektive odlišnosti jazyka, jaký dotazování a dotazované používali a které mohly odrážet jejich osobitý způsob chápání a porozumění skutečnosti, jejich vztahování se ke světu, k sobě samému (Zábrodská, 2009). Podle Zábrodské (2009) rozdílnou diskursivní dynamikou vystupuje genderová identita dotazované, dotazovaného, která je pokaždé jinak formulovaná v souvislosti s diskutovanou situací. Provedla jsem tedy menší obsahovou analýzu každého rozhovoru. Poté jsem její výsledky vsadila do kontextu ostatních rozhovorů a došla k následujícím závěrům, které je však třeba brát pouze jako orientační a potřebovaly by systematictější zpracování na větším vzorku výpovědí:

Muži častěji tematizovali nezávislost a samostatnost; vyjadřovali se v metaforách mužskosti, maskulinity (plnění úkolů, zatínání zubů, boj, překonávání překážek, umění poradit si sám)¹³. Muži se takto vyjádřili 10krát, žena pouze jednou, a to ve spojení se svým bývalým manželem: „*dokážu si to zařídit*“ [M1, str. 1], „*spousta mužů absolvovala taková dlouhá a ponižující martyria*“ [M1, str. 4], „*já sám si tvořím úkoly*“ [M3, str. 1], „*to беру tak*

¹³ Výrazy odpovídající tematizovanému problému jsem zdůraznila podtržením.

trochu furiantsky: Od člověka, kterým pohrdám, nečekám a nechci nic“ [M3, str. 5], „*Já si připadám jako člověk, ktorej co si zamane, tak to dokáže. Že naprosto všechno zvládnou*“ [M3, str. 5], „*Je na sebe hrdý, jak to zvládá*“ [Ž3, str. 2].

V některých případech byl tento projev maskulinity posilován okolím (lítost, obdiv). Výrazy s tímto podtextem použili muži 5x, ženy se takto nevyjádřily: „*Moje přítelkyně se mnou souhlasí a je jakoby hrdá na to, že to s dětmi zvládám*“ [M4, str. 2], „*jediný, co si cením na bývalé ženě, že to bere tak, že se mě ptá, jestli nepotřebuji pomoci*“ [M3, str. 1], „*Spousta lidí mi fandilo, převážně z vrstevníků, vrstevnic, žen, matek*“ [M1, str. 2]

Ženy oproti tomu více popisovaly vlastní emoční stavy spojené s rozvodem. Napočítala jsem 10 výrazů podobného druhu : „*já jsem byla tak zoufalá*“ [Ž1, str. 4], „*já jsem v té době byla troska, z toho rozchodu jsem byla na mraky*“ [Ž5, str. 3], „*protože já jsem jednu chvíli opravdu měla obavy*“ [Ž4, str. 1], „*já se pak cítím taková odstrkovaná*“ [Ž3, str. 2], „*na mě opravdu všechno padalo*“ [Ž3, str. 3], „*abych tam byla pod nějakým tlakem*“ [Ž3, str. 3], „*jsem byla tak trochu mimo, měla jsem černý myšlenky*“ [Ž3, str. 3], „*mi za chvíli bude smutno*“ [Ž3, str. 3]. U muže jsem podobné vyjádření zjistila 4x: „*zahrály nervy*“ [M3, str. 3], „*tak je mi hodně smutno*“ [M1, str. 3], „*takže jsem všechno viděl černě*“ [M4, str. 3].

Muži častěji hovořili o konkrétních ženách záporně či implikovali negativní hodnocení třetích osob, napočítala jsem 20 příkladů: „*pokud je vztah k mé ženě, tak je to vztah naprostého a hlubokého pohrdání (...)* Je to *zločinec* a jako zločinec *nemá co mít nárok* na to mít děti“ [M3, str. 5, 6], „*moje bývalá žena je velmi prchlivá*“ [M3, str. 1], „*syn na mámu nahlíží s hlubokým despektem*“ [M3, str. 3], „*mámu tvrdě přehlíží*“ [M3, str. 3], „*špatně vychoval dceru*“ [M3, str. 4], „*co se mých přátel týče, tak oni ji naprosto jednoznačně odsuzují*“ [M3, str. 4], „*k matce zpravidla nechce*“ [M1, str. 2], „*máma by měla platit dluhy, který neplatí*“ [M3, str. 3], „*nevlastní matka nebyla dobrý člověk, já ji zažil, opravdu děsná osoba. Znáte takové ty pohádky o macechách, tak tohle byla přesně ta macecha*“ [M5, str. 4], „*když mi holčička ve věku dvaceti let začne vysvětlovat (...)* tak bych ji s prominutím nejrádši *nakopal*“ [M3, str. 5].

Muži se také často vyjadřovali s negativním podtextem o ženách obecně. Nalezla jsem v rozhovorech s nimi 10 odpovídajících termínů. Vybírám: „*spousta žen by si rozvod rozmyslela, respektive by se více snažila krizi manželství řešit, než připustit, že by přišla o děti a navíc i o alimenty...a ještě by neměla jak odkopnutého manžela vydírat*“ [M1, str. 3], „*žena,*

kteřá je natolik nezodpovědná, že odejde od dvou malých dětí, tak je naprosto jednoznačný, že děti takovou ženu nepotřebují, ale ještě ke všemu jim takovéhle matka škodí“ [M3, str. 6].

Ženy se vyjadřovaly o mužích také poměrně negativně, i když v méně intenzivních výrazech. Objevila jsem 8 tomu odpovídajících výrazů pro jednotlivé muže ze strany žen : „Když mu řeknu Tak se sejdeme, tak to odmítne“ [Ž1, str. 3], „můj bejvalej, ať má chyb kolik chce, a že jich má spoustu, pro který jsem ho reklamovala“ [Ž5, str. 4], „on prostě pořád vyhrožuje něčím“ [Ž1, str. 1], „začal strašným způsobem vyhrožovat, že mě dostane do blázince, že mě dostane do vězení. Že mě totálně zničí, že je to smyslem jeho života“ [Ž1, str. 1], „cítí se nepostižitelný“ [Ž1, str. 4], „on sám by s něčím takovým, že by sám zaplatil, nepřišel“ [Ž5, str. 4] a 7 výrazů pro muže obecně. „A mají ještě jednu společnou věc, ty lidi [muži z organizací za práva otců], sou v podstatě zbabělí“ [Ž1, str. 3], „sprostěj hulvát asi ne“ [Ž3, str. 3], „tyhle ty lidi [typu jejího manžela] pak jsou psychicky stabilní, protože nemaj špatný svědomí z toho, co dělaj“ [Ž1, str. 2], „ti chlapi, co se toho chytli, že to je průšvih. Že tomu dělaj jenom medvědí službu, protože to prezentuj takovým způsobem, který není přijatelný pro většinové obyvatelstvo, je to takové militantní. To jsou podle mě typy lidí, co jsou hodně konfliktní“ [Ž4, str. 4]. Jednou se takto vyjádřil o mužích z organizací za práva otců také přítel respondentky číslo 1: „aby mohli manželku dál terorizovat“ [P1, str. 5].

Některé respondentky zmínily velmi důležitou věc, a tou je domácí násilí (3x): „byl takovej jako agresivní, ztratil takový ty emoční... bariéry“ [Ž1, str. 3], „jeho bývalá žena, ta má z něho strach (...) Je to zastrašování“ [Ž1, str. 3]. Muži o domácím násilí nehovořili ani jednou.

Na druhou stranu, o opačném pohlaví se muži i ženy vyjadřovali také pozitivně, a to vždy o konkrétní osobě. Muži takto hovořili 3x: „jsou na ni hrdí, mají ji rádi“ [M5, str. 2], „moje bývalá žena byla benevolentnější“ [M4, str. 1], „čeho si cením na bývalé ženě“ [M3, str. 1]. Ženy byly v tomto ohledu rozhodně štedřejší (nalezla jsem 15 výskytů podobných termínů): „Vojtěch je tak dobrej, že si je vzal částečně k sobě a hodně mi tu situaci ulehčil, hodně mi tím pomohl“ [Ž3, str. 1], „Vojta není špatnej“ [Ž3, str. 3], „Můj muž si našel bydlení poblíž, protože chtěl být blízko dětí. Takže tomu všechno přizpůsobuje“ [Ž4, str. 1], „On se našťestí zapojoval hodně, do péče o děti hlavně“ [Ž4, str. 1], „oba dva jsme byli ochotni tomu něco obětovat“ [Ž4, str. 4], „I kdyby provedli, co chtěli, tak je bude vždycky mít rád a udělá pro ně všechno na světě“ [Ž5, str. 5], „Určitě to od něj byla jistá oběť, velký rozhodnutí (...) pro něj to má zásadní dopady osobního i finančního rázu“ [Ž5, str.1], „jako otce svých dětí ho fakt respektuju, (...) je lepší (...) On je bývalý manžel takový, ne tak striktní jako já“ [Ž5, str 4, 5].

Z rozhovorů vyplynula také další zajímavá věc, a tou byla role jiných žen jako pečovatelek (nalezla jsem 11 příkladů): „Bratr má přítelkyni (...), tak občas pomůže“ [Ž3, str. 2], „Maminka se mnou nebydlela, měla svoje bydlení, ale občas tam přespávala“ [Ž5, str. 3], „oni [rodiče], říkali, abych si děti vzala k sobě, že mi s tím pomůžou“ [Ž3, str. 1], „ona po svém rozvodu se o mě starala sama. Prostě to tak vzala a pomáhala mi“ [Ž5, str. 5], „občas pomůže, o prázdninách, moje máma“ [M4, str. 1], „protože velmi brzy přijela (...), abychom se společně starali o děti“ [M5, str. 3], „Oba synové ji berou jako další mámu, i když není jejich opravdová matka“ [M5, str. 4], „Můžu ho dát k mámě“ [Ž3, str. 1], „samozřejmě se neobejdu bez občasné pomoci babiček“ [M1, str. 1]. Ve dvou případech respondenti zmínili také muže, ale buď v rámci obecného označení „rodiče“, nebo nespécifického označení podpory: „S péčí mi ale jinak pomáhají mí rodiče.“ [M1, str. 1], „tchyně a tchán se teď už chovají normálně, snaží se mně s dětma pomáhat“ [M3, str. 4].

V některých rozhovorech zazněly z úst respondentů/tek výrazy odpovídající genderově stereotypnímu myšlení (například, že nějaké práce jsou ženské a jiné mužské, že se někdo více hodí (biologicky) na něco atd). U mužů by takovému myšlení odpovídalo 13 příkladům, u žen pak bylo možné je nalézt v pěti vyjádřeních: Názor respondenta č. 3 je přímo identický s tezemi zmiňovanými Dudovou (2005) v této práci sekce 2.3.3.1, podle nichž společnost očekává od matky hlavně roli pečovatelky, od muže pak finanční zajištění rodiny. Dotazovaný pak svými větami jakoby dokládal sympatie s esencialistickými teoriemi, podle nichž je chování lidí ovlivněno hlavně jejich biologickou podstatou. Lidé tyto fráze používají, ačkoliv je často svým životem mohou popírat: „Matka podle mě nemá právo odejít v žádném případě od dětí“ [M3, str. 4], „já nevěřím na ty postmoderní bláboly, že žena a muž jsou si podobní. Jsou to v podstatě dva odlišné živočišné druhy“ [M3, str. 4], „jsou rozděleny role mezi samcem a samicí“ [M3, str. 6], „když ona má mateřskou dovolenou proto, aby ji stoprocentně věnovala dětem. Respektive já jsem jí nebránil, když chtěla cvičit, nebo si zajít s kamarádkami kamsi, tak jsem jí vyhověl, nicméně jsem neviděl nejmenší důvod, proč když je na mateřské, by to mělo být napůl, ne, moje role byla v něčem jiném, to je žít rodinu a taky to, co je ještě z doby patriarchální, to je že já bych měl být ten, kdo zaštiťuje rodinu zvenku. To znamená zařizovat, aby vše fungovalo, ale ne směrem dovnitř“ [M3, str. 2], „žena doma na mateřské a veškeré výdaje na domácnost šly z její kapsy“ [M4, str. 1], „jsm chlap, dokážu se bavit s dospělým chlapem jako rovný s rovným“ [M4, str. 4], „Co se týče citu, je rodič nenahraditelný“ [Ž3, str. 3], „děti jsou smysl života“ [Ž3, str. 3], „vazba na biologické rodiče, na tátu a mámu, je tak silná, je prostě nezpochybnitelná“ [Ž4, str. 3], „nejdůležitější jsou táta a máma“ [Ž5, str. 3].

V souhrnu používali muži častěji expresivní jazyk než ženy. Objevily se v jejich rozhovorech výrazy typu „naprostý nesmysl a zločin spáchaný na dětech“ [M1, str. 1], „stokrát smyšlená lež“ [M1, str. 3], „předhodila večer návrh přede mě“ [M4, str. 3]. Násilný expresivní jazyk místy zavánějící sexismem vyznával obzvláště respondent číslo 3: „holčička ve věku dvaceti let (...) bych ji s prominutím nejradši nakopal. (...) Jestli tahle holčina po gymnplu absolvovala nějaký rychlokurs o tom, co je to zájem dítěte, ta nerozumí naprosto ničemu.“ [M3, str. 1], „že by ji nejradši viděly dva metry pod zemí (...) já to беру taky tak, jako zločin, odejít od dětí“ [M3, str. 4], „naprostý blábol (...) naprostý diletantí (...) postmoderní bláboly“ [M3, str. 5], „Je to zločinec, oni z ní vychovali, omlouvám se, zrůdu“ [M3, str. 6]. Z rozhovorů se ženami bych vybrala „sprostej hulvát asi ne“ [Ž3, str. 3], „dělají jenom medvědí službu“ [Ž4, str. 4], „bud'to všechno, nebo nic“ [Ž4, str. 5],

Během rozhovorů bylo tedy možné pozorovat u obou skupin některé formulace odpovídající typicky mužským nebo ženským zvyklostem chování a vyjadřování. Tyto projevy jsou charakteristické pro genderové stereotypy dané socializací v dané společnosti a shodují se s informacemi uvedenými v teoretické části práce (viz podkapitola 2.2.1. Genderové odlišnosti mateřství a otcovství). Jednalo se o mužské vyjadřování samostatnosti, nezávislosti, používání metafor mužskosti typu boj, připravenost, tvorba úkolů, furiantství, a podobně. Ženy častěji vyjadřovaly pocity jednání v zájmu dítěte, vnímání vlastních nedostatků. Obecně bylo vidět, že ženy (z rodiny i z okolí) jsou jak respondenty, tak respondentkami mnohem častěji pověřovány funkcí pečovatelek o děti než muži (opět odraz náhledu společnosti na rozdílné role mužů a žen v rodině zmiňované v podkapitole 2.2.1). Muži se o ženách obecně i konkrétně vyjadřovali podobně negativisticky jako ženy o mužích, ale jejich výrazy byly ostřejšího charakteru, měli expresivnější ráz. Zajímavé bylo zjištění, že zatímco muži se při nazývání žen obecně zaštiťovali slovy jako žena nebo matka, u žen to byla slova muži, chlapi a lidi. U žen tedy automaticky při hovoru o mužích vyskakovalo spojení muž – člověk (nikoli muž – otec), zatímco muže více místo spojení žena – člověk napadalo spojení žena – matka.

2.1.2 Shrnutí analýzy rozhovorů

První část rozhovorů se týkala praktických aspektů střídavé péče. Vyplynula z nich organizační náročnost vzhledem k harmonizaci faktorů jako délka pobytu dítěte u rodiče, vzdálenost bydlišť otce a matky, plánování společných akcí, rozdílná pravidla fungování každé domácnosti. Z rozhovorů vyplynula zásadní důležitost vzájemné komunikace rodičů a

schopnosti interaktivně rozhodovat společně o každodenních problémech spojených s péčí o děti.

Druhá část rozhovorů byla zaměřená na rozhodování o střídavé péči, které může být ovlivňováno společností. O střídavou péči převážně žádali muži a ženy buď s tímto uspořádáním souhlasily, nebo akceptovaly nařízení soudu popřípadě návrh bývalého partnera. Zvýšená snaha mužů o tuto péči byla spojena v některých případech s nátlakem, který muži na své partnerky vyvíjeli s cílem dosáhnout dané porozvodové uspořádání. Důvody nesouhlasu žen se střídavou péčí byly převážně pochybnosti o kvalitě výchovy prováděné otcem. Z rozhovorů bylo vidět, že téma střídavé péče je poměrně citlivá záležitost, které se politici dostatečně nevěnují a dotazovaní/dotazované by uvítali větší snahu toto téma řešit.

Byly diskutovány tři hlavní vlivy společnosti na rozhodování: soudy, odbory sociální péče a média. Ženám se nelíbilo zřetelné vymezení pravomocí mezi soudem, odborem sociální péče a psychologem. O problémech při soudním řízení hovořily víc ženy než muži; zmiňovaly mimo jiné stereotypní názory soudců při řešení sporů a nesnadnost dokazování domácích konfliktů mezi partnery. S fungováním odboru sociální péče nebyli spokojeni ani muži, ani ženy. Na psychologické posudky nahlíželi muži a ženy rozdílně. Muži uznávali vyjádření odborníka v dané problematice za směrodatné, zatímco ženy častěji pochybovaly o důvěryhodnosti těchto posudků.

Rozdíly byly viditelné také v náhledu mužů a žen na organizace hájící zájmy otců. Ženy pak měly na rozdíl od mužů vesměs negativní názor na to, jak tyto organizace zájmy otců hájí – byly podle nich příliš konfliktní. Rovněž ženy nesouhlasily s tím se soudním svolením v případě, kdy se střídavou péčí nesouhlasí jeden z rodičů.

Poslední součástí společnosti ovlivňující rozhodování o střídavé péči byla média. Pro ženy ani pro muže nebyla média dostačujícím a praktickým zdrojem informací o střídavé péči. Výjimku v tomto tvořil Internet, pomocí něhož se mohou podle názoru žen dozvědět více než kde jinde o zkušenostech se střídavou péčí; pro některé muže byl Internet možností, jak si založit si blog nebo aktivně přispívat do diskusí o střídavé péči.

Vliv na rozhodování o střídavé péči mohl mít také názor rodiče na to, zda dítě nutně potřebuje mít v rodině mužský a ženský model. Muži se převážně domnívali, že biologičtí rodiče nemusejí být vzory pro dítě v rodině, jsou zastupitelní kýmkoli jiným, kdo dokáže plnit danou roli a má k dětem vztah. Tento názor sdílely také ženy; na rozdíl od mužů ale více tematizovaly otázku citu, a potřeby dítěte sdílet v zkušenosti z každodenních kontaktů mezi mužem ženou, nejen oddělené vzory muže a ženy. Z některých pojetí dotazovaných bylo vidět

postoje typické pro biologický determinismus, podle něhož jsou biologičtí rodiče nenahraditelní.

Třetí část rozhovorů zahrnovala materiální stránku střídavé péče. Zde se zdálo, že lépe na tom byli muži než ženy. Jednak nebyli tak omezeni, pokud šlo o zaměstnání, lepší se ale zdála být také jejich finanční situace. Důležitá byla otázka výživného a neformálního „výživného“, kdy se ukázaly rozpory ve výpovědích některých bývalých partnerů v náhledu na vzájemné vyrovnání nákladů na péči o děti. Tyto rozpory jsou oficiálně problematické, protože při stanovování výživného se počítá s jistou dávkou neformální komunikace mezi rodiči, která ovšem v reálu může chybět.

Čtvrtá část rozhovorů byla zaměřena na prozkoumání sociálních faktorů, které ovlivňují prožívání střídavé péče matkami a otci. Zde bylo vidět, že pro vnímání střídavé péče obecně dotazovanými byl genderový aspekt méně podstatný než faktor, zda došlo k dohodě mezi rodiči na tomto druhu porozvodového uspořádání a zda byli schopni spolu komunikovat.

Jedna respondentka zmínila výhodu stejnoměrné porozvodové péče o děti, kdy pro hovory o jejich dětech je pro matku jejich otec nejvhodnější člověk, což může fungovat pouze v případě, kdy komunikace mezi bývalými partnery není plná ublíženosti a neochoty ustoupit ze svých nároků.

Muži častěji hledali viníka rozpadu manželství v původní rodině své manželky a jeden z dotazovaných viděl ve své původní rodině inspiraci k zažádání o střídavou péči. Původní rodinné prostředí pak některé ženy také považovaly za důležité za své pozdější chování.

Při analýze vlivu rodiny se zdálo, že ohledně praktické pomoci jsou to muži, kdo více mluví o tom, že jim okolí pomáhá. Blízké okolí více naopak kritizuje za střídavou péči více ženy. Zásadní rozdíl bylo vidět v reakcích prarodičů, kdy většina otců byla podporovaná, naopak většina matek zavrhaná. Podle výsledků rozhovoru v oblasti vlivu širšího okolí byly mezi podskupinami vidět stejné rozdíly. Obecně pak bylo vidět, že ženy jsou jak respondenty, tak respondentkami mnohem častěji pověřovány funkcí pečovatelek o děti než muži. Takovéto hodnocení zapadá do obrazu maskulinity a feminity vyjádřeného genderovou teorií.

Pátá část analýzy rozhovorů se týkala hodnocení střídavé péče ve světle shora uvedených faktorů. V rozhovorech ženy více reflektovaly negativní dopady rozvodu, větší nejistota a pochyby o vlastních schopnostech. U mužů byla hlavním výrazem dobrá schopnost vyrovnat se s problémy, které před ně život postavil. Toto genderové rozdělení se projevilo také v následující podkapitole Diskursivní rozdíly mezi otci a matkami.

V ní bylo možné pozorovat u obou skupin některé formulace odpovídající typicky mužským nebo ženským zvyklostem chování a vyjadřování. Jednalo se o mužské vyjadřování samostatnosti, nezávislosti, používání metafor mužskosti. Ženy častěji vyjadřovaly pocity emocionální nestability. Opět bylo vidět, že ženy (z rodiny i z okolí) jsou jak respondenty, tak respondentkami mnohem častěji pověřovány funkcí pečovatelek o děti než muži. Muži se o ženách obecně i konkrétně vyjadřovali podobně negativisticky jako ženy o mužích, ale jejich výrazy byly ostřejšího charakteru, měli expresivnější ráz a byly častější. Zajímavé bylo zjištění, že zatímco muži se při nazývání žen obecně zaštiťovali slovy jako žena nebo matka, u žen to byla slova muži, chlapi a lidi.

4. ZÁVĚR

Snahou mé diplomové práce bylo zhruba zmapovat situaci rodičů starajících se po rozvodu o své nezletilé děti formou střídavé péče v České republice s přihlédnutím k potenciálně rozdílným zkušenostem matek a otců. Téma jsem si vybrala pro jeho vysokou aktuálnost a přetrvávající malou pozornost, která je mu ve veřejném prostoru věnována, přestože z oblastí politické, neziskové, odborné i laické vycházejí čas od času hlasy kritizující problémy spojené s výběrem porozvodového uspořádání péče o děti dopadající negativně na rodiče, kteří se rozvádějí, i na jejich potomky. Hlavním cílem bylo porovnání situace těchto matek a otců, odкрыtí některých obtížností, s nimiž se setkávají v neúplné rodině po rozvodu, analýza jejich reakcí na tyto obtíže.

V analýze rozhovorů jsem faktory, které by mohly ovlivňovat prožívání „střídavého samoživitelství“, rozdělila na pět kategorií: praktické aspekty střídavé péče, rozhodování o střídavé péči, materiální a sociální vlivy a pojetí institutu střídavé péče dotazovanými obecně; kromě toho jsem analyzovala genderové diference vyplývající z rozhovorů.

V oblasti rozhodování o střídavé péči byly diskutovány tři hlavní vlivy společnosti: soudy, odbory sociální péče a média. Všechny tyto vlivy obě skupiny kritizovaly. Zajímavý byl rozdílný pohled mužů a žen na psychologické posudky, které muži považovali za směřodátne, zatímco ženy častěji pochybovaly o jejich důvěryhodnosti.

Z rozhovorů vyplynula velká organizační náročnost střídavé péče, pokud jde o sladění délky pobytu dítěte u rodiče, vzdálenosti bydlišť otce a matky, plánování společných akcí, rozdílných výchovných metod každé domácnosti. Tento aspekt je však zřídka zmiňován v rámci veřejných diskusí o střídavé péči, ačkoliv se zdá být jedním z klíčových. V této souvislosti byla zdůrazňována zásadní důležitost vzájemné komunikace mezi rodiči a jejich schopnost spolu interaktivně rozhodovat o každodenních problémech spojených s péčí o děti. Zdaleka ne všechny dvojice, které jsem studovala, však měly bezproblémovou komunikaci.

V materiální oblasti byly vidět zřejmé rozdíly ve zkušenostech mužů a žen co se týče názoru na výživné a „neformální“ výživné. Zde se ukázaly i rozpory ve výpovědích některých bývalých partnerů v náhledu na vzájemné dorovnávání nákladů spojených s péčí o děti. Tento problém se hlavně v oblasti neformálního výživného nestanovovaného soudem dá těžko vyřešit, protože už při rozhodování soudu o porozvodové péči se počítá s určitou hůře postižitelnou morálkou a odpovědností rodičů.

Čtvrtá část rozhovorů byla zaměřena na prozkoumání sociálních faktorů, které ovlivňují prožívání „střídavého samoživitelství“ matkami a otci. V této kategorii faktorů bylo vidět, že pro vnímání střídavé péče dotazovanými byl důležitější aspekt dohody mezi oběma rodiči než to, zda se jednalo o ženu, či muže. Rodiny i širší okolí rodičů ovšem vykazovaly markantní rozdíly ve vztahu k mužům a ženám. V souladu s tím, co víme o genderových dynamikách, byla většina otců okolím podporovaná a naopak většina matek byla za to, že o děti pečují střídavou formou, kritizovaná. Obecně pak bylo vidět, že ženy jsou jak respondenty, tak respondentkami mnohem častěji pověřovány funkcí pečovatelek o děti než muži.

Pátá část rozhovorů se týkala hodnocení střídavé péče dotazovanými ve světle shora uvedených faktorů. Ženy více hovořily o negativních dopadech rozvodu, měly větší pochybnosti o správnosti kroků, které podnikají, zatímco muži byli převážně hrdí na vyrovnávání se s problémy spojenými se střídavou péčí. Tato zjištění se opět zdají být ve světle feministické teorie předvídatelná, ale přesto je nutné je empiricky ověřit v kontextu střídavé péče.

Při výzkumu dané problematiky jsem se poprvé setkala s osobními názory rodičů pečujících o děti střídavou formou (do té doby jsem osobně neznala žádného). Na jedné straně mi to pomohlo porovnat si mé názory na danou problematiku, na druhé straně jsem objevila některé pro mě do té doby skryté slabiny ekonomického a sociálního systému naší společnosti (výživné, zaměstnání, odbor sociální péče), význam vlivu okolí na vnímání situace jednotlivcem a obecně stále přetrvávající stereotypní myšlení mužů o ženách a žen o mužích ukryté „mezi řádky“ rozhovorů.

Vzhledem k mým možnostem a rozsahu diplomové práce jsem téma zkušeností rodičů s praktikováním střídavé péče neobsáhla šířeji, takže pro jeho důkladné zmapování by bylo vhodné se mu nadále a podrobněji věnovat. Domnívám se, že otázka vlivu psychologických posudků na hodnocení celého procesu porozvodové péče o děti by byla zajímavé téma pro samostatnou bakalářskou či diplomovou práci. Dalším námětem vhodným k hlubšímu prozkoumání by bylo téma vlivu organizací obhajujících práva otců na rozvodové řízení a změny v právní oblasti Občanského zákoníku. Rovněž by bylo podnětné porovnat názory na porozvodové uspořádání péče o děti cizinců - rodičů žijících v České republice delší dobu, a českých rodičů, včetně porovnání četnosti vyjádření genderových stereotypů, aby se zjistilo, jak hluboce jsou tyto stereotypy dané národností (pokud by se podařilo zajistit dostatečný počet dotazovaných).

Když se dnes ohlédnu zpět na svou práci, vidím, že působí poměrně popisně, což je myslím proto, že jsem zpracovávala téma, které je v českém kontextu prakticky neprobádané. Částečně se na tom asi podepsalo i to, že jsem byla limitována také počtem rodičů, které jsem byla schopna získat pro rozhovory. Přesto jsem se snažila naznačit některá propojení dat a teorie i možné směry dalšího bádání, které má práce myslím odhalila. V každém případě to pro mne byla poučná zkušenost. Jsem ráda, že jsem si vybrala právě tohle téma. Mimo jiné jsem získala kontakty na rodiče v situaci podobné té mojí, stejně jako jsem si rozšířila povědomí o společenské situaci týkající se střídavé péče (projednávání novely Zákona o rodině a do něj zapojené státní i nestátní instituce).

5. POUŽITÁ LITERATURA

Bayerová, Zuzana. 2007. *Výchova jedním rodičem*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.

Bimková, Zdena. 2008. *Střídavá výchova ano, nebo raději ne?* Praha: Psychologie dnes č. 3/08.

Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Coffey, Amanda; Atkinson, Paul. 1996. *Making sense of qualitative data*. London: SAGE Publications.

CVVM, 2003. *Srovnání postavení mužů a žen na trhu práce*. Tisková zpráva, Sociologický ústav AV ČR.

ČSÚ, 2008. *Porodnost* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 22. 3. 2011]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/B900435612/\\$File/400708a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/B900435612/$File/400708a4.pdf)>

ČSÚ, 2008. *Rozvodovost* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>

ČSÚ, 2010. *Stav a pohyb obyvatelstva v roce 2010* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 1. 4. 2011]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/4E0030CE04/\\$File/400110q441.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/4E0030CE04/$File/400110q441.pdf)>

ČSÚ, 2010. *Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2009* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 29. 3. 2011]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/8F0039EF69/\\$File/400710a3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/8F0039EF69/$File/400710a3.pdf)>

Doporučující tabulka pro stanovení výše výživného. 2010. Praha: tisková zpráva Ministerstva spravedlnosti.

Doválelová, J. 2004. „Maminka + tatínek = mamínek; mediální obraz mužů na rodičovské dovolené.“ in *Gender, rovné příležitosti, výzkum 4*: str.12-14.

Dudová, Radka. 2004. *Genderové aspekty rozchodu manželství*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 4/2004: str.9-14.

Dudová, Radka. 2005. *Být hlavou „neúplné“ rodiny*. Praha: SOÚ AV ČR.

Dudová, Radka, Hastrmanová, Šárka. 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: SOÚ AV ČR.

Dudová, Tereza, 2005. *Společná a střídavá péče*. Praha: SOÚ AV ČR.

Ehrenberger, Marion, Hunter, Michael. 1996. *Shared parenting agreements after marital separation*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol. 64, No. 4, p. 808-818

Evropská Komise. 2009. *EU zahajuje kampaň proti rozdílným v odměňování žen a mužů* [online]. Brusel: EK IP/09/341 [cit. 1. 3. 2011]. Dostupné z : <europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/341&format=PDF&aged=0&language=CS&guiLanguage=en>

Fafejta, Martin. 2004. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovaný: Jan Piszkievicz.

Fórum 50 %, 2011. *Střídavá péče – situace v ČR*. [online], [cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <<http://padesatprocent.cz/cz/zpravodajstvi/stridava-pece-situace-v-cr>>

Gardner, R. A. 2001. *Parental Alienation Syndrome (PAS): Sixteen Years Later*. In *Academy Forum* 45 (1): str. 10–12.

Gejdoš, Peter. 2009. Jsou rozvedení otcové při svěřování do péče diskriminováni? Brno: MU, Filosofická fakulta.

Giddens, Anthony. 2000. *Sociologie*. Praha: Argo.

Guba, Egon G., Lincoln, Yvonna. S. 2005. *Competing Paradigms in Qualitative Research* In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research*, str. 105-116. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Havelková, Barbara, Cidlinská, Kateřina. 2011. *Genderové aspekty neúspěchu českých návrhů zákonů upravujících náhradní výživné na dítě*. Praha. Článek v časopise Gender, rovné příležitosti, číslo 1/11, str. 60-73.

Haderka, J. 1998. Rozvod a rozvodové řízení od účinnosti zákona č. 91/1998. Praha: Právní praxe, ročník 1998, číslo 6

- Havelková, Hana. 2007. *Problém takzvané harmonizace: Náprava „nezamýšlených důsledků“ moderní společnosti*. Příspěvek v publikaci *Cesty labyrintem*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hašková, Hana, Pomahačová, Jana. 2006. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hetherington, Mavis E., Kelly, John. 2003. *For Better or for Worse. Divorce Reconsidered*. New York: Norton.
- Hlavínová, Hana. 2009. *Následky rozvodů rodin s nezletilými dětmi – střídavá a společná péče*. Nepublikovaná bakalářská práce. Brno: FHS UTB Zlín, Institut mezioborových studií.
- Höhne, Sylva a kol., 2010. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV.
- Horský, Jan, Seligová, Markéta. 2000. *Rodina našich předků*. Praha: NLN s.r.o.
- Cheal, D. 2002. *Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave.
- Cherlin, A. a col., 1991. *Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States*. *Science*, 252, s. 1386-1389.
- Janošová, Pavlína. 2004. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: nakladatelství Karolinum.
- Jeřábek, Hynek. 1993. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: FSV UK.
- Kiczková, Zuzana. 1998. *Fiktivny rozhovor so Sarou Ruddick*, In: *Rozhovory Aspektu z rokov 1993 -1998*, Aspekt, Bratislava, s. 40 - 51.
- Kimmel, Michael. 2000. *Gendered society*. New York: Oxford University Press.
- Klepáčová, Michaela, 2004. *Rozvody a porozvodová péče o děti v České republice z pohledu otců organizovaných v „otcovských sdruženích“*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: FHS UK.

- Klepáčová, Michaela, 2004b. *Analýza návrhů otců na svěřeni dítěte do výchovy* [online]. Praha. [cit. 6. 3. 2011], dostupné z: <<http://www.rodice.wz.cz/anketa.htm>>
- Kofroň, Pavel. 2010. *Trendy v příjmech, výdáních a spotřebě domácností s nízkými příjmy a dětmi podle statistiky rodinných účtů v letech 2006-2009*. Praha: VÚPSV.
- Kolářová, Marta. 2009. *Na křižovatkách nerovnosti: gender, třída a rasa/etnicita*. [online]. Gender Sociologie. [cit. 26. 4. 2011], dostupné z: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2009012402>>
- Kovářová, Daniela. 2005. *Stručný průvodce opatrovnickým a rozvodovým řízením*. Praha: Právo a rodina č. 3/2005.
- Letherby, Gayle. 2003. *Feminist research in theory and practice*. Philadelphia: Open University Press.
- Martínková, Michaela, 2008. *Střídavá péče o dítě po rozvodu rodičů*. Nepublikovaná bakalářská práce. Opava: Slezská universita, Filosoficko-přírodovědecká fakulta.
- Maříková, Hana, 1999. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*, součást grantu 129/96
- Matoušek, Oldřich. 1993. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON.
- Meier, Joan S. 2009. *Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: Research Reviews*. [online]The National Online Resource Center on Violence Against Women. [cit. 26.4.2011]. Dostupné z: http://new.vawnet.org/Assoc_Files_VAWnet/AR_PAS.pdf
- Ministerstvo spravedlnosti, 2011. *Ročenky MSp* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti [cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <<http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=3397&d=47145>>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2004. *Národní zpráva o rodině, zkrácená verze*. Praha: MPSV.
- Morrow, Raynold A. 1994. *Critical theory and methodology*. London: SAGE.
- Možný, Ivo. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.
- Možný, Ivo. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: SLON.

Open Society Fund Praha, 1999. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha.

Palonciová, J. 2002. *Rodinné chování mladé generace*. Závěrečná zpráva z „Biografického výzkumu mladé generace 2002“. Praha: VÚPSV.

Patera, L. *Expertní versus občanský přístup ke střídavé výchově; zkušenosti ze Dnů pro střídavou péči* [online]. Praha: *Spravedlnost dětem 2009* [cit. 6. 3. 2011]. Dostupné z: < <http://www.iustin.cz/files/hkpatera.pdf>>

Pavlík, Petr, Smetáčková, Irena. 2009. *Dopady vládní reformy na rovnost žen a mužů*. In *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů 2008*. Praha: Nadace Open Society Fund [cit. 11.4.2011]. Dostupné z: <<http://www.proequality.cz/res/data/005/000588.pdf>>

Pavlík, Petr, 2010. *Promoting equal opportunities for women and men in the Czech Republic: real effort or window dressing supported by the EU?* Berlín: diskusní příspěvek pro letní školu 2010 pořádanou Harriet Taylor Mill-Institut für Ökonomie und Geschlechterforschung der Hochschule für Wirtschaft und Recht [cit. 11.5.2011]. Dostupné z: < <http://www.harriet-taylor-mill.de/pdfs/discuss/DiscPap11.pdf> >

Pavlová, Lenka. 2008. *Dítě jako zbraň* [online]. Praha: rozhovor v Mladé frontě Dnes 22. 4. 2008 [cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/5295>>

Petlachová, Iveta. 2007. *Některé z definic partnerství mezi mužem a ženou – očima české společnosti*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: FHS UK.

Pospíšilová, Kateřina. 2008. *Pojetí genderu v rozsudcích o přidělení dětí do péče*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: MU, Fakulta sociálních studií.

ProFem, 2011. *ProFem je proti zavedení standardně povinné střídavé péče o děti po rozvodu rodičů*. [online].[cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <<http://www.profem.cz/clanky/?x=2272823>>

Ramazanoglu, Caroline, Holland, Janet. 2004. *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE.

Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.

- Renzetti, Claire M.; Curran Daniel J. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Rodičovství po partnerském rozchodu – rodičovské role a identity rozvedených matek a otců (projekt)* [online]. 2008. [cit. 2. 3. 2011] Dostupné z: <<http://aplikace.isvav.cvut.cz/projectDetail.do?rowId=KJB700280503>>
- Ruddick, Sara. 1980. *Maternal thinking*. In *Feminist studies* 6/1980: str. 342 – 367.
- Rudolph, Jürgen. 2010. *Jsi moje dítě – Cochemská praxe – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. Praha: brožura vydaná v rámci mezinárodní konference *Nové evropské trendy v péči o děti po rozvodu rodičů*.
- Silva, Elizabeth B. 1996. *Good enough mothering?* Londýn: Routledge.
- Singly, F.de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Smolíková, Danuše. 2009. *Střídavá péče o děti po rozvodu manželství*. Nepublikovaná bakalářská práce. Brno: FHS UTB Zlín, Institut mezioborových studií.
- Sólo rodiče a práce (projekt)* [online]. 2010. [cit. 2. 3. 2011] Dostupné z: <<http://www.aperio.cz/160/projekty-aperio#solorodice>>
- Strauss, A., Corbinova, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert.
- Střídavá péče nesmí být nástrojem represe* [online]. 22.2.2011 [cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <<http://www.epravo.cz/zpravodajstvi/stridava-pece-nesmi-byt-nastrojem-represe-mini-expert-z-ministerstva-prace-a-socialnich-veci-71526.html>>
- Singly, Francois de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Špaňhelová, Ilona. 2005. *Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa*. Praha: měsíčník *Právo a rodina*.
- Taševská, Ivana, 2009. *Srovnání situace žen samoživitelek a mužů samoživitelů v České republice*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: FHS UK.
- Taubner Vladimír, 1990. *Otec jako vzor pro partnera dcery*. Praha. Článek v časopise *Děti a my*, 1/1990.

Trocme, Nico, Bala, Nicholas. 2005. *False allegations of abuse and neglect when parents separate*. Child Abuse and Neglect 29 (2005): 1333-1345.

Tuček, Milan, Kuchařová, Věra. 1999. *Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

Tuček, Milan, Kuchařová, Věra. 2000. *Proměny rodiny v období transformace od totality k občanské společnosti jako výzva pro rodinnou politiku* in: Rodina – zdroj lid. kapitálu Evropy 21. Století. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Uhde, Zuzana. 2009. *K feministickému pojetí péče jako kritické kategorie sociální nerovnosti* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2. 3. 2011]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/518_Uhde2009-1.pdf>

Vokurková, Iva. 2011. *Střídavá péče o děti: budou ji soudy muset nařizovat?* Praha. Článek v časopise Týden, 21. 2. 2011

Warshak, R. A. 1995. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: MPSV.

Zábrodská, Kateřina. 2009. *Variace na gender. Poststrukturalismus, diskursivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia.

Zaorálková, Věra. 2010. *Střídavá výchova jako jedna z forem úpravy práv a povinností k nezletilým dětem*. Nepublikovaná diplomová práce. Zlín: FHS UTB.

Zelená, Šárka. 2007. *Střídavá péče o děti po rozvodu – výhody a nevýhody*. Nepublikovaná bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Fakulta zdravotně sociální.

Zákony:

Zákon 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon 94/1963

Návrh občanského zákoníku z ledna 2011, [online], [cit. 3. 3. 2011]. Dostupné z:
<http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Navrh%20obcanskeho%20zakoniku_ver_2010.pdf>

Odkazy na webové stránky organizací zmiňovaných v práci:

Aliance pro děti a rodiče: <http://rodice.wz.cz>

Asociace mediátorů České republiky: <http://www.amcr.cz>

Asociace neúplných rodin: <http://www.asociaceneuplnychrodin.cz>

Children of Europe o.p.s.: <http://www.childrenofeurope.cz/o-nas>

K213: <http://www.k213.cz>

Spravedlnost dětem: <http://www.iustin.cz>

Unie otců za práva dětí: <http://www.unieotcu.cz>

PŘÍLOHA č. 1

NÁVRH ROZHOVORU S RODIČI PEČUJÍCÍMI O DĚTI FORMOU STŘÍDAVÉ PÉČE

Krátké představení výzkumu: Je zaměřen na zmapování problematiky situace rodičů pečujících o děti formou střídavé péče s cílem přispět k lepšímu pochopení současného stavu. Základním pravidlem výzkumu je zachování anonymity zdrojů!!!

Datum, hodina, místo, aktéři/ky (bud' před rozhovorem, nebo po rozhovoru)

1. Mohl/a byste mi na začátek jen stručně říct, jaké to je být rodičem pečujícím o děti formou střídavé péče?

- Kolik dětí vychováváte a jak dlouho je již vychováváte ve střídavé péči?
- Jak zvládáte zaměstnání a starost o domácnost a o děti?
- Jak velký je váš úvazek, míváte přesčasy?
- Kolik hodin denně věnujete v průměru péči o děti a domácnosti?
- Pokud se mohu zeptat, jak zvládáte finanční stránku věci?
- Musel/a jste dělat nějaké kompromisy, pokud jde o volbu zaměstnání v souvislosti s tím, že pečujete o děti formou střídavé péče?
- Musel/a jste dělat nějaké další kompromisy?
- Pomáhá vám někdo s péčí o dítě/děti, nebo je to vesměs jen na Vás?
- Myslíte, že se liší život rodiče, který byl do tohoto postavení v podstatě hozen od rodiče, který si takovouto situaci vybral dobrovolně, navrhnul ji?
- Vybavíte si pod pojmem rodič ve střídavé péči ještě něco?

2. Důvody k požádání o svěřeni do střídavé péče

- Domníváte se, že jste schopen/schopna stejně dobře nebo lépe než Vaše/Váš (bývalý/á) manžel/ka pečovat o své děti? Proč?
- Domníváte se, že máte pro výchovu dětí stejné, lepší nebo horší podmínky než Vaše/Váš (bývalý/á) manžel/ka? Proč?
- Shledáváte konvenční přístup ke svěřování dětí do výchovy (tzn. více než 90% dětí po rozvodu svěřováno do výchovy matky) za odůvodněný či nikoli? Proč? Jaký je Váš názor na tuto problematiku?

- Jaké byly důvody, že jste žádal/a o svěřeni dětí do střídavé výchovy? Jaké důvody k tomu případně měl/a Vaše/Váš (bývalý/á) manžel/ka?
- Došlo mezi Vámi a Vaší (bývalým) partnerem ohledně porozvodové péče o děti k dohodě, nebo musel rozhodnout soud?

3. Vaše komunikace s druhým rodičem

- Jaká je Vaše současná komunikace s bývalým partnerem?
 - a) styk pouze telefonický?
 - b) setkáváte se ? zřídka –pravidelně
- Domluvíte se s bývalým partnerem bez problémů?
 - jestliže ne, co je příčinou nedorozumění?

4. Jak se s danou situací vyrovnávají děti?

- Kolik let měly, když jste s nimi začal/a žít touto formou péče?
- Jak často se vidí s druhým rodičem, jakou měrou se rodič podílí na jejich výchově? Vyhovuje Vám to?
- Měl/a jste někdy důvod setkání druhého rodiče s dětmi zabránit? Jaký? Pokud došlo k takovéto situaci, jaké to mělo následky?
- Jaký máte s dětmi časový rozvrh všedního a volného dne, jak moc jsou děti odpovědné za chod domácnosti?
- Těší se dítě na změnu v rodičovské péči, nebo to bere jako nutnost, povinnost?
- Přály by si Vaše děti, aby se stávající uspořádání ohledně péče o ně nějak změnilo? Hovoří o tom?

5. Jak se k Vaší situaci staví Vaše nejbližší okolí?

- Jaký názor má podle Vás na tento typ výchovy okolí – rodina, přátelé?
- Poskytují Vám nějakou podporu?
- Poskytují Vám nějakou pomoc?
- Vyskytne-li se nějaký problém (závažnější, dlouhotrvající), s kým ho řešíte?
- Který druh pomoci je pro Vás významnější, finanční, nebo aktivní pomoc při výchově dětí?
- Jak se k Vaší situaci staví zaměstnavatel?

- práce z domova, firemní školka, částečný úvazek, pružná pracovní doba?
- Jak vnímáte názor na střídavou výchovu představovaný médii?

6. Jaký je Váš osobní názor na výživné (pokud figuruje ve vašem případě)?

- Jak se díváte na jeho výši? Je podle Vás jeho výše dostatečná?
- Jak hodnotíte způsob stanovování výše výživného?
- Zdá se Vám způsob stanovení výživného spravedlivý?
- Kdybyste měl/a možnost něco na něm změnit, co by to bylo?

7. Co Vám Vaše situace přinesla pozitivního, o co Vás naopak ochudila?

- Jakým způsobem řešíte nedostatek volného času?
- Jak hodnotíte sám/sama sebe z hlediska zvládnání této životní etapy – jak se Vám daří akceptovat pomoc ostatních, finanční a časové nároky na výchovu a péči o domácnost?
- V jaké směru Vás tento druh péče o děti změnilo, jaké změny na sobě pozorujete?
- Jaké máte plány a přání do budoucna?

-
- V poslední době se diskutuje v rámci novely zákona o rodině o tom, co je to vlastně „Zájem dítěte“. Co si pod ním představujete Vy?
 - V souvislosti se střídavou péčí se hovoří o potřebě dítěte mít oba rodiče, oba vzory, mužský i ženský. Máte pocit, že je to důležité, a pokud ano, tak proč? Musí být tento model členem rodiny? A je podle Vás každá otcovská či mateřská role v rodině taková, že je modelová, tedy mužská či ženská?
-

8. Tento výzkum je pilotní a je jistě řada věcí, které nám při formulování otázek unikají. Napadá Vás něco, na co bychom se měli zaměřit? Je nějaký aspekt problému, který bychom měli podle Vás znát?